

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Political Life

3 – 2017

Редакційна політика

«Політичне життя» – загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал, присвячений дослідженням у сфері соціально-політичного та соціогуманітарного наукового знання. Тематика поданих статей має відповідати актуальним проблемам соціально-політичної реальності та сучасного політичного дискурсу. Практичне значення авторських статей має бути спрямоване на дослідження та рекомендації, які розкривають – світові, загальнонаціональні та регіональні політичні процеси; актуальні проблеми міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій; шляхи вдосконалення державного управління та місцевого самоврядування.

Журнал «Політичне життя» включено до переліку фахових видань з політичних наук згідно наказу МОН України № 996 від 11.07.2017.

*Журнал «Політичне життя» №3, 2017 р. публікується за рішенням Вченої Ради Донецького національного університету імені Василя Стуса.
Протокол №11 від 29.09.2017 р.*

Редакційна колегія:

- Нагорняк Т. Л.**, доктор політичних наук, професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*головний редактор*)
- Примуш М. В.**, доктор політичних наук, професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*заступник головного редактора*)
- Неприцька Т. І.**, кандидат політичних наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*відповідальний секретар*)
- Іваницька О. П.**, доктор історичних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- Куц Г. М.**, доктор політичних наук, професор, Харківський національний педагогічний університет імені Г. М. Сковороди.
- Лендьел М. О.**, доктор політичних наук, професор, Ужгородський національний університет.
- Наумкіна С. М.**, доктор політичних наук, професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського.
- Польовий М. А.**, доктор політичних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- Тихомирова Є. Б.**, доктор політичних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
- Третьяк О. А.**, доктор політичних наук, доцент, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
- Хома Н. М.**, доктор політичних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Чальцева О. М.**, кандидат історичних наук, доцент, докторант, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
- Чарських І. Ю.**, кандидат історичних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- Andrei Taranu** – Prof., dr., v-ce dean of the Faculty of Political Science, National School of Political Science and Administration in Bucharest (Romania).
- Arkadiusz Modrzejewski** – Prof. UG, dr hab., Department of Political Science, University of Gdansk (Poland).
- Daniela La Foresta** – Prof., dr., Department of Political Science, Naples Federico II University (Italy).
- Dušan Leška** – doc. PhD., PhD., Comenius University in Bratislava (Slovakia).
- Jana Reschova** – doc. JUDr., Charles University in Prague (Czech Republic).
- Lucia Mokra** – doc. JUDr., PhD., PhD., dean of Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University in Bratislava (Slovakia).
- Rafal Raczyński** – dr., assistant professor at the Department of History and Political Science, Pomeranian University in Slupsk (Poland).
- Tatiana Papiashvili** – dr hab., International Black Sea University in Tbilisi (Georgia).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ 22504-12404ПР від 27.01.2017.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Бацюкова С.</i> ХАРАКТЕРИСТИКИ АДВОКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРТНИХ ІНТЕРВ'Ю	4
<i>Bondarenko S.V.</i> INFORMATIONAL DIRECTION OF POLICY ON PROTECTING NATIONAL INTERESTS OF TERRITORY UNDER CONDITIONS OF NONLINEAR PROCESSES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK.....	11
<i>Бульдович П.В.</i> ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕОІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ	21
<i>Voronianskyi O.</i> NATIONAL INTEREST AS A FORM OF SOCIAL INTEGRATION.....	26
<i>Довгаль Д.В.</i> ГЕНОЦИД ЯК АКТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ	30
<i>Доскіч Л.С.</i> ВПЛИВ ГРОМАДЯН НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....	35
<i>Іванова І. І.</i> СКАНДИНАВСЬКА МОДЕЛЬ НЕОКОРПОРАТИВІЗМУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	41
<i>Коцан Р. І.</i> НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ: ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ.....	46
<i>Куц Г. М.</i> ПРІОРИТЕТНІ СТРАТЕГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ: ЛІБЕРАЛЬНИЙ РАКУРС.....	52
<i>Кушнар'ов І. В.</i> ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	59
<i>Михальська В. В.</i> МІЖНАРОДНИЙ ВПЛИВ НА ПОЛІТИКУ УПРАВЛІННЯ ПОСТКОНФЛІКТНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ	65
<i>Осмоловська А.О.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	70
<i>Примуш М.В.</i> СИМВОЛІКА ТА ПАРТІЙНИЙ ІМІДЖ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ.....	75
<i>Телешун Я.С.</i> КЛІЄНТЕЛІЗМ ЯК СКЛАДОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВО-ПОЛІТИЧНИХ ГРУП	79
<i>Ярош Я.Б.</i> ДО ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ	84

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

<i>Воробйова Г.Ю.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ МЕТАФОР	89
<i>Маццишина І. В.</i> ВІЗУАЛЬНА РИТОРИКА РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЯК ІНДИКАТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ.....	95
<i>Мороз Є.О., Литвинчук Д.О., Малоголовчук Т.О.</i> РЕКОНСТРУКЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО НАЦІОНАЛІЗМ ТА ДЕНАЦІОНАЛІЗАЦІЮ О.ПОТЕБНІ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ	102
<i>Савойська С. В.</i> РУСИФІКАЦІЯ, РОСІЙЩЕННЯ ЧИ АСИМІЛЯЦІЯ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ	108

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Поліщук П.</i> УЧАСТЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У МІЖНАРОДНИХ МИРОТВОРЧИХ МІСІЯХ ООН (1990 – 2010 рр.).....	114
<i>Тихоненко І. В.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ «НЕЗАХІДНИМИ» ТЕОРІЯМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	121
ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ	126

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 321.01:316

*Бацюкова С., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
проект ЄС “Association 4U”*

ХАРАКТЕРИСТИКИ АДВОКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРТНИХ ІНТЕРВ'Ю

Основою є результати експертних інтерв'ю, в статті проаналізовано характеристики адвокації в умовах сучасної України, в період після Революції гідності. Через характеристики адвокації в статті розкривається соціально-політична природа адвокації, її вплив на життя суспільства в Україні. З метою аналізу розглядаються різні приклади адвокаційних кампаній, агентів, мішеней, цілей та результатів адвокації. Представлено приклади втілення адвокації на локальному, національному та міжнародному рівнях. Аналізується тенденція щодо зміни характеристик адвокації відповідно до змін в політиці.

Ключові слова: *характеристики адвокації, масовість, рівень втілення адвокації, агенти адвокації, мішені адвокації.*

Найпопулярнішими питаннями адвокації в сучасній Україні є питання ціннісно-ідеологічного, антикорупційного, правозахисного характеру. Як «адвокація» в статті розуміється форма впливу на процес прийняття рішень, а також форма виявлення незгоди соціальної спільноти з політичною ситуацією або рішенням органів державної влади, або з певними соціальними явищами, політичними діями.

Рівень втілення прав і свобод в Україні оцінюється на рівні 3, що відповідає визначенню «частково вільна країна» (громадянські права = 3 із семи, політичні свободи = 3 із семи) [1]. Режим демократії в Україні визначається як транзитний режим, гібридна демократія [2]. Відповідно до звіту “Nations in Transit. Ukraine. 2016” [2, с.2], «громадянське суспільство залишилося найпотужнішим інструментом демократичних перетворень в Україні». Його роль в тому числі полягає у проведенні незалежних адвокаційних кампаній, у проведенні реформ, спрямованих на розбудову функціональної демократії та верховенства права.

Адвокація: концептуальний погляд

Стрімке згорання демократичних прав і свобод, криза політичних інститутів, зростання недовіри між владою та громадським суспільством, нехтування принципами верховенства права є рушійними факторами для виникнення адвокаційних дій, а іноді перетворюють їх на революції.

Оскільки в основі адвокації – конфлікт, до її дослідження може бути застосований конфліктологічний науковий підхід (на протигагу функціоналістському). Адвокація в суспільстві характеризується зростанням соціальної мобілізації, поширенням протестних форм громадської участі. Вона може бути обумовлена соціальною напругою, обмеженням соціально-економічних і політичних можливостей, утисками з боку влади або невідповідністю між життєвими реаліями та очікуваними результатами діяльності влади, відчуттям несправедливості. За Ральфом Дарендорфом [3] суперечності норм і очікувань, що притаманні будь-якому суспільству, породжують соціальні протистояння, які лежать в основі адвокації. Р. Дарендорф розглядає соціальні протистояння як універсальну властивість соціальних систем. За функціоналістською теорією, що орієнтується на принципи соціального порядку, стабільності та узгодженості соціальних систем, соціальна система може долати неузгодженості і конфлікти в процесі еволюції [4]. За конфліктологічною теорією, протести в суспільстві є чинниками трансформації і ведуть до істотних змін в підвалинах суспільного життя. Виходячи з цього, конфлікт цінностей, інтересів, поглядів, сприйняття, що лежить в основі адвокації, може виступати рушійною силою, чинником змін. А зміни є основним завданням адвокації. Зміни виражаються в пошуці основних принципів соціального порядку справедливості, в реалізації фундаментальних прав і свобод як базових цінностей демократії, які потребують захисту у разі обмеження.

За американським соціологом Льюїсом Козером [5], різні суспільні групи в своїй поведінці

керуються інтересами, а не загальноприйнятими нормами (як наприклад, в функціональній теорії). Оскільки інтереси суспільних груп часто не збігаються, то суспільне життя не завжди є солідарним. Різні соціальні групи захищають свої інтереси шляхом адвокації.

Філософські концепції рівності, свободи, участі, соціального капіталу, соціальних перетворень, розвитку ідей є важливими для адвокації як механізму обстоювання ідей та донесення потреб. Участь як умова громадянського впливу, може слугувати інструментом захисту цінностей і інтересів [6] Anchor Fung “Putting the Public back into governance: the Chalenages of Citizen participation and its future”). Участь пов’язана із залученням громадян до процесу прийняття рішень на національному та регіональному рівнях. Участь може бути втілена у формі діалогічних кол, наприклад, через mini-publics як описує Роберт Патнем [7] – місце для / форма прямої участі громадян як-от слухання, зустрічі, збори.

Розробники теорії соціального капіталу, Роберт Патнем і П’єр Бурдьє визначають, що нормативне регулювання взаємовідносин в рамках об’єднань громадян не є необхідним [8], а отже об’єднання та асоціації в залежності від значущості соціального капіталу, можуть існувати і розвиватися без письмової фіксації домовленостей. Майдан в Україні 2013-2014 років, протестний студентський рух в кінці 90-х років 20 століття, податковий та мовний майдани в Україні як приклади адвокаційних рухів, не мали спеціально закріплених положень, свідків та арбітрів, проте продемонстрували унікальний вибух самоорганізації громадян та підвищення громадянської активності в процесах з метою впровадження фундаментальних змін, використовуючи соціальний капітал як суспільне благо.

Мета статті

Метою даної статті є аналіз характеристик адвокації в період після Революції Гідності, ілюстрація впливу адвокації на життя суспільства в Україні через розкриття соціально-політичної природи адвокації, дослідження прикладів втілення адвокації на національному, локальному та міжнародному рівнях.

Методологія проведення інтерв’ю

Як роз’яснено в статті «Характеристики адвокації в сучасній Білорусі. Результати експертних інтерв’ю» [9], для визначення характеристик адвокації була проведена серія інтерв’ю з експертами. Дев’ять експертів, які мають знання та досвід у сфері адвокації, стали учасниками інтерв’ю. Характеристики адвокації в Україні були описані в рамках трьох інтерв’ю:

Руслан Краплич, експерт з адвокації, голова наглядової ради Фундації імені князів-благодійників Острозьких;

Сергій Буров, експерт з прав людини мережі Домів з прав людини;

Флоріан Ірмінгер, керівник напряму ‘адвокація’, мережа Домів з прав людини.

Англійська, українська та російська мови були використані для проведення інтерв’ю. Питання інтерв’ю для зручності були розіслані всім респондентам заздалегідь:

1. Наскільки масовою є адвокація в Україні?
2. Чи адвокація заснована на просуванні інтересів або на захисті прав і свобод, або на просуванні нових ідей?
3. Що є метою адвокації в Україні?
4. Назвіть мішені та агентів адвокації в Україні.
5. Охарактеризуйте рівень втілення адвокації в Україні (локальний, національний, міжнародний).

Масовість адвокації

Починаючи з 90-х років двадцятого століття, в Україні існувало декілька «майданів», найвідомішими з яких були студентський майдан, «Кучма геть!», мовний майдан, податковий майдан, Помаранчева революція, Революція Гідності. Такі майданні рухи пов’язані в тому числі з традиціями розвитку українського суспільства [10], як от відчуття несправедливості, неприйняття несвободи, нескореність, недовіра до влади тощо. В українському суспільстві відчуття несправедливості є одним із найвагоміших факторів [11] motivating factors), і воно виникає незалежно від того, чи знаємо ми особистостей, чиї інтереси чи права порушено.

Деякі дослідники говорять про те, що «нова Україна була народжена на Майдані». Адвокаційні рухи під час Революції гідності не тільки змінили уряд, але й змінили людей та їх погляди [12] (Finding Ukraine, Nadia Diuk). Це були масові протести проти диктатури та

копущі.

Сучасні адвокаційні кампанії в Україні характеризуються масовістю і представництвом різних категорій населення.

Відповідно до інтерв'ю Сергія Бурова, масовість адвокатури в Україні в після-Майданний час (Революція Гідності 2013-2014 років), можна оцінити на «7» за 10-ти бальною шкалою, тому що з'явилося більше можливостей апелювати до представників влади з різними вимогами.

На думку Руслана Краплича, влада в Україні ефективніше сприймає запити від центрів, груп тощо, які підкріплені масовими заходами (наприклад, організована демонстрація, петиції тощо). В березні 2015р., починаючи з Чернігівської та Вінницької областей, бізнес-асоціації вимагали відміни рішення Верховною Радою, яке було подане Кабінетом Міністрів України, щодо введення розрахунково-касових апаратів на малих та середніх підприємствах. Приблизно сто бізнес асоціацій, розпочавши адвокаційну кампанію в квітні 2015 року, добилися до липня 2015 року того, що влада скасувала рішення щодо введення касових апаратів. Загалом, підприємці були не проти розрахунково-касових апаратів. Підприємці вимагали, щоб будь-які рішення, які стосуються малого та середнього бізнесу, узгоджувалися щонайменше за півроку з бізнес асоціаціями, а також вимагали від уряду конкретної відповіді на запитання, які будуть дії уряду, щоб зробити бізнес-клімат в Україні кращим.

У 2016 році розпочалася масова кампанія представників аграрної сфери (фермерів, агропідприємств і бізнес-асоціацій) проти проекту рішення щодо змін в Податковому Кодексі – проти відміни єдиного податку. В результаті численних протестів і інтернет-акцій в кінці 2015 року, державний бюджет на 2016 рік був затверджений без зміни податкового законодавства.

На чому засновується адвокатура ?

Найголовнішим для адвокатури в Україні, за словами, експерта з адвокатури Руслана Краплича, є просування інтересів. На другому місці – захист прав і свобод, на третьому – просування нових ідей. Нові ідеї переважно стосуються ситуацій, пов'язаних з перерозподілом місцевих бюджетів, забезпеченням їх прозорості. Чим більш вільнішим стає суспільство, тим стає більше можливостей для втілення нових ідей, а потреби у захисті прав та інтересів практично не виникає. Всі три опитаних експерти поставили захист інтересів на перше місце як основу адвокатури в сучасній Україні, захист цінностей – на друге місце, захист прав – на третє, захист ідей – на четверте місце.

За результатами інтерв'ю, в період до Революції гідності, коли Україна за показниками реалізації прав і свобод була на рівні нижчому, ніж вона знаходиться зараз, реалізація прав та свобод була на першому місці як мотивуючий фактор (основа) для адвокатури, на другому місці була реалізація ідей, на третьому – просування інтересів.

В контексті змін, наприклад, через зміну політичної ситуації, виникають нові ідеї. У 2015-2016 роках завдяки сприяльній політичній ситуації, стала можливим розробка Національної стратегії в сфері прав людини та Національний план дій щодо реалізації Національної стратегії у сфері прав людини. Через політичну ситуацію інші ідеї втрачають свою актуальність і пріоритетність. Так, наприклад, ідея «шкільних поліцейських» раніше була на часі, проте зараз втратила свою актуальність через реформу поліції. На думку Сергія Бурова, захист інтересів як основа для адвокатури, переважає в сучасній Україні, бо з'явилося багато груп, які потребують захисту інтересів. Серед таких груп – учасники Анти-террористичної операції (АТО) та їх сім'ї, внутрішньопереміщені особи. Ці групи виникли через гуманітарну кризу і є як агентами, так і мішенями адвокатури.

Громадська організація «М'АРТ» у 2015-2016 роках активно захищала інтереси учасників АТО, наприклад, отримання пільг на проїзд, надання земельних ділянок. Оскільки проблеми, які мала цільова група, повторювалися, то організація вирішила опублікувати брошуру, в якій пояснювалося, як отримати різного роду послуги та пільги: як вступити в права власності в зоні АТО, як отримати земельну ділянку, як зареєструвати факт смерті та народження, як звільнитися з роботи, як отримати фінансову допомогу, як перетнути лінію розмежування тощо. Надання земельних ділянок сім'ям загиблих воїнів АТО стало складним процесом для організації через опір з боку селищних рад (надання земельних ділянок поблизу селища Новоселівка). Конфлікт було вирішено завдяки тому, що було знайдено і використано землю, яка належала Інституту мікробіології, отже і інтереси селищних рад і сімей загиблих учасників АТО було задоволено.

Агенти і мішені адвокації

В Україні агентом адвокації є як ті, кого проблема безпосередньо стосується, так і представники громадянського суспільства взагалі, які безпосередньо не стикнулися з проблемою, проте можуть допомогти їй вирішенню. Наприклад, внутрішньопереміщені особи просувають свої інтереси як самостійно (завдяки створеним організаціям), так і за допомогою організацій, що мають тривалу історію захисту прав і свобод (як от в прикладі з наданням земельних ділянок сім'ям загиблих воїнів АТО). На разі просуваються інтереси, що стосуються недискримінації, можливості брати участь в суспільно-політичному житті країни, можливості мати такі ж самі права, як і в представників територіальної громади. До прикладу, внутрішньопереміщені особи не можуть брати участь в локальних процесах прийняття рішень на тому ж рівні, що і ті особи, які постійно проживають на цій території. Часто свої інтереси «переселенці» намагаються просувати самостійно. Як зазначає в своєму інтерв'ю Сергій Буров, групи переселенців здатні самостійно себе підтримувати і захищати свої інтереси, отже є агентами адвокації.

На думку Флоріана Ірмінгера, експерта мережі Домів прав людини, мішенями для національної та локальної адвокації є влада в Україні, проте часто в питаннях міжнародної адвокації влада стає агентом адвокації. Стати агентом адвокації без перешкод може будь-яка організація, група, коаліція тощо. У 2015-2016 роках в рамках прийняття (літо 2015 року) та затвердження (січень 2016 року) [13] Національної стратегії у сфері прав людини, Міністерство юстиції України зверталось до громадських організацій для створення робочої групи для роботи над Стратегією на національному рівні.

На думку експерта Руслана Краплича, українське суспільство не реагує на інтереси нечисленних груп. Через це захист інтересів приватних підприємств є ефективним через асоціації, коли останні стають агентами адвокації.

В Україні для введення змін на місцевому рівні наразі стають популярними петиції як інструмент адвокації, проте вони не мають ообливого впливу якщо не перетворюються на місцеву ініціативу. Ініціаторами ініціативи (агентами адвокації) є виборці, а місцеві ради і депутати реагують на такі зміни/ пропозиції і стають мішенями адвокації.

Мета адвокації

Вплив на процес прийняття рішень через зміну законодавчих і підзаконних актів, через перерозподіл місцевих бюджетів тощо, є метою адвокації в Україні.

Бібліотечні заклади в Україні, наприклад, довгий час добивалися того, щоб їх не ліквідували, а також підвищення зарплат для працівників бібліотечної сфери через перерозподіл місцевих бюджетів. Адвокація була успішною, в місцевих бюджетах знайшлися ресурси для підтримки бібліотечних закладів, і зарплата бібліотекарів в Україні є вищою, ніж для працівників закладів культури, наприклад.

Досягнення цілей адвокації, на думку Руслана Краплича, часто залежить від правильності обрання мішеней адвокації. Адвокація в теперішній Україні працює для захисту інтересів (в тому числі економічно доцільних і економічно вигідних) суспільної групи чи громади, або суспільства в цілому.

У своєму інтерв'ю Флоріан Ірмінгер зазначає, що в період після Євро-Майдану одним із завдань адвокації в Україні стало забезпечення здійснення обіцянок, наданих політиками під час Майдану. Він порівнює процес реалізації змін (як результат адвокації) в умовах «вільних» режимів свободи і «невільних» режимів свободи. «Якщо ви живете в демократичній вільній країні, і у вас є законопроект, що в якійсь мірі порушує права людини, це не означає, що зміни стосовно неприйняття/ відміни цього законопроекту відбудуться дуже швидко. Навпаки. Змін доведеться чекати довго. Тому що до обговорення має бути залучена громадскість, а це тривалий процес. Залучення громадськості, суспільства в цілому до процесу прийняття рішень є вимогою демократичного режиму», - зазначає в своєму інтерв'ю Флоріан Ірмінгер. Зміни в режимах «частково вільних» або «невільних» також потребують тривалого часу через слабку політичну волю, перепони, що створюються владою або корупцією. Як продукт адвокації – зміни, є важкодосяжним в умовах будь-якого режиму.

Рівень втілення адвокації

За оцінками експертів, адвокація в Україні є найбільш поширеною та ефективною на національному рівні. Національна стратегія у сфері прав людини, як описано вище, стала

продуктом втілення саме національної адвокації силами громадських організацій.

За висновками Флоріана Ірмінгера, експерта мережі Домів з прав людини, мішені для адвокації знаходяться як в Україні, так і поза її межами. У 2016 році держава Україна мала близько 700 справ в Європейському Суді з прав людини – справи, що пов'язані зі стратегічними правовими тяжбами проти Росії, з питань подій в Криму та на Сході України (міжнародна адвокація). У 2015-2016 роках через політичну ситуацію в Україні були створені численні коаліції:

Реанімаційний пакет реформ – найбільша коаліція провідних громадських організацій та експертів в Україні, які об'єдналися заради просування реформ;

Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі» - неформальний союз 17 громадських організацій та ініціатив. Учасники коаліції об'єднали свої зусилля для документування порушень прав людини, що мали місце під час воєнного конфлікту на Донбасі. Коаліція захищає інтереси постраждалих у воєнному конфлікті і збирає факти для Гаазького трибуналу.

Також створені міжнародні коаліції між громадськими організаціями в Україні та Росії. Наприклад, з боку України – Кримська польова місія. А з боку Росії – Союз солдатських матерів, «Гражданское содействие» тощо.

Як зазначається в інтерв'ю Флоріана Ірмінгера, адвокація в Україні розвивається на різних рівнях, тому що існують можливості для розвитку адвокації, і наразі практично не існує перешкод. У випадку України, результативність адвокації не залежить від рівня її втілення.

Адвокація на локальному рівні не має такого впливу, як на національному, і є поширеною в окремих регіонах України. Наприклад, у Львівській області громади, основним заробітком в яких є збір ягід в лісі, добилися того, щоб обласна влада щорічно виділяла кошти на оплату сертифікатів органік-стандарту. Районні адміністрації Одеської області у 2015 році створювали експертні групи з метою напрацювання пакетів місцевих підзаконних актів. Ці акти враховували інтереси громади і рекомендувалися сільським, міським і районним радам з метою впровадження змін. Відповідно до прикладу, наведеного під час інтерв'ю з Русланом Крапличем, в Одеській області одна із ініціативних груп добилася шляхом адвокації від управління охорони здоров'я чіткої демонстрації того, скільки ліків і яких саме є на складах в лікарнях. Така місцева ініціатива виникла на захист інтересів громади.

Висновки

Основою на інформації, отриманій в результаті інтерв'ю з експертами, в статті проаналізовано характеристики адвокації в частково вільній Україні, в умовах транзитного режиму демократії. В рамках даної статті було проаналізовано масовість адвокаційних дій, цілі адвокації, мішені та агенти адвокації, рівень втілення адвокації, оснований на захисті інтересів, прав, цінностей, промоції нових ідей.

- Адвокація в Україні є масовою і часто має форму рухів. Адвокаційні рухи в Україні мають ідеологічне, анти-корупційне спрямування і часто мають на меті захист інтересів і ідей. Досить часто адвокація реалізується силами коаліцій, що об'єднують декілька громадських організацій, і в цьому випадку спрямована, наприклад, просування певної реформи або на захист інтересів цільової групи. Адвокація в Україні має історичне підґрунтя, як от історія спротиву, непокори, загострене відчуття несправедливості в суспільстві. Починаючи з 90-х років двадцятого століття, з часів студенських майданів, в Україні відбувалися численні політизовані і громадські адвокаційні рухи, серед яких такі відомі та масові як Помаранчева революція і Революція гідності.

- Експерти вважають, що адвокація в сучасній Україні, здебільшого ґрунтується на захисті інтересів, тому що з'явилися механізми просування інтересів, з'явилося більше можливостей апелювати до представників влади. На відміну від теперішньої України, в час до Революції гідності, коли рівень втілення прав і свобод був на нижчому рівні, головним чинником для адвокації був захист прав та свобод. Захист інтересів відбувається частіше за все групами, інтереси яких порушуються (без залучення інших представників громади чи організацій), наприклад, представники аграрного сектору, малого і середнього бізнесу, сім'ї учасників АТО.

- У зв'язку зі зміною політичної ситуації, в останні роки на адвокаційну арену вийшли нові агенти адвокації – внутрішньопереміщені особи, учасники АТО. У разі національної та локальної адвокації (адвокація на місцевому рівні), органи влади часто виступають мішенями адвокації. У

випадку міжнародної адвокації, органи і представники влади виступають агентами адвокації, і беруть, наприклад, участь в міжнародних правових тяжбах в Європейському Суді з прав людини, в Гаазькому трибуналі тощо.

- Успішність втілення адвокації в Україні за висновками експертів, не залежить від рівня її втілення: локальний, національний, міжнародний. Мішені для втілення адвокації знаходяться як в Україні, так і за її межами. Як зазначено в статті, національний рішень втілення адвокації в Україні пов'язаний з такими її цілями як розробка національного законодавства, створення/промоція норм, стратегій, розробка документів, які захищають інтереси різних груп, як от Національна стратегія у сфері прав людини. Локальна адвокація в Україні є менш поширеною і пов'язана із реалізацією локальних ідей, наприклад, перерозподілом чи забезпеченням більшої прозорості місцевих бюджетів.

- Зміни як кінцева мета втілення адвокації є важкодосяжними і відбуваються повільно в умовах будь-яких режимів, в тому числі, в транзитному режимі частково вільної України, через недостаток політичної волі, корупцію.

Бібліографічний список:

1. Звіт Freedom House. Freedom in the World 2017. Ukraine profile [електронний ресурс]. –Режим доступу <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/ukraine>
2. Звіт Freedom House. Nations in Transit 2016. Ukraine [електронний ресурс]. –Режим доступу <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2016/ukraine>
3. Дарендорф Ральф. Биографический указатель [електронний ресурс]. Режим доступу http://www.hrono.ru/biograf/bio_d/darendorfr.php
4. Функціоналістський та конфліктологічний підходи [електронний ресурс]. Режим доступу http://pidruchniki.com/17620418/sotsiologiya/funktionalistskiy_konfliktologichniy_pidhodi
5. Льюис Козер. Функции социального конфликта// Идея- Пресс. 2000.
6. Jane Mansbridge et al. The place of self-interest and the role of power in deliberative democracy // The Journal of Political Philosophy, Volume 18, # 1, 2010, pp.64-100
7. Anchor Fung. Putting the Public back into governance: the Challenges of Citizen participation and its future // Public Administration Review. 2015. Issue 75.
8. Бурдьё П. Формы капитала. Социологическое пространство Пьера Бурдьё [електронний ресурс] – Режим доступу <http://bourdieu.name/bourdieu-forms-of-capital>
9. Світлана Бацюкова. Характеристика адвокації в умовах сучасної Білорусі. Результати експертних інтерв'ю// Вісник Львівського університету.Серія філософсько-політологічні студії. 2017. Випуск 11, с.111-116.
10. Lucan Way. Civil Society and Democratization // Journal of Democracy. The Maidan and Beyond. Volume 25, # 3, 2014 - p.35-42.
11. Svitlana Batsyukova. Motivating factors for advocacy in countries with different freedom statuses: Ukraine and Belarus/ The Ideology and Politics Journal.-2016 –pp.5-29- [електронний ресурс]. – Режим доступу http://ideopol.org/?page_id=7
12. Nadia Diuk. Finding Ukraine // Journal of Democracy. The Maidan and Beyond. Volume 25, # 3, 2014 - p.83-90.
13. Національна стратегія у сфері прав людини [електронний ресурс] – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

Бацюкова С.Ю. Характеристики адвокации в современной Украине. Результаты экспертных интервью.

Основываясь на результатах экспертных интервью, в статье проанализированы характеристики адвокации в условиях современной Украины, в период после Революции Достоинства. Посредством характеристик адвокации в статье раскрывается социально-политическая природа адвокации, ее влияние на жизнь общества в Украине. В целях анализа рассматриваются разные примеры адвокативных кампаний, агентов, мишеней, целей и результатов адвокации. Представлены примеры внедрения адвокации на локальном, национальном и международном уровнях. Проанализирована тенденция изменений в характеристиках адвокации в соответствии с изменениями в политике.

Ключевые слова: характеристики адвокации, массовость, уровень внедрения адвокации, агенты адвокации, мишени адвокации.

S.Batsyukova. Characteristics of advocacy in current Ukraine. Results of interviews with experts.

Based on the results of expert interviews, the article analyses characteristics of advocacy in current Ukraine, in the post-Revolution of Dignity time. The socio-political nature of advocacy and its impact on the life of Ukrainian society are shown in the article. Within the analysis, various examples of advocacy campaigns, agents, targets, goals and outcomes of advocacy. The article is illustrated with examples of advocacy implementation at the local, national and international levels. The tendency is analyzed as to the changes in advocacy characteristics depending on the politics.

Key words: characteristics of advocacy, mass participation, level of advocacy implementation, advocacy agents, advocacy targets.

УДК 327:32.019.5

*Bondarenko S.V., Vasyl' Stus Donetsk National University***INFORMATIONAL DIRECTION OF POLICY ON PROTECTING NATIONAL INTERESTS OF TERRITORY UNDER CONDITIONS OF NONLINEAR PROCESSES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK**

The author investigated influence of nonlinear sociopolitical processes on the information direction of the policy on protecting national interests of territories. The paper includes definition of theoretical and practical achievements of foreign and national scholars, practitioners in the field of political systems, its self-organization, informational protection of national interests and nonlinear processes. The author provided general information on the notion of "political territory", "national interests of territories", "policy on protecting national interests", "informational direction of protecting political interests". It is outlined directions and objectives set before informational policy on protecting national interests under the conditions of nonlinearity of sociopolitical processes. The author proved the dependence of the policy on protecting national interests and its informational direction on nonlinear processes.

Keywords: *national interests, protection of national interests, information policy, political system, nonlinear processes.*

Under the conditions of global crises, changing the paradigms of existence and functioning of political systems of the modern world, there is a strong need to rethink approaches and evaluation of future of traditional forms of political life and governance. Political academic discourse expands its categorical and conceptual apparatus towards research of nonlinear development of society, deprivation traditional political institutions of monopolies, increasing the influence on decision-making process by non-political actors and changes in sociopolitical behaviour of people. Recently, special attention is paid to information and communication practices, which provide necessary conditions for maintaining stability and protecting political systems, its interests, creating new realities, managing the meanings that go beyond the classical linear development of modern systems.

According to L. Borodkin, Russian scientist, representatives of various branches of science independently state that use of the theory of self-organization, investigation of the nonlinear dependence of elements of complex systems, allow us to bring understanding in regularity of evolution of powerful effects and inclinations of changes in internal states of systems [5]. Implementation of the informational policy on the protection of national interests of territories, search for optimal forms and mechanisms for its formation and realization under the conditions of nonlinear sociopolitical processes are particularly interesting in the context of the article.

Theoretical and methodological approaches of the investigation of systems are mentioned in researches of D. Easton [11], G. Almond [2], K. Deutsch [10]. Self-organization of the systems and nonlinear processes – H. Haken (synergetics) [35], I. Prigogine, I. Stengers (theory of dissipative structures) [25], L. Fuerth (theory of anticipatory governance) [1], N. Taleb (Antifragile theory) [31], O. Knyazev, S. Kurdyumov [13], I. Dobronravova [9], H. Arzumanyan [3]. Nonlinearity of sociopolitical processes – O. Sulimin [30], L. Borodkin [5], V. Prorok [26], M. Poliovy [21], Y. Komarova [14]. Political territory - T. Nagornyak [17]. The theory of communicative action - J. Habermas [34]. Influence of information and communication technologies of protecting national interests of the state in information and communication field - A. Toffler [33], J. Baudrillard [4], G. Poceptsov [23], L. Hubersky [8], E. Tikhomirova [32], E. Magda [16], L. Smola [29].

Interdisciplinary research of influence of nonlinear processes on systems, including political one, have a long history. Nowadays, under the conditions of growth of frequency and depth of pervasion of nonlinear processes through information and communication technologies, namely, in political field, there is a strong need to rethink the role and place of information policy of territories in terms of promoting and protecting its interests, positioning and perception by target audience.

The aim of the paper is to determine the specifics of the information policy on protecting the national interests of territories under the conditions of nonlinear sociopolitical processes.

During the research, it would be expedient to apply to scientific developments of T. Nagornyak on

definition of a political territory. According to the scientist, a “political territory” is considered to be a space, which has institutional status and officially recognized attributes of functioning as a result of purposeful activity of political actors (name / borders, government institutions, administrative, ideological and public system). Territory as a political institution – is a subject of political relations that has its political status and seems to be a recourse holder (both authentic and simulacres), which can be used under the conditions of purposeful strategy and correctional political practices for transforming territory into brand [17, c. 122]. Political territory should be considered as states-nations and its associations, which have publicly recognized and legally secured borders, stable administrative-territorial system, and system of legislation and government.

According to the author, political territory is considered to be the space, where political system operates. The political system - is a set of institutions, which form and distribute power on a certain territory and manage social processes [18, p. 78]. The analysis of theoretical researches by D. Easton and G. Almond indicate that any political system consists of structural elements (thus, it is a complex phenomenon), which interact with each other and the external space. It reacts to impulses and irritants through political decisions in a certain way. Taking into account academic interests of the researchers, they were focused on investigation of general principle of functioning of the systems (D. Easton) and its structural elements (G. Almond). Despite the difference in their views, there is one common thing: existence of links, which ensure the exchange of information, its aggregation and formation of political decisions based on certain knowledge of reality.

Within the framework of the research, particular attention should be paid to scientific developments of K. Deutsch. He considers political system to be a network of communications and informational flows, process of managing and coordination of people's efforts on achieving their goals. Such goals are determined and adjusted on the basis of information on the state of society, its attitude towards the goals, results of preliminary actions, distance to the goal. Political decisions are made on the basis of two informational flows: external and internal. K. Deutsch compares political control to piloting: determination of the course on the basis of information on the movement of the object in the past and its current location towards the set goal. Functioning of the political system is appeared as a set of informational flows, which are built on the principles of feedback [21, p. 198].

Thus, structural elements and political system itself should interact in both internal and external systemic environment for the sake of its existence, get external and produce its own information, distribute it, receive feedback in order to ensure stability and promote interests. In general, the whole set of principles of development and functioning of informational component can be called its informational policy.

Such an interaction provides not only the exchange of certain information for the sake of the information itself. This process represents a set of meanings and images, which take shape of particular texts or is injected into verbal language, and other forms of communication that encourage an individual or a whole system to act. It should be noted that such an action has a specific purpose that must ensure the protection and promotion of national interests of political territories, such as states-nations.

National interests should be considered as an integral expression of interests of all members of society, which can be realized through the political system; set of national goals and basic values that play important role in development of the state strategy and in the field of national security. National interests – it is awareness and reflection of social and state needs. It is impossible to work out the right political course, to define an appropriate orientation in the field of both internal and foreign policy without clear understanding of national interests. It means that determination of national interests is a key point for the state. These interests and opportunities of its ensuring allow to evaluate the level of safety and security of both an individual, society and the state as a whole. This is the only starting position that allows to form a long-term strategic course and concrete state policy [20, p. 264]. Development and articulation of national interests in the form of concrete meanings and messages takes place in informational space of the political system. Despite the state and constancy of one or another political system, promoting and protection of the interests requires communicative action. Accordingly, it means entry into the space ("life-worlds") of the structural elements of its own and other systems. This fact causes certain confrontation and resistance.

It would be expedient to consider the Theory of Communicative Action by Jürgen Habermas in order to understand information and communication essence of the political system. Within the

framework of this theory, it should be paid a particular attention to such notions as "system", "life-world", "communicative action", "communicative rationality", "instrumental rationality", "political rationality". According to the author, the above-mentioned notions describe basic characteristics of interaction between structural elements during communication not only at the level of interaction between political institutions, but also an individual as a main element of any social system, including the political one.

According to Habermas, the "system" - is processes that ensure the formalization of social interaction, stability and steadiness of these forms (status quo) and aspire to control over the world of senses and meanings, which is created in intersubjective daily communication ("life-world") and substitute the process of coordinating common goals for the process of manipulation and subordination" [6, p. 41]. According to D. Kosenko, Ukrainian researcher, the "life-world" should be understood as "unthemed horizon of meanings – the basis of the life's experience of an individual", which forms an environment of communicative action". Such a world is a basic constructor. It is planned to build and maintain certain meanings, which fix an understanding of interests of territory and interpretation of the surrounding reality. The desire of the "system" to enter the "life-world" of an individual / group of individuals leads to "communicative action". "Communicative action" is carried out inside the life-world, which includes participants of the communication. At the same time, communicative action – it is an activity, which is focused on mutual understanding. It turns out that rationalization of traditional life-world – it is a natural necessity of mutual understanding and consensus [15, p. 6].

The "communicative rationality" term, which was introduced by J. Habermas, is one of the most important definitions, which should ensure effective informational policy on protecting national interests of territories. In particular, "communicative rationality" – it is an activity, which is focused on fulfilment of appropriate universal and important provisions of activities by subjects. Moreover, it is related to mutual expectations of behaviour of its actors.

Under the condition of communicatively rationalized activity, the linguistic basis of significance with its requirements of verity, truthfulness and correctness becomes mutual and predictable reference point. Only such communicatively structured requirements (adopted and mutually recognized by communication participants) enable them to find consensus, which is included into collective communicative activity" [15, p. 6-7].

"Instrumental" and "political" rationality – is another important aspect in the field of informational policy. "Instrumental rationality should be considered as a "strategic (purposeful and rational)" action, which provides making a choice between the competing strategies, and is focused on success of its own subject of activity. In addition, it is ready to accept external motives and arguments for the sake of success. Instrumental rationalization usually takes place in social activities and means the choice of means of increasing productivity, namely, successful implementation of knowledge, skills and abilities for society" [15, p. 7].

"Political rationality" is focused on rationalization of political field of the life-world that means elimination of those power relations, which are hidden in the structure of communication and prevent from conscious resolving and consensual settlement of conflicts both in intrapsychic (spiritual inner) and interpersonal sphere of communication. Political rationality is being developed exactly in communicative action. During this process, it reaches consensus. At the same time, relationship between society and political power are being rationalized during the communicative action.

Consensus must be ensured through the joint increase in requirements of significance, foremost, truthfulness of intentional (aimed at certain subject) statements and correctness of founding provisions" [15, p. 6-7]. Within the framework of the research, informational policy is considered as processes, which are focused on achieving political goals, through creation of a capital of loyalty and trust. It will allow target audiences to perceive and understand national interests of states-nations in a manageable manner.

According to J. Habermas, conflict of "including" interests of territories into the "living space" of an individual or another system is based on certain "claims for its significance". He states: "A judgement objective precisely if it is "undertaken" on the basis of a transsubjective validity claim that has the same meaning for observers and non-participants as it has for the acting subject himself. Such claims are truth and effectiveness. Thus, statements and purposeful actions can be characterized by the fact that the more claims or effectiveness are reasonably connected with it, the more rational it is.

Accordingly, the term "rational" is considered to be a feature of individuals, who are expected for such response (especially in difficult situations) [34, p. 238].

Thereby, communication, which is reflected in a certain policy of the territory, should provide a political system with a set of meanings and tools for its distribution for the sake of maintaining internal stability (consolidation of structural elements), external promotion and protection of own interests, which compete with other political systems (territories) and its interests.

Theories of a political system, which were worked out in the middle of the 20th century, took into account rather stable and predictable situation. Under the condition of rapid development of information and communication technologies and globalization processes, such situation has been transformed into more unpredictable and unstable.

Increase in number of centres for developing new knowledge, velocity of its propagation and diversity of interpretation of reality, demonstrate the emergence of new local and global actors. This situation created conditions for changing traditional hierarchical system of sociopolitical relations, including the protection and promotion of national interests; displacement of relation's vertical towards horizontal interaction. On the one hand, increase in number of attractors, both internal and external, provides an opportunity of being replenished by energy and setting up new connections. On the other hand, it creates additional pressure, load on internal structure and threatens the whole system. Attractor is considered to be plenty of points, which attract trajectories of dynamic systems [19, p. 212]. Within the framework of the research, attractors are any institution, individual or process that influence on the filling of information and communication space of the territory and its perception in the specific context.

"Unlimited" access to information and expansion of the capabilities of information and communication technologies play a positive role and ensure the access to large amount of knowledge. However, such "limitlessness" breaches the balance and allows the competing system to (directly or indirectly) influence on each other via the filling of another's system with own meanings. Such course of events substitutes reality and creates simulations. It facilitates creation of chaos and the conditions for possible destruction of the system or loss of control over it.

According to V.Prokor, Russian scientist, deterministic chaos is typical for nonlinear dynamic systems. Systems demonstrate several characteristics: the output is not proportional to the input; a whole is not equal to the sum of its separate parts; the reason and consequence are not clearly demarcated. Systems characterized by deterministic chaos are often complicated (complex). It means that it either contains several goals at the same time and moves towards it, or contains more purposes, which exclude each other, and, as a result, includes several structures that can not be described by one language. Its behaviour can have different quality. In particular, during one period of time it can be unchangeable, it can be changed periodically or quasi-periodically, and the last option is chaotic motion. Chaotic behaviour is characterized by a state, when a tiny impulse can cause extreme changes in behaviour. Even such a tiny change of the initial conditions will lead to absolutely different results [26].

Political territory, as an integral system, is constantly under the influence of plethora predictable (attractors) and unpredictable (weird attractors) factors. Under the conditions of development of information and communication technologies, blurring of borders, increase in number of inputs-outputs in / out of the system and the number of actors has rapidly increased frequency and number of unpredictable events. Such unpredictability involves changes in principles of protecting interests of the territory ("states-nations"), which are prescribed by a specific policy. The policy on protecting national interests should be considered as a set of provisions and rules of management of the system of national interests' protection as well as mechanisms for reducing the risks, which affect the integrity and capacity of the political system to create, keep internal and external processes in control, and achieve strategic goals.

In the context of unpredictability, complex predictability of events and reactions to challenges, it should be paid specific attention to the theory of "Black Swans" and "Antifragile" by N. Taleb, American scientist. According to his research, nonlinearity of processes, which occur in a society, generates plethora unpredictable and irregular events of a large scale and leads to grave consequences [31, p. 24]. N.Taleb calls this phenomenon "Black Swan". It is characterized by impossibility of tracking and forecasting all events that have global influence on the state and development of the system. The main aspect of the problem is the fact that it is impossible to calculate probability of rare events [31, p. 24]. Taking into account this fact, N.Taleb offers not to dwell into the process of

searching for mechanisms of the detection of these phenomena. According to him, the systems should consider the "Black Swans" as a matter of duty and adapt to the created conditions in an orderly manner.

Such a quality of systems is called "anti-fragility" by Taleb. This term is considered to be a "quality of all natural (including complex) systems" [31, p. 22], which are able to adapt to influence of unpredictable events and change its state in the better side (in contrast to flexibility) [31, p. 20]. At the same time, he emphasizes that determination of "fragility" of the system allows to find its weaknesses. Therefore, "anti-fragility" - it is a control over "weaknesses" and its transformation into strengths that will meet modern challenges. It does not matter whether it is predicted or not

The above-mentioned approach is debatable and causes plethora criticism. However, it characterizes the current state of the systems based on the research, which was conducted by N. Taleb in financial sector. It can be extrapolated into political science in theory. Within the framework of the research of the informational policy, the theory of N. Taleb can be used as one of the adaptive functions of information and communication direction of the protection of national interests of territories. It lays the basic characteristics of perception, reaction and adoption to unpredictable information and communication threats, which were not taken into account during the development of the police.

In addition, the ideas of Taleb can be used in further development of the theory on creation of artificial "Black Swans". Its "launch" is hidden by other systems. According to the author's scientific works, he focuses on certain natural phenomena or phenomena initiated by people, which have caused certain global influences by chance. However, it is should be paid particular attention to events and processes during the so-called "hybrid influences".

According to E. Magda, Ukrainian researcher, the notion of hybrid influences should be considered as a definition "hybrid war", "a set of pre-prepared and operationally implemented actions (military, diplomatic, economic and informational by its nature), which are aimed at achieving strategic goals". Its (hybrid war) main goal - is to subordinate the interests of one state to another under the conditions of formal preservation of the political system of the victim's country "[16, p. 28]. The main feature of these processes - is creation of unpredictability and complicated predictability during the interaction between different systems.

The main threat to any system is loss of control over internal processes and unauthorized influence on structural elements to cause damage, failure in its operation, external control or destruction.

It is noted that the growth of entropy processes (An - deviation from planned actions in the system) in political and institutional and surrounding environment takes place, among other things, due to dysfunction in evaluation and selection of information in political and institutional structures that deal with making political decisions. The state policy is faced with triune task: firstly, to provide environment, political institutions and its subjective component with full information for the sake of making revised political decisions; secondly, to ensure reliable protection in accordance with current legal provisions on information with limited access; thirdly, to protect the environment and political and institutional subsystem from deliberately distorted information, which intensifies interethnic, interdenominational relations, facilitates the spread of social anomalies, demoralizes law enforcement agencies and security institutions [12, p. 15, p.16].

Communication, as a one of the strategic priorities and a concrete tool for promoting the interests of territory, intersects with all its elements and functions. Promotion and protection of the interests of territory means practical realization of the concept of informational policy and informational security, which includes organization and carrying out direct (informing, propaganda, etc.) and indirect (implementation of informational projects in specified environment) communication with its target audiences [7, p. 149]. If you suddenly destroy the channels of communication in the system, it will terminate its existence. Mass communication penetrates all types of social, including political, activity. It allows to modify the behaviour, make changes, achieve the set goal. A specific political organization (institution) can be represented as an extensive network of communication channels, which are designed to collect, analyse and systematize information on the inner world and outer world. In addition, it will transmit messages, which are developed and adopted to existing reality [27, p.10].

Informational policy of the territory should be considered as a set of principles, approaches, meanings that determine the laws of functioning of the informational field [24, p.12], ensure stable life of the system and perception of interests by target audience. Complication of modern political life requires the strengthening of protection and promoting interests not only in "real sectors" (economy,

defence, etc.), but also in semantic and symbolic fields.

The analysis of the events during 2013-2016 yy. (first of all, the information and communication influence of the Russian Federation on the "post-Soviet space" and the "Western World"), changes in paradigm of perception of informational component of the policy on protecting national interests (for instance, in the Russian Federation, The United States of America, the United Kingdom, EU, NATO, Ukraine, etc.) demonstrated higher level and its defining as a one of the strategic priorities in conjunction with defence, national security, economy, etc.

Informational direction of the policy on protecting national interests of territories ("state-nations"), is considered to be a set of provisions and rules (prescribed at the state level) of management of the system of protecting national interests through a complex of measures aimed at forecasting, detecting, neutralizing external and internal threats and influences on elements of informational infrastructure [22, p. 117], semantic and figurative field, where national interests are promoted.

If the informational policy on protecting national interests of territories is considered in the context of nonlinear sociopolitical processes, it is possible to notice that such processes are constantly located in unstable and aggressive environment. The reason for this is the fact that access to internal processes, exchange of information with external sources is almost unlimited. Modern information and communication technologies, both at technical and semantic level, will allow to work with structural elements of a particular system without limits. Its stability depends on the strength of the links between elements, common understanding of present and future, flexible response to external challenges and influences.

Depending on ambitions and strategic objectives, systems operate in order to maintain internal stability and predictability. Under the conditions of a competitive fight in external environment, systems operate for the sake of destruction or seizure of information and communication systems of competitors, creation of conditions for imposing own meanings and influence on agenda with further control. In addition, it comes about destruction of systemic integrity of the "victim" and increase in number of negative points of bifurcation (cascade of bifurcations). The main symptom of the bifurcation period is growth of the share of political deviant behaviour, when individuals are not guided by generally accepted norms of political behaviour and consciously violate fundamental norms of political order. On the other hand, processes of delegitimization of power are increasing. During such processes, basic principles of political order are usually blurred. In this context, sociopolitical processes are carried out via mechanisms of dynamic chaos [30, p. 103].

If there are concentrated collective efforts of a society that put efforts in order to overcome the worldview crisis (crisis of interests), production of symbols and meanings, which describe and fix interests, will definitely take place. If one symbols and meanings become weak, it can be eliminated by another more attractive, significant, prestigious for people, and more importantly, more understandable. As a result, existing symbolic and semantic complexes experience erosion and lose its real ability to resist [28, p. 132].

If the interests of territories match, there is a synergistic effect. In particular, strong links of communication and understanding are being bounded. The state of instability, which took place due to absence of understanding of interests both inside the system, and outside, creates conditions for self-organization under the influence of positive communication. Conditions for its new level of regulation and creation of favourable conditions for development. According to Y.Komarova, Ukrainian researcher, universal matrix of systemic self-organization of political life is set by process of structural self-organization of the political system of society. The essence of the structural self-organization of the political system (as well as other open nonlinear systems) is not only about creation of some new structural elements of the system. It is about self-preservation of systemic quality of the political unit. It is achieved by constant violations, namely, restoration of equilibrium, changes in directions of evolution of the system, alternation of regimes of processes through its acceleration and deceleration, processes of differentiation and homogenization of the system's structure. Nonlinear internal environment of the political system of society is a carrier of various forms of future organization of a political life [14, p. 103].

Taking into account paradigmatic changes in functioning of political systems under the condition of nonlinearity and the loss of the power monopoly in control over the territories, crisis of the management system, scientists and practitioners are looking for alternative models, which will meet

challenges of modern world. Within the framework of this thesis, it should be mentioned the concept of preventive management by Fuerth L., American political scientist. He also confirms the fact that political systems are in a constant dynamic and fugitive aggressive environment. At the same time, such dynamics has a crazy speed, meanwhile, the aggression has a high frequency of manifestation, which causes system malfunctions in operation of the state during working out and implementation of the policy.

L. Fuerth noted: "If you want to cope with acceleration, it will be necessary to introduce new approaches to management, which are more sensitive to weak signals, which will influence on working out the policy in future, which allows to react faster and more flexibly". He states that modern politics is extremely complicated phenomenon that operates nonlinearly. Problems, which are faced by any territory, cannot be divided into separate problems, and later being administered and resolved one by one. Its complexity is the result of synchronous interaction between several structural elements and several events. Such problems cannot be completely resolved due to the fact that it is always mutating [1, p. 33-34].

L. Faurth believes that problems of functioning of the political system can be solved via creation of networks and delegation of powers in accordance with the centre-periphery model. It is noted that modern management systems were worked out on the basis of the concepts of 19th and 20th centuries. In addition, events are understood as linear processes, rather than interactive and complex ones. Such form of organization significantly complicates the ability of governments to cope with difficult objectives. Powers in the existing systems require supervision by the "top" and complex bureaucratic system. Articulation of the information about real events articulated inside the same system (periphery-centre and vice versa) is too complicated. It leads to system failures under the pressure of unpredictable shocks in the form of collapse of the function on management the system. Nowadays, problems are linked. Thus, it is characterized by complex interaction, meanwhile, management of its resolving must be integrated and adjusted. Interdepartmental system is not suitable for managing complex processes, which are related to complicated interaction between previously isolated policy fields (for instance, environmental, informational, economic and defence area). It is necessary to apply to more sensitive and sustained form of interaction between the policy and management in order to control such process under unpredictable conditions [1, p. 37-38].

According to L. Faurth, the most acceptable form of management is a network. The scientist states: "The network extends mandate of the lower structures to relatively autonomous action, eliminates "narrow places", which are hidden at medium levels of management and radically improve the exchange of important information. Periphery is allowed to act within the limits of its competences as widely as it is possible. However, it should not go beyond the limits, which are fixed in the formulated strategic goals. Such network processes are necessary for collection and evaluation of information, as well as for analysis and implementation of the policy" [1, p. 38-39].

Faurth offered to work out a system of "receptors", which would quickly react to tiny changes, potential actions concerning the system or internal transformations, which have strong impact on the periphery. At the same time, the periphery itself will be able to inform the centre of strategic decision making without distortion. In addition, such networks allow to carry out effective information and communication exchange between the structural elements at different levels. Under the conditions of "blurring" of borders and increase in number of inputs / outputs of the system, it should be paid particular attention to regulation of communication through peripheral centres of the one system to peripheries of others, which have the same level and influence on the decision-making centres.

In the context of the "network management" and development of a system of protecting national interests, it is expedient to pay attention to the concept of the neural network model of a political process by M. Poliovy, Ukrainian researcher. The scientist notes that the above-mentioned model "consists of layers of artificial neurons ("elements of the neural network", hereinafter – ENN). Each ENN represents one actor of a political system in the model. This version of the model expects for considering all types of ENNs. ENN should act as both a certain political organization, and an individual in the form of a life analogue. All ENNs in the model must represent only individuals in the best possible way due to the fact that any political institution is a demonstration of the individual's activity in one way or the other. All ENNs in the model are equivalent and characterized by similar functions of receiving, transformation and aggregating of input information. However, some of it are included in different

layers of the neural network [21, p. 202].

Another important feature of the model is the fact that it does not have any ENN, which would be included into one block (An - each block includes several neural network layers) [21, p. 202]. Thus, it must be stated that political process is characterized by a situation that allows to form political ideas and actions, which differ in tiny details, on the basis of rather similar public axiological "background". At the same time, similarity in ideological and political fields does not guarantee the similarity in political strategies and tactics within the framework of different political systems [21, p. 209].

Building of a structure of a political system on protecting national interests on the basis of a network model under the conditions of nonlinearity allows to activate different structural elements for the sake of resolving specific problems considering changes in conditions of existence of a particular system, including the level of information and communication exchanges.

Under the conditions of nonlinear sociopolitical processes, political systems face with diverse and multi-vector influences from plethora political and non-political actors, which have own vision and interpretation of reality. Moreover, it has its own interests. Such actors try to form an agenda for political, social, economic, cultural life of its own and other systems. Such impacts are carried out through information and communication technologies in three directions. First, creation and preservation of its own information and communication space, which ensures unity and stability via the system of meanings and images. Second, entering into information and communication space by other systems in order to replace or supplement the authentic meanings and images for the sake of promoting own interests and changes in behaviour of structural elements in its favour. Third, resistance to external influences in order to keep internal stability and control over processes, formation of stable communication nodes with "friendly" systems.

In case of system weakness or lack of flexibility (adaptive function), nonlinear effects can lead to its destruction and going under control of other system. In the case of strong links between structural elements, which are united by common goals and understanding of the system's essence, its strategic objectives and interests, it will lead to a new level of development that will meet current challenges. As a result, it comes about maintaining integrity and further development in modern world.

Effectiveness of informational police depends on rapid feedback to external influences, detection and satisfaction of actual informational needs of target audiences, provision and adaptation to existing conditions without losing strategic priorities and planned results that coincide with national interests.

References:

1. Leon Fuerth, Operationalizing Anticipatory Governance, Prism 2,no.4 (2011): 31–46. - Режим доступу: http://cco.ndu.edu/Portals/96/Documents/prism/prism_2-4/Prism_31-46_Fuerth.pdf
2. Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор. - М.: Аспект Пресс, 2002. – 537 с.
3. Арзуманян Р. «Нелинейная природа войны», Научно-образовательный фонд «Нораванк», журн. «21 век», № 1, Ереван, 2005. – С. 109-149. - Режим доступу: http://www.noravank.am/upload/pdf/193_ru.pdf
4. Бодрийар, Ж. Симулякры и симуляции / Ж.Бодрийар ; [пер. с фр. А. Качалова]. – М.: ПОСТУМ, 2016. – 240 с. – (ЖБ)
5. Бородкин Л. Методология анализа неустойчивых состояний в политико-исторических процессах // Международные процессы. 2005. Том 3. №1 (7). – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/seventh/001.htm>
6. Вербилович О. Теория коммуникативного действия: ключевые категории и познавательный потенциал // Публичная сфера: теория, методология, кейс-стади. М., 2013. С. 35-52.
7. Визгалов, Д.В. Брендинг города / Денис Визгалов. [Предисл. Л.В. Смирнягина]. - Москва : Фонд «Институт экономики города», 2011. — 160 с.
8. Губерський Л.В. Інформаційна політика України: європейський контекст / [Губерський Л.В., Камінський Є.Є., Макаренко Є.А., Ожеван М.А., Шнирков О.І.]. - К.: Либідь, 2007. – 360 с.
9. Добронравова И.С. Синергетика становления нелинейного мышления / И. С. Добронравова – К.: Либідь, 1990. – 192 с.
10. Дойч К. Нервы управления. Модель политической коммуникации и контроля. – М.: Мысль, 1993. – 312 с.

11. Истон Д. Категории системного анализа политики // Политология: Хрестоматия / Сост. М.А. Василик, М.С. Вершинин. – М.: Гардарики, 2000. С. 319 – 331.
12. Іщенко І. В. Синергетична проекція політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.політ.н. : спец. 23.00.28 «Політичні інститути та процеси» / І. В. Іщенко. – Дніпропетровськ, 2015. – 30 с.
13. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Основания синергетики. Синергетическое мировидение. М.: КомКнига, 2005. 240 с. Изд.3, доп. М.: УРСС, 2010.
14. Комарова Ю. Деякі аспекти аналізу структурної самоорганізації політичної системи / Юлія Комарова // Політ. менеджмент — 2005. — № 1. — С. 97-112. - Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8767>
15. Косенко, Д. В. Концепція політичної влади в теорії комунікативної дії Юргена Габермаса [Текст] : автореферат. канд. політ. наук, спец.: 23.00.01 - теорія та історія політичної науки / Косенко Д. В. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2013. – 18 с.
16. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи – Київ: КАЛАМАР, 2017. – 268 с.
17. Нагорняк Т. Л. Брендинг території як напрям політики глобального, національного та регіонального рівнів / Т. Л. Нагорняк // Сучасне суспільство. - 2014. - Вип. 2. - С. 106-121. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2014_2_13
18. Нагорняк Т.Л. Політологія в прізвищах, датах, тезах, практичних завданнях: Навчальний посібник /Т.Л. Нагорняк. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2011. – 304 с.
19. Плотинский Ю.М. Модели социальных процессов: Учебное пособие для высших учебных заведений. - Изд. 2-е, перераб. и доп. - М.: Логос, 2001.-296 с: ил.
20. Політологія: навчально енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Н.М.Хоми [В.М. Денисенко, О.М. Сорба, Л.Я. Угрин та ін.]. – Львів : «Новий Світ - 2000», 2014. – 779 с.
21. Польовий М.А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання: монографія / М.А.Польовий. – Одеса : Фенікс, 2011. – 288 с.
22. Попова Т.В., Ліпкан В.А. Стратегічні комунікації: [словник] / Т.В. Попова, В.А.Ліпкан / за заг. ред. В.А. Ліпкана. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2016 – 416 с.
23. Почепцов Г. Смыслы и войны: Украина и Россия в инфомрационной и смысловой войнах. – Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. – 316 с.
24. Почепцов Г.Г. Інформаційна політика: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. / Г.Г.Почепцов, С.А.Чукот – К.: Знання, 2008. – 663 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
25. Пригожин И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. Ю. А. Данилов. ; 4. изд., стер. – М. : УРСС, 2003. – 310 с.
26. Пророк В. Теория хаоса и теория сетей - новые подходы к моделированию политической системы // PolitBook. 2016. Том . №1 :- С.83-91. - Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-haosa-i-teoriya-setey-novye-podhody-k-modelirovaniyu-politicheskoy-sistemy>
27. Психология массовой коммуникации: учебник для вузов / под ред. акад. РАО А.А.Бодалева, акад. РАО А.А.Деркача, д-ра психол. наук, проф.. Л.Г.Лаптаева. – М.: Гардарики, 2008. – 254 с.: ил.
28. Славіна О.В. Технологічні обмеження в управлінні процесами політичних трансформацій: символічний аспект / О. В. Славіна // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. - 2015. - № 4. - С. 128-135. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_4_20
29. Смола Л.Є. Аспекти ведення інформаційної та гібридної війни в контексті застосування комунікаційних технологій / Л. Є. Смола // S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe : електронний науково-практичний журнал / редкол.: Д. В. Яковлев (голов. ред.), К. М. Вітман (заст. голов. ред.), Д. Ю. Дворніченко (відп. секр.) [та ін.] ; НУ «ОЮА». – Одеса, 2016. – Вип. 1. – С. 48-53.
30. Сулимин А.Н. Нелинейные тренды в становлении современных политических систем / Андрей Сулимин // Вестник Пермского университета. Политология. Выпуск №2 (26), 2014, - С. 98-110. - Режим доступу: http://www.polit.psu.ru/vestnik/Vestnik_2014_2.pdf
31. Талейб Насим Николас Антихрупкость. Как извлечь выгоду из хаоса / Насим Талейб

Николас; Пер. с англ. – М.: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2014. – 778 с.

32. Тихомирова Є.Б. Регіональна політика Європейського Союзу: інформаційно-комунікаційний аспект // Регіональні стратегії США і Європи: зовнішньополітичний і безпековий вимір. Монографія.- К.: Центр вільної преси, 2016. – 528 с. – С. 425-500.

33. Тоффлер, Э. Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI века: [пер. с англ.] / Элвин Тоффлер. – М.: АСТ: АСТМОСКВА, 2009. – 669, [3] с.

34. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия (Фрагменты) / Ю. Хабермас // Вопросы социальной теории . – 2007. – Т.1, вып. 1. – с. 229-245

35. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным явлениям. - М.: Мир, 1991. -240 с.

Бондаренко С. В. Інформаційний напрям політики захисту національних інтересів територій в умовах нелінійних процесів: теоретико-методологічний вимір

Розглянутий вплив нелінійних суспільно-політичних процесів на інформаційний напрям політики захисту національних інтересів територій. Розкрито зміст теоретичних та практичних доробок закордонних і вітчизняних науковців, практиків у сфері політичних систем, їх самоорганізації, інформаційного захисту національних інтересів та нелінійних процесів. Дана загальна інформація щодо поняття «політична територія», «національні інтереси територій», «політика захисту національних інтересів», «інформаційний напрям захисту політичних інтересів». Окреслені напрямки та задачі, які стоять перед інформаційною політикою захисту національних інтересів в умовах нелінійності суспільно-політичних процесів. Доведена залежність політики захисту національних інтересів та її інформаційного напрямку від нелінійних процесів.

Ключові слова: національні інтереси, захист національних інтересів, інформаційна політика, політична система, нелінійні процеси

Бондаренко С. В. Информационное направление политики защиты национальных интересов территории в условиях нелинейных процессов: теоретико-методологическое измерение

Рассмотрено влияние нелинейных общественно-политических процессов на информационное направление политики защиты интересов территорий. Раскрыто содержание теоретических и практических разработок зарубежных и отечественных ученых, практиков в сфере политических систем, их самоорганизации, информационной защиты национальных интересов и нелинейных процессов. Дана общая информация относительно понятия «политическая территория», «национальные интересы территорий», «политика защиты национальных интересов», «информационное направление защиты политических интересов». Обозначены направления и задачи, стоящие перед информационной политикой защиты интересов в условиях нелинейности общественно-политических процессов. Доказана зависимость политики защиты национальных интересов и ее информационного направления от нелинейных процессов.

Ключевые слова: национальные интересы, защита национальных интересов, информационная политика, политическая система, нелинейные процессы

УДК 321:303.01

*Бульдович П. В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка***ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕОІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ
В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ**

У статті зроблено спробу окреслити рамки нової інституціональної теорії в політології. Зокрема, на основі короткої характеристики даного підходу проаналізовано можливі варіанти виокремлення неоінституціоналізму як самостійної та автентичної дослідницької парадигми. Розглянуто хронологічний, предметний та методологічний критерії ідентифікації, на основі чого стверджується, що нову інституціональну теорію найбільш доречно розглядати як метод, а не сукупність сучасних досліджень суспільних інститутів.

Ключові слова: неоінституціоналізм, методи, ідентифікація методу.

У 80-х роках ХХ століття в політології та низці інших наук з'явився новий підхід – неоінституціоналізм, котрий сьогодні набуває все більшої популярності серед науковців як в американській, так і в континентально-європейській політологічній традиції.

Чималий вплив на процес становлення неоінституціоналізму в політичній науці мав «економічний імперіалізм», тобто поширення методології економічної теорії на соціологію, політологію та інші науки про суспільство. Ця методологічна експансія яскраво відобразилася навіть в запозиченні економічної термінології в політологічних концепціях (опортуністична поведінка, транзакційні витрати, соціальний обмін, максимізація цільової функції тощо)[12, с.110].

Деякі вчені пов'язують появу нового інституціоналізму неспроможністю «традиційних» методологій (мова йде, насамперед, про традиційний інституціоналізм та індивідуалістичні поведінкові теорії) прогнозувати масштабні інституціональні трансформації. Зосібна, Д.І. Аптер однією з причин розвитку неоінституціоналізму називає те, «що неоінституціональний аналіз виявився затребуваним у зв'язку з розпадом Радянського Союзу. Якщо після закінчення «холодної війни» почалася третя хвиля демократизації, то, не меншою мірою, активізувалися й такі політичні явища, як сепаратизм, релігійне сектантство і фундаменталізм, жодне з яких не було передбачене і не могло бути пояснене теоріями «соціальних змін»[7, с.374]. Таким чином, підкреслюється евристичний потенціал неоінституціоналізму при аналізі великих політичних перетворень.

При цьому окремі дослідники стверджують, що новий інституціоналізм не протиставляється «старому» інституціональному підходу (парадигмі, що панувала в політології до 30-40-х рр. ХХ століття і акцентувала увагу на об'єктивності інститутів, вивчала їх формально-легальні аспекти), а радше доповнює його новим поглядом на чинники відтворення інститутів. Як зазначає С.В. Патрушев, «новий інституціоналізм, з одного боку, продовжує інституціональну традицію, а з іншого – використовує досягнення своїх історичних опонентів»[9, с.9]. Хоча, на нашу думку, таке твердження є дещо тривіальним і поверхневим.

Як справедливо наголошує Б. Ротстайн, «відмінність між старим і новим інституціоналізмом є ключовою для розуміння розвитку сучасної політичної науки»[13, с.218]. Основними ознаками, що відрізняють новий інституціоналізм від «старого», на думку Я.І. Ваславського та С.В. Габуєва, є зміщення акценту від дослідження формальних структур до вивчення інституціональних полів, сукупності норм і цінностей, наголос на соціокультурній обумовленості політичних явищ і процесів. Неоінституціоналісти вважають основними чинниками формування та еволюції інститутів легітимність їх сприйняття суспільством, а не юридичні приписи, встановлені державою. Інститути трактуються не як формальні норми та офіційні організації, а як реально діючі «правила гри», тобто обмежувальні рамки, які структурують взаємодію між людьми для мінімізації витрат цієї взаємодії, пов'язаних з можливістю опортуністичної поведінки акторів та їх обмеженою раціональністю[8, с.63]. Відтак, мова йде про розширений підхід до визначення інститутів, що, на переконання Б. Петерса, є однією з переваг неоінституціоналізму і дозволяє вивчати інститути з більш широких компаративістських позицій[11, с.220].

Спільне для різних течій неоінституціоналізму визначення інститутів дали Дж. Марч та Й. Олсен: «Інститути є відносно стійким набором правил та організаційних практик, втіленим у структурах значень і ресурсів, котрі мають інваріантний щодо конкретних індивідів характер та відрізняються стійкістю і перед специфічними перевагами та очікуваннями індивідів, і перед мінливими зовнішніми умовами»[4, с.3]. Основними одиницями аналізу при цьому виступають «правила, порядки, норми і значення «інституту», а не мікрораціональні індивіди чи макросоціальні сили»[Там само, с.16]. Водночас важливим параметром інститутів визнається їх здатність змінюватися в часі під впливом свідомих колективних дій, внутрішньої самовідтворюваної логіки інституціональної структури та зовнішніх спонтанних чинників.

Неоінституціоналізм в якості причини певних наслідків прийняття управлінських рішень і політичної поведінки покладає характер інституціональних процедур. Звідси переконаність у можливості зміни якості політичних рішень шляхом коригування інституціональної структури. Разом з тим, сучасний інституціональний аналіз вивчає радше реальну поведінку, ніж виключно формальні і структурні аспекти інститутів[11, с.219]. Однією з основних рис нового інституціоналізму є також фокус на результатах публічної політики у вигляді політичних рішень, державних програм, стратегій тощо[12, с.219]. Характерним є використання кількісних методів аналізу, що пов'язано із впливом економічного інструментарію. У зв'язку з цим Д. Аптер робить висновок: «Неоінституціоналізм не так обмежений у порівнянні з попередньою інституціональною традицією, оскільки більш сприйнятливий до економічного аналізу завдяки вивченню фінансової і валютної політики, ринків і глобалізації»[7, с.376].

Важливою методологічною установкою неоінституціоналізму є принцип «інститути мають значення» (institutions matter), внаслідок чого в рамках даного підходу політичні інститути інтерпретуються як реальні актори зі своїми автентичними інтересами, які визначають напрямки і моделі активності акторів у політиці шляхом встановлення обмежень індивідуального вибору. Дж. Марч і Й. Олсен пишуть: «Бюрократичне агентство, законодавчий комітет, апеляційні суди – це арени змагання соціальних сил, але вони також є сукупністю стандартних операціональних процедур і структурних механізмів, котрі визначають і захищають інтереси. Вони – політичні актори у своєму власному праві»[2, с.738]. Відтак, інституціональний контекст визначає результати політики, а функціонування інститутів та їх структурні особливості відображаються на політичній поведінці індивідів та характеристиках політичної системи. Розширення предмету аналізу за межі органів державної влади і нормативно-правової бази їх функціонування дозволяє неоінституціоналістам досліджувати всі суспільні інститути, що структурують взаємовідносини з приводу публічної влади, включаючи до аналізу такі поняття, як актори, ресурси і стратегії[Кокорхоєва, с.208]. Перевагою неоінституціоналізму є подолання суперечності між формально-юридичними та соціокультурними чинниками формування інституціонального порядку[8, с.64].

Разом з тим, більшість дослідників неоінституціоналізму наголошують на неоднорідності підходу, що зумовлено головним чином відмінностями в інтерпретації базового поняття «інститут» різними теоріями, які об'єднуються під рубрикою «неоінституціоналізм». Найчастіше виокремлюють три основні напрями нової інституціональної теорії: соціологічний (Ф. Селзнік, П. Дімаджіо, У. Пауел), історичний (П. Холл, Т. Скокпол, С. Стейнмо, К. Телен) та економічний, або неоінституціоналізм раціонального вибору (Е. Остром, К. Шепсл). Інколи додатково виокремлюється нормативний (Дж. Марч, Й. Олсен) та організаційний (Е. Іммергат) напрями досліджень, перший з яких розвинувся в межах політичної науки, другий – в соціології. Останнім часом науковці окремо зазначають про більш пізні школи неоінституціоналізму, такі як конструктивістський, або дискурсивний (В. Шмідт), структурний, мережевий(К. Анселл) та когнітивний[5, с.303-326].

З цього приводу Т. Алексеєва припускає, що «дослідження інститутів – це не стільки теорія чи метод, скільки тема»[6, с.103]. Власне, якщо визначати інституціональний підхід як сукупність усіх досліджень, так чи інакше пов'язаних з інститутами, можна погодитися з таким формулюванням. Однак, варто наголосити, що подібна «тема» матиме радше довідково-енциклопедичне, аніж теоретико-методологічне наукове значення. В контексті цієї проблеми можна запропонувати кілька способів ідентифікації нового інституціоналізму як автентичного наукового підходу, розмежуванню яких (способів) дослідники здебільшого не приділяють уваги,

що в підсумку лише закріплює за неоінституціоналізмом статус довільного паноптикуму найрізноманітніших, часто навіть суперечливих одна одній теоретичних доробок.

По-перше, можна використовувати суто хронологічний критерій, позначаючи нову хвилю інституціональних досліджень, що актуалізувалася після поведінкової революції в кінці 70 – на початку 80-х років минулого століття як «новий інституціоналізм», передусім, на противагу «старому», який відігравав провідну роль у політичній науці до 1930-40-х рр. За такого підходу нехтується будь-яка предметна і методологічна специфіка досліджень. Наприклад, починаючи з 1990-х років, майже всі дослідження в рамках теорії організації автоматично проходили під «брендом» неоінституціоналізму, популяризованого У. Пауелом, П. Дімаджіо, Дж. Мейєром та Д. Скоттом[1].

По-друге, до аналогічної еkleктики у визначенні неоінституціоналізму призводить і його виокремлення на основі предмету дослідження. Очевидно, що таким предметом є «інститут», але оскільки під цим поняттям в сучасній науці одночасно розуміють «норми і правила, організації та установи, органи і відносини, спільноти і статуси, рутини і ритуали, звичаї і традиції, спосіб мислення і поведінки»[9, с.6], то неоінституціоналізм перетворюється буквально на теорію про все, позбавляючись наукової специфіки.

Більш чи менш усвідомлене використання зазначених критеріїв стало основною причиною зростання серед науковців скептичних настроїв щодо релевантності інституціональної теорії загалом. Приміром, Ф. Рогес вважає, що поява великої кількості дифузних досліджень на початку ХХІ століття поклала кінець інституціоналізму як цілісному підходу, окремі вчені іронічно називають інституціоналізм швидше ідеологією, ніж теорією, інші закріплюють за підходом роль маркера, який дозволяє ідентифікувати певну наукову спільноту, але не є самостійною теоретичною перспективою[1]. Доволі показовою в цьому контексті є цьогорічна дискусія американських вчених Б. Кінга та В. Оказіо[Там само].

На нашу думку, призвідниками такої ситуації є кілька чинників. Насамперед, превалювання досліджень прикладного характеру об'єктивно зумовлює звуження предмету аналізу до обмеженого кола конкретних проблем. Це породжує необхідність використання особливих інструментів дослідження, придатних для роботи з емпіричними даними, та вимагає від теорій емпіричної верифікації. Тому в середовищі багатьох науковців, особливо представників англо-американської традиції, теорія завжди предметно специфікована, і, за рідкісними винятками, складно знайти фахівця, котрий одночасно вивчає організаційні структури публічної влади, ціннісні установки суспільства та колективні ідентичності. Адже все це – цілком різні предмети наукового пошуку. Сучасні західні дослідники часто розуміють теорію як концепцію, в основі якої лежить певна вузька проблема, і яка має засновуватися на чітких гіпотезах, що піддаються перевірці. Водночас метод тлумачиться переважно інструментально, як конкретна методика дослідження (метод ПАТТЕРН, SWOT-аналіз, івент-аналіз тощо). В цьому сенсі інституціоналізм справді не є ні теорією, ні методом. І твердження Б. Кінга про те, що сьогодні вже немає підстав називати дослідників різних проблем і дисциплін інституціоналістами, доречно хіба що у випадку вузько-прикладної інтерпретації інституціоналізму.

Проблему ідентифікації нової інституціональної теорії додатково ускладнюють ще й, на перший погляд, банальні лейтмотиви підходу на зразок «інститути мають значення», «інститути – актори у своєму праві»[2], «неоінституціоналізм як більш агентський погляд на інститути»[1] тощо. Виходячи з цього, ряд авторитетних політологів, наприклад, Г. Алмонд, А. Джордан, справедливо задаються питанням: що в новому інституціоналізмі справді нового?[6, с.103]. Адже, скажімо, в роботах представників «старого» інституціоналізму інститути тлумачилися не просто як автономні актори, що впливають на результати політичного процесу, а як його детермінантні чинники. Однак варто мати на увазі, що подібні гасла декларувалися неоінституціоналістами для підкреслення опозиційності їх ідей, насамперед, до біхевіоралізму, в якому інститути взагалі виключалися з аналізу. Поза цим контекстом тлумачити наголос на автономній ролі інститутів як визначальну змістовну прикмету нової інституціональної теорії неприйнятно.

На нашу думку, неоінституціоналізм найбільш доречно визначати як метод, певний набір аналітичних принципів, який дозволяє продуктивно вивчати найбільш важливі суспільно-

політичні явища і процеси як мікро-, так і макрорівня, а головне – обґрунтувати генетичний зв'язок між ними. При цьому метод слід розуміти як спосіб логічного осягнення сутності досліджуваного об'єкту, спосіб пояснення, заснований на певних вихідних епістемологічних принципах, а не методу, яка дозволяє перевіряти конкретні емпіричні факти і у зв'язку з їх багатоманітністю завжди є предметно специфікованою. Неоінституціоналізм, відтак, передбачає превалювання методу над предметом, що дозволяє розглядати колективні організаційні та ментальні структури і процедури, а також індивідуальну поведінку з єдиних аналітичних позицій. Крім того, різні напрями неоінституціоналізму не є несумісними теоріями і не покладаються на взаємовиключні методологічні принципи. Їх розрізняє головним чином більший чи менший ступінь акцентування на одній із базових у соціальних науках «моделей людини» («економічної», «соціологічної» чи «психологічної»), в основі яких лежать певні уявлення про людську природу та детермінанти її поведінки. Водночас теоретичні розробки найбільш авторитетних представників неоінституціоналізму, зокрема підхід Д. Норта, в несистематизованому вигляді апелює одночасно до трьох ключових моделей, які оцінюються як рівнозначні і взаємодоповнюючі інструменти аналізу складної реальної поведінки людей в суспільстві.

Бібліографічний список:

1. King B. The not-so-new institutionalism//Електронний ресурс/Режим доступу: <https://orgtheory.wordpress.com/2017/01/02/the-not-so-new-institutionalism/>
2. March J.G. and Olsen J.P. The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life // The American Political Science Review. 1984. Vol. 78. No. 3 (September). Pp. 734 - 749.
3. Peters G. Institutional theory in political science: The new institutionalism. London, N.Y., Pinter, 1999. 183 p.
4. The Oxford Handbook of Political Institutions/ Ed. by R.A.W.Rhodes, S.A.Burder, B.A. Rockman. Oxford, 2006.
5. The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis/ Ed. by J.L. Campbell, O.K. Pedersen. Princeton, 2001; Schmidt V.A. Discursive Institutionalism: The Explanatory Power of Ideas and Discourse // Annual Review of Political Science. Palo Alto, 2008. Vol. 11. P. 303-326.
6. Алексеева Т.А. Современные политические теории. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. 479 с.
7. Аптер Д.И. Сравнительная политология вчера и сегодня // Политическая наука: новые направления / под ред. Р. Гудина, Х-Д. Клингеманна; пер. с англ. яз. М. Гурвица, А. Демчук, Т.В. Якушева. М.: Вече, 1999. 816 с.
8. Ваславский Я.И., Габуев С.В. Неоинституциональный подход как методологическая основа исследования электронного правительства//Вестник МГИМО. №6 (51). – 2016. С. 60-75.
9. Институциональная политология: Современный институционализм и политическая трансформация России / под ред. С.В. Патрушева. М.: ИСП РАН, 2006. 586 с.
10. Кокорхоева Д.С. Современные исследования институтов политической власти (сравнительный анализ теорий) // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. 2010. Вып. 7 (78). Т. 14. С. 208 – 217.
11. Питерс Б. Политические институты: вчера и сегодня // Политическая наука: новые направления / под ред. Р. Гудина, Х-Д. Клингеманна; пер. с англ. яз. М. Гурвица, А. Демчук, Т.В. Якушева. М.: Издательство «Вече», 1999. С. 218 - 234.
12. Радаев В.В. Новый институциональный подход: построение исследовательской схемы // Журнал социологии и социальной антропологии. 2001. Т. 4. № 3. С. 109 – 130.
13. Ротстайн Б. Политические институты: общие проблемы // Политическая наука: Новые направления / под ред. Р. Гудина, Х-Д. Клингеманна; пер. с англ. яз. М.Гурвица, А. Демчук, Т.В.Якушевой. М.: Вече, 1999. С. 149 - 179.

Бульдович П. В. Проблема идентификации неоинституционального подхода в современной политической науке

В статье сделана попытка очертить рамки новой институциональной теории в политологии. В частности, на основе краткой характеристики данного подхода

проанализированы возможные варианты определения неoinституционализма как самостоятельной и аутентичной исследовательской парадигмы. Рассмотрены хронологический, предметный и методологический критерии идентификации, на основе чего утверждается, что новую институциональную теорию наиболее уместно рассматривать как метод, а не совокупность современных исследований общественных институтов.

Ключевые слова: неoinституционализм, методы, идентификация метода.

Buldovych P. The problem of identifying the new institutional approach in modern political science

The article attempts to outline the framework of the new institutional theory in political science. In particular, based on the brief description of this approach, possible options for defining neoinstitutionalism as an independent and authentic research paradigm are analyzed. The chronological, substantive and methodological criteria of identification are considered, on the basis of which it is argued that the new institutional theory is most relevant to be regarded as a method, rather than the complex of modern studies of social institutions.

Keywords: new institutionalism, methods, method's identification..

УДК 32: 001. 891.3 (075)

*Voronianskyi O., Kharkiv National Tehnical University of Agriculture
named after Petro Vasylenko*

NATIONAL INTEREST AS A FORM OF SOCIAL INTEGRATION

The essence of the category "national interest" from the point of view of social dialogue is analyzed. The author substantiates the position that the basis of national interest are relations that are in this society in the process of distribution of resources and values. The antagonism of these relations is a major obstacle to the consolidation of society on a national basis. The nation, as a political community, performs the function of combining the small power resources of all citizens into a mega-resource, which is delegated to the ruling elite. The latter also implements, on behalf of the nation, an authoritarian redistribution of resources in society. However, since the vast majority of citizens are in fact unable to exercise control over the actions of the ruling elite, at this stage there is the alienation of state power from its formal source - the nation. The political interest of the ruling elite, which is domination over society, always contradicts the political interest of the majority in political equality and political freedom. National interest as a result of the aggregation of diverse social demands in society reflects a competitive struggle for access to resources and public goods through the mechanism of a national state.

Keywords: *national interest, nation, national state, redistribution of resources.*

Actuality and problem statement National interest is traditionally considered the basis of the integration of modern Ukrainian society. However, the understanding of the essence of this interest, both among academics and active politicians, is rather uncertain.

The analysis of publications shows that the overwhelming majority of researchers in defining the notion of national interest traditionally comes from representing the political homogeneity of the nation and the Anglo-American interpretation of the nation as a politico-state category. Such an approach determines the identification of the concept of national interest with the notion of public interest (the classic example of such an approach is the concept of G. Morgenthau). Thus, national interest appears as an integrated interest, which eliminates contradictions between the interests of the state and civil society. It is considered that the interests of nations are formed in the competitive environment of the international struggle for spiritual values and access to world resources. Therefore, most contemporary Western scholars (K. Boulding, L. Kozer, R. Darendorf, G. Simmel, R. Park, etc.) consider the problem of national interests in the paradigms of the conflictology of international relations.

In domestic science in the Soviet period, the problem of national interests was not specifically developed. Although one of the basement concepts of Marxism was the recognition of the political subjectivity of peoples. And on the ethno-social side of the nature of national interests, historians first of all paid attention to the theorists of the socialist movements of the nineteenth and twentieth centuries. (E. Renan, R. Springer, K. Kautsky, R. Luxemburg, V. Lenin). Nevertheless, in the theoretical and historical-sociological terms of the work of Soviet researchers Yu.V. Harutyunyan, E.A. Bagramova, Yu.V. Bromley, A.F. Dashdamirov, M.I. Kulichenko, P.M. Rogachev played a positive role in the development of many issues related to the study of issues of national interest.

In modern Ukraine, the point of view of a nation (at least Ukrainian) as a biological and cultural community is generally accepted. Therefore, national interest is considered first of all in the context of cultural development, political and civilization identification of the Ukrainian people [1]. Indicative in this regard is the thesis that national interests are concentrated primarily in the spheres of politics and culture. Therefore, for the nation as a political entity, the most important is the preservation of its identity and cultural-linguistic identity in the form proper to this particular nation [2]. However, this approach ignores the fundamentals of political science (the political heterogeneity of the nation, the competitiveness of relations in society, the influence of the economic environment on the political system, etc.). It is completely unsuitable for the analysis of real reality. Apparently, this is why domestic experts over two decades of the existence of a sovereign state have not achieved any significant success either in terms of the category of national interests, nor in their formulation at the political level.

The purpose of this article is to study the political nature of national interests and their

subjectivity.

Presentation of the main material Any long-term political interest is not independent. It is determined by the economic and social interests that exist in a particular society over a specific period of time. These interests are not unchanged. They reflect the needs and relations that are being maintained in the process of consumption and distribution of material resources and cultural values. That is why, in some historical situations, the state is perceived by the politically active part of the population not as "the highest manifestation of the will of the people to unite," but as a mechanism to secure their own interests. For example, the gentry of the Grand Duchy of Lithuania, wishing to receive the privileges of the gentry of the Kingdom of Poland, made in 1569 the actual accession of the Lithuanian State to Poland. This example is not unique even in domestic history.

As the world experience shows, any society builds its political structures around the problem of social distribution. The political interest of the subject of power - the exercise of power in the exercise of his domination - has the ultimate goal of privileged access to resources and values [3]. In society itself, it involves the struggle between different social groups and classes. This struggle of political interests that reflects the economic interests of different groups of society (in some cases antagonistic) is the basis of the entire political process [4]. The question of the cultural and linguistic interests of social communities from the point of view of power relations is secondary. It has been proved that even the real social communities that have been created not on the basis of blood-related unity over a period of time form a common culture and social institutions. Historical development of such communities may lead to the fact that they acquire the features of an ethnic group with their own ethnic and even national identity. Most of the ethnos known to the researchers were formed in this way. On the other hand, those bloodily related communities that live in different conditions, form their own subcultures and even language systems that over time can grow into a separate culture and language [5].

Thus, national unity forms the interest of access to resources and values, if the latter can be secured precisely on the basis of such unity. Without such access, cultural consolidation is also impossible. Since the type of cultural development of a social group is largely determined by its status in the economic system of society. If access to resources is provided within the limited boundaries of society, then national unity forms. In this case, political interest is legally embodied in the principle of sovereignty of the nation over the territorial political organization - the state. Hence the need to maintain the stability of the political system, including through integrative ideology. Its role in modern society is fulfilled by a national idea.

The unity of all parts of society on a country-wide scale is possible only on the basis of the unity of the main long-term interest - the interest in the preservation and development of society as an economic and political unit that is able to confront other societies in a competitive struggle for resources. It is the state that accumulates a significant part of its resources and carries out its (authoritarian) distribution in a definite order. Therefore, the subject of policy to manage the mechanism of the state must ensure that such a concentration of power resources, which will be sufficient to make a decisive impact on the adoption of state decisions. However, the realization of political equality is limited by the real ability of all citizens to have equal access to the resources of power.

The nation, as a political community, performs the function of combining the small power resources of all citizens into a mega-resource, which is delegated to the ruling elite. The latter implements, on behalf of the nation, an authoritarian redistribution of resources in society. However, since the vast majority of citizens are in fact unable to exercise control over the actions of the ruling elite, at this stage there is the alienation of state power from its formal source - the nation. Political interest of the ruling elite is domination over society. This interest always contradicts the political interest of the majority of the nation in political equality and political freedom. Any power elite tends to monopolize in its hands the resources of power, which creates a continuous tendency to overturn the democratic system of government into oligarchic[6].

Favorable access to resources and management of their distribution gives business groups that control the process of making state decisions, a priority opportunity to use the resources of the country, their monopolization. Thus, according to Forbes magazine, all large business groups in Eastern Europe received their capital primarily due to "proximity to state power" and the redistribution of ownership realized by it. The state policy of the countries of "old Europe" and the USA traditionally involves support by the state of large corporations and banks at the expense of the state budget. And for the

development of business groups in Ukraine, Russia, the USA, Germany and France, access to natural monopolies, financial resources of the state (through direct state investments, corporate expenses reimbursement, public investment servicing and payments by commercial banks), as well as tax breaks [7].

The result of this unevenness was the deepening of the gap in profits between different parts of society and, accordingly, the possibilities of access of different social strata to spiritual values (education, culture, information). It causes within the modern nation not only antagonistic contradictions, but also the existence of different types of rather subtle cultural subcultures with their own extra-national identity. Uneven access to resources causes a split in society - not only socio-economic, but also socio-cultural. Hence - the antagonistic interests of different parts of society.

In today's globalized economy, there is a free movement of capital and labor. It contributes to spontaneous formation of communities not on the basis of a separate society, which is limited by certain state borders. Modern communities are formed on the basis of group and corporate interests. As these interests need to be provided politically, there are extra-national policy actors. An indicator of the fact that group and corporate interests today dominate the national ones is that the most influential actors in the modern world are not national states, but TNCs, which use state mechanisms in their own interests.

Thus, the question of national interests can not be considered without an analysis of what the nation represents in the socio-economic context. The fact that the Ukrainian nation as a community is interested in its own state is somewhat corrected by the fact that about 12% of the country's able-bodied population constantly works and resides abroad. Most of these people want to be naturalized as a citizen of the country of residence. The relation of the business elites to the Ukrainian state is clearly evidenced by the fact that capital is wasted out and large property - economic interests are not related to the state. This does not indicate a pathological shortage of patriotism, but that a significant part of the nation does not see the ability to satisfy its interests within its own state. These processes are characteristic of the whole modern world, except for the few most powerful states. Migration comes from countries with low social protection and low investment attractiveness, which results in low levels of production and low purchasing power of the majority of the population. Therefore, the thesis that the interests of the nation are concentrated primarily in the spheres of politics and culture needs to be clarified: first of all, it should be borne in mind that politics is a means of achieving economic interests.

References:

1. Безрук О. О., Денисенко І. Д. Українське суспільство: теорія та практика демократичного транзиту // Сучасне суспільство. – 2013. – №. 2. – С. 13-27.
2. Денисенко І. Д. Модернізація України в контексті сучасних політичних досліджень та соціальних практик // Вісник СевНТУ. Серія: Політологія. — Севастополь: СевНТУ, 2011. — Вип. 123. — С. 83—86.
3. Parsons T. Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives. / T.Parsons – New York: Prestig-Hall, 1966.— P.129.
4. Касьянов Г.В. Система владних відносин у сучасній Україні: групи інтересів, клани та олігархія // Український історичний журнал. — 2009. — № 1. — С. 160-180.
5. Михайлюк О.В. Селянство як «уявлена спільнота» // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – Вип. XXVII. – С. 89-98.
6. Романюк О.І. Посткомуністичні трансформації: системний аналіз структурних особливостей // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Питання політології». — Харків, 2009. — № 839. — Вип. 14. — С. 40—49.
7. Кулішенко Т.Ю. Децентралізація влади в європейських країнах в контексті впливу ресурсозабезпечених груп // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук.вісник: зб. наук. праць.—Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016.—Вип. 108.— С. 297—299.

Воронянський О. В. Національний інтерес як форма суспільної інтеграції

Аналізується сутність категорії «національний інтерес» із точки зору суспільного діалогу. Автор обґрунтовує положення про те, що в основі національного інтересу лежать відносини, які складуються в даному суспільстві у процесі розподілу ресурсів і цінностей. Антагонізм цих

відносин є головною перешкодою консолідації суспільства на національній основі. Нація як політична спільнота виконує функцію об'єднання дрібних владних ресурсів всіх громадян в мегаресурс, який делегується правлячій еліті. Остання й реалізує від імені нації авторитарний перерозподіл ресурсів у суспільстві. Однак, оскільки основна маса громадян фактично не в змозі здійснювати контроль над діями правлячої еліти, на цьому етапі виникає відчуження державної влади від її формального джерела — нації. Політичний інтерес владної еліти, який полягає в пануванні над суспільством, завжди вступає у протиріччя з політичним інтересом більшості до політичної рівності та політичної свободи. Національний інтерес як результат агрегування різноспрямованих соціальних вимог у суспільстві відображає конкурентну боротьбу за доступ до ресурсів і суспільних благ через механізм національної держави.

Ключові слова: національний інтерес, нація, національна держава, перерозподіл ресурсів.

Воронянский А. В. Национальный интерес как форма общественной интеграции

Анализируется сущность категории «национальный интерес» с точки зрения общественного диалога. Автор обосновывает положение о том, что в основе национального интереса лежат отношения, складывающиеся в данном обществе в процессе распределения ресурсов и ценностей. Антагонизм этих отношений является главным препятствием консолидации общества на национальной основе. Нация как политическое сообщество выполняет функцию объединения мелких властных ресурсов всех граждан в мегаресурс, который делегируется правящей элите. Последняя и реализует от имени нации авторитарный перераспределение ресурсов в обществе. Однако, поскольку основная масса граждан фактически не в состоянии осуществлять контроль над действиями правящей элиты, на этом этапе возникает отчуждение государственной власти от ее формального источника — нации. Политический интерес властной элиты, заключающийся в господстве над обществом, всегда вступает в противоречие с политическим интересом большинства, который заключается в политическом равенстве и политической свободе. Национальный интерес как результат агрегирования разнонаправленных социальных требований в обществе отражает конкурентную борьбу за доступ к ресурсам и общественным благам через механизм национального государства.

Ключевые слова: национальный интерес, нация, национальное государство, перераспределение ресурсов.

УДК 323.12

*Довгаль Д. В., Рівненський державний гуманітарний університет***ГЕНОЦИД ЯК АКТ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ**

У статті доводиться, що геноцид є спробою злочинців скоригувати існуючу реальність за власним проектом «кращого майбутнього», засобом соціальної інженерії. Теза про те, що геноцид має чітко визначену мету, конкретизується прикладами з історії різних країн (зокрема, Руанди). Автор доводить, що його метою є досягнення того, що «має бути» навзамін того «що є». Керуючись висновками міжнародного права, Д. Довгаль твердить, що намір скоєного, мета політичної мобілізації й дії є визначальними для визначення природи геноциду.

Задля досягнення змін вбивці знищують «чужих», яких визначають за критерієм походження або набутими «якостями» (політичними переконаннями). Саме вони інтерпретуються тими, хто стоїть на заваді бажаного майбуття.

Іншим варіантом запуску маховика геноциду як акту соціальної інженерії, на думку автора, є той випадок, коли розпалювання міжетнічної ворожнечі чітко не простежується. У таких випадках намір геноциду визначається за загальним контекстом здійснюваних злочинцями дій.

Ключові слова: геноцид, злочинці, соціальна інженерія, Руанда.

Вступ. Геноцид – один із найважчих злочинів проти людства. Це підтвердили як події першої половини минулого століття, так і геноцид у Руанді, що відбувся впродовж квітня – середини липня 1994 р. й забрав життя щонайменше 500 тис. людей. Загалом кількість жертв у цій країні оцінюється від 800 тис. до 1 млн. чол.

На тлі інших злочинів проти людства геноцид у Руанді вирізняється своєю стрімкістю. Поза тим одним із визначальних завдань для осмислення цієї, як і інших аналогічних трагедій, є з'ясування мети заподіяного зла. Це і предметом осмислення нашої розвідки.

Стан наукової розробки теми. Проблематика геноцидів у нашій державі є малодослідженою. З-поміж тих учених, які її вивчають, чисельно домінують науковці, що досліджують Голодомор. Дається взнаки й пануюча в Україні фіксація уваги на тих політичних процесах, що відбувалися чи відбуваються на Заході. Тим часом події на Сході, в т. ч. і геноцид в Руанді, аналізується як істориками, так і політологами вкрай рідко. Найчастіше ці події в той чи інший спосіб згадуються в підручниках з новітньої історії країн Азії й Африки, головно ж – у дні річниці початку геноциду в засобах масової інформації.

Це, безсумнівно, не означає повного ігнорування вітчизняним ученими проблематикою теорії геноцидів та їх окремими (зокр., руандійськими) сюжетами. Як приклад теоретичного осмислення геноцидів назвемо посібник М. Гона [3, с. 17–34]. Тим часом розлогий фактологічний матеріал геноциду тутсі представлений А. Козицьким у посібнику, предметом якого є політика й практика масового знищення цивільного населення у ХХ ст. [7, с. 513–535].

На тлі названих праць вітчизняних дослідників вирізняються ті роботи вчених Заходу, що спеціалізуються на Genocide Studies. Як промовистий приклад таких студій назвемо доробок Т. Зваана [10, с. 61–80.].

Завдання, які намагаємося розв'язати в даній розвідці – висвітлення геноциду як сукупності послідовно втілюваних цілеспрямованих дій, що мають на меті зміну існуючого статус-кво, соціальної інженерії, яка здійснюється в умовах актуалізованих етнополітичних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Терміном геноцид (від грец. «рід, плем'я» та лат. caedo – «умертвляти» або, згідно іншої версії, від лат. incido – «переривати») означають зумисне й організоване винищення груп за національними, етнічними, расовими чи релігійними ознаками. Такий висновок, що сформульований у Конвенції ООН «Про злочин геноциду та покарання за нього» ґрунтується на тих злочинах, які мали за мету цільове знищення соціальних груп часів Другої світової війни, і передусім – геноцид євреїв нацистами.

Попри первинне сприйняття геноцидів як актів масового вбивства, колективного божевілля, їх слід трактувати як інструмент соціальної інженерії. Остання – цілеспрямоване втручання людини в існуючу реальність, політичний процес. К. Поппер пропонував означувати

цією категорією практику т. зв. малих справ, які визначають перспективу методу спроб і помилок. Враховуючи предмет цієї статті, зосередимо увагу на першій складовій названої «формули», тобто методу спроб і помилок [9].

Осмислення геноциду в такому теоретичному ключі спонукає вести мову про раціональне ті ірраціональне в політичному процесі. В даному випадку йдеться про раціональне прагнення позбутися «чужих», щоб жити щасливим життям самим. При цьому ірраціональне (якщо враховувати тезу про культуру миру) проявляється в небажанні шукати платформу порозуміння, самому жаданні позбутися сусідів, з якими одні співіснували з іншими впродовж тривалого часу.

Прийняття таких суджень для осмислення геноциду як злочинної форми політичної поведінки дозволяє стверджувати:

1 – в діях тих, хто прокладає шлях геноцидогенному мисленню визначальним є розрахунок, а сутність їх політичного проекту криється в прагненні здійснити соціальну інженерію. Як засвідчує історія, засобом реалізації таких змін слугує фізична ліквідація «чужих», завдання їм фізичних чи глибоких психологічних травм.

2 – раціоналізм тих, хто безпосередньо здійснює злочин геноциду криється в сподіванні досягти кращого шляхом винищення тих, на кого покладається провина за існуючі негаразди, кривди, яких колись зазнали «свої».

Прикладів спроб змінити суспільну реальність – чимало. Це, скажімо, перетворення Гітлером у ворогів євреїв, ромів, гомосексуалістів, комуністів; намагання Пол Пота побудувати суспільство, що складалося б винятково із селян, його боротьба з містами; кількадесятирічний експеримент будівництва соціалізму / комунізму в СРСР тощо.

У ракурсі Genocide Studies під соціальною інженерією пропонуємо розуміти артикульоване політичними елітами чи їх окремими представниками завдання переформатування суспільної реальності в такий спосіб, коли пріоритети «своїх» стають не просто визначальними, а єдиним мірилом у процесі конструювання «ідеального світу», перетворення того, «що є» заради того, що «має бути».

Останнє – (не)усвідомлена мрія, «Terra Incognita», що приваблює «своїх» і в ситуаціях, коли спільнота налаштована на світосприйняття через «Я»-інтереси, ігнорування інтересами «чужих» виступає «формулою» групового егоїзму такого штибу, який заради того, щоб «Я» / «Ми» здобуло оптимальні шанси на життєдіяльність здатне на знищення «вони».

Ймовірно, еталонно-гіркотним прикладом марення про такі зміни є нацистська Німеччина, котра упродовж свого існування мобілізувала так званих арійців на неприйняття євреїв і ромів, а потім здійснила їх геноцид.

Задля вивчення злочину геноциду як засобу соціальної інженерії міжнародне право зосереджує увагу передусім на його меті. Вона визначається не тільки в риториці тих політичних еліт, які спонукають «своїх» до здійснення «проекту» кращого майбутнього, сатисфакції за завдану чи уявну кривду тощо, а й у мобілізації сил, ресурсів убивць.

Ці маркери – показники того, що дії убивць не є хаотичними, неупорядкованими, а акт політичної мобілізації має чітко визначену мету. Вона вказує на те, що «має бути» навзаєм того «що є». Останнє – це реальність. Її недоліки, негаразди, проблеми, що не дають можливості комфортно існувати «своїм», стають предметом осмислення на макрорівні в дихотомії «Ми» – «Вони». При цьому останні сприймаються першими як чинник перешкоди в поступі суспільства. Бажання змін пов'язується не стільки з пошуком внутрішніх ресурсів соціальної групи, мобілізацією сил її членів задля досягнення якісного прориву, скільки оформлюється в звинувачення, які лунають на адресу «чужих». Інкримінація їм деструктивної ролі в житті суспільства поступово стає звичною для тієї соціальної групи, представники яких артикують такі обвинувачення. Їх усталення – предтеча формулювання вироку, який виносять жертвам організатори геноцидів. Він – продукт їх прагнення досягти конкретних змін. Досягнення останніх пов'язується зі знищенням тієї соціальної групи, на яку покладається провина за існуючу реальність.

Обґрунтування мети колективних дій задля досягнення бажаного, використовувани задля цього аргументи, «доказова база», доведення імперативу скоригувати суспільну реальність тощо складають мотивувальний корпус майбутнього злочину. Надважливе місце в ньому посідає опис «ідеального» майбуття. Того, коли не буде «чужого» – суб'єкта політичного процесу на якого

покладається провина за існуючий «недосконалий» світ. З цього приводу Т. Зваан зауважує: «... скажемо чітко: у геноциді йдеться про те, щоб позбутися (певних категорій) людей і знищити їх. Певні люди мають бути виключені із суспільства, держави, країни, провінції; із чийогось села або міста; із чийогось простору, регіону чи краю» [10, с. 61–80.].

Наведене судження вченого засвідчує важливий компонент у запуску маховика геноциду: «чужий», ворог має бути конкретизований. Його визначення відбувається за певними ознаками (найчастіше – національними, расовими). А тому соціокультурні відмінності стають предметом особливої уваги тих, хто прагне зміни суспільних реалій.

Іншість – універсальний «ключ», що дозволяв посилювати звучання об'єктивно існуючих розмежувань поміж «Ми» і «Вони». Наголошування на них, використання етнічних чи іншого роду стереотипів і, що особливо важливо, колективних обвинувачень – шлях до поглиблення розмежування суспільства за певним критерієм.

Воно можливе там, де усталеними й дієвими є етнічні чи іншого роду (скажімо, політичні, соціальні) стереотипи. Вони можуть відображатися не тільки в безпосередній міжетнічній взаємодії, а й у етнічних забобонах (скажімо, облудне твердження про використання в маці крові християнських дітей), анекдотах, бувальщинах тощо. Чим давнішою в часовому вимірі є поява таких оформлених у «тексти» стереотипів, чим тривалішими є послугування ними у внутрішньогруповій комунікації, тим більшими є шанси на використання цього тла – фону сегментованого за критерієм походження суспільства – однією з соціальних груп. Передусім тими елітами, котрі визначають «характер» майбутніх змін.

Специфіка спонування «своїх» до позбавлення від «чужих» криється у механізмах етнопсихології. Адже в етнічному обвинуваченні поєднується як раціональне, так і навпаки. Перше – відображення небажання одних нести відповідальність за труднощі сьогодення, перекладання її на других. Таке світосприйняття психологічно комфортне: адже зберігає ідеалізоване «Я», захищає його від «тьмянних кольорів». Тим часом ірраціональне в етнічному обвинуваченні проявляється як колективна амнезія: світлі сторінки міжетнічної взаємодії (скажімо, мовні взаємозапозичення, перейняття культури організації праці тощо) забуваються, відходять на задній план, затіняються суспільним резонансом існуючих чи вигаданих кривд. У новій етнополітичній ситуації позитиви інтеракцій, що тривають століттями, не визнаються як загалом, так і елітами тієї соціальної групи, яка вбачає причини своїх негараздів в діях тих, хто не входять до її складу.

Прагнення позбутися їх криє в собі як раціональне, так і ірраціональне начало. Визначення тих, хто, згідно суджень ідеологів і організаторів геноцидів, стоїть на заваді прогресу, в той чи інший спосіб перешкоджає цьому (напр., гітлерівська градація націй і визначення тих рас, які будімо руйнують культуру) є першочерговим у «композиції» геноцидального процесу. Конкретизація «чужого», який демонізується й перетворюється на ворога – принципова.

Таке уточнення є одним із перших кроків у процесі формування ідеології злочину, пошуку й обґрунтування тих аргументів, які згодом будуть артикульовані й перетворяться в той комплекс сумнівних (і, попри це, на жаль, дієвих) аргументів, котрі спонукають одних переслідувати, дискримінувати й вбивати, інших – більш-менш спокійно сприймати трагедію цільової групи, або ж мовчазно сприймати її.

Таке судження дає привід постулювати гіпотезу про те, що необхідним елементом для виникнення самого задуму зміни соціуму є антипатія, усталені етнічні чи іншого роду стереотипи, упередженість тощо. Вони функціонують і зростають на ґрунті неприйняття Іншості чи сприйняття тієї чи іншої соціальної групи як такої, що уособлює зло, кривду, несправедливість.

Висунення і / чи оперування колективним обвинуваченням бачиться нам принциповим. Адже зведення негативного портрету на макрорівні, його застосування до всієї групи, отже – відмова виділяти з неї окремих її представників за тими чи іншими якостями (порядності, таланту, працелюбства, або ж від зворотнього – ліні, корисливості тощо) є значимим.

Адже це обвинувачення – вердикт, який визначатиме долю «чужих». Воно принципове не тільки для безпосередніх злочинців, а й майбутніх свідків геноциду. Їхня відмова бачити конкретного індивіда, Людину, поступове усталення послугування колективним обвинуваченням, що звучать на адресу «чужих», звикання до такого способу мислення є, на нашу думку, структурним компонентом у процесі усталення того світогляду, який дозволить

майбутнім злочинцям убивати, а свідкам – не протиставлятися злочинству, закривати очі на їх масове і послідовне винищення.

Ідеологи геноцидів чи іншого роду злочинів проти людяності нерідко вбачають у своїх ідеях та намірах реалізацію певної місії. Вона – продукт світосприйняття власних поглядів як усвідомлення того, чого не можуть досягнути інші. Такі судження нерідко означені претензіями на «месіанство», яке приписують собі його автори. Як приклад – «автопортрет» російського намісника на Кавказі А. Єрмолова (XIX ст.), який трактував війну з тамтешніми ханствами реалізацією цивілізаційної місії [5, с. 152].

Приписування самим собі здійснення певної «місії» відіграє помітну роль у політичній мобілізації злочинців. Вони діють керуючись думкою про безпомилковість, правоту своїх поглядів і дій. При цьому важливим маркером оцінки тих, хто поруч, стають особливості сприйняття Іншості. Йдеться про специфіку віддзеркалення не-«Я» в його етнічних «шатах» у дзеркалі «Я» («Ми»).

Іншість може виявлятися й інакше: в соціальному і політичному вимірах. У першому випадку йдеться про потрактування «куркулів» у СРСР, вчителів і інших представників інтелігенції, що винищувалися прибічниками Пол Пота, у другому ж (якщо сприймати позицію тих дослідників, які розширюють межі груп, котрі стали жертвами геноцидів) – тих, хто об'єднані спільними політичними переконаннями. В усіх випадках – як тоді, коли жертв означено за критерієм походження, так і набутими «якостями» (політичними переконаннями) – поміж ними й тими, хто оперує колективним обвинуваченням зростає психологічна та соціальна дистанція. Вони бачиться нам передумовою того, щоб химерні ідеї соціальної інженерії знайшли свого адресата і були сприйняті майбутніми вбивцями і свідками геноциду.

Останнім – «своїм» (а тим паче вбивцям) буде артикульована, гранично конкретизована й представлена причина їхніх бід (адже, як зазначають психологи, геноцидам найчастіше передують т. зв. важкі роки – напр., час депресії чи економічних криз). Це – важливий інструмент коригування суспільної думки, нав'язування частині громадян судження про те, що причиною негараздів є ті, хто свого часу захопив владу (чи то здійснював роль т. зв. сірого кардинала), відкрито чи приховано ранжував суспільство й зробив його таким, де різного роду блага (в т. ч. матеріальні) стали доступними передусім «чужим». У такий спосіб демонізується їх образ (як приклад – «всесвітня єврейська змова» чи ідея «ножа, що встромлений у спину» в Німеччині після завершення Першої світової війни).

Риторика політичних еліт, що поступово формують геноцидальне мислення, – одна із складових структури геноциду. Іншим варіантом правомірно вважати той, коли розпалювання міжетнічної ворожнечі організаторами злочину чітко не простежується. А відтак практика міжнародного судочинства засвідчує складність визначення наміру злочину, котрий за своїм еством є психологічним, а отже таким, який важко довести. Водночас його доведення учасниками Міжнародних судів включає твердження про те, що намір геноциду впливає із загального контексту здійснюваних злочинних дій; тих, котрі послідовно спрямовуються супроти однієї і тієї ж соціальної групи [11 с. 551].

Саме таку аргументацію використано в обвинуваченні за участь у геноциді Жан-Поля Акасу. 2 вересня 1998 р. Міжнародний трибунал по Руанді визнав його винним у цьому злочині, вперше в історії використавши у вироку термін «геноцид» [8].

Застосування критеріїв «загального контексту здійснюваних дій» та їх послідовності дозволяє знайти вихід із тієї «пастки», яку визначає відсутність послідовної пропаганди ненависті промоторами геноцидів (як у випадку Руанди), тих випадків, коли їх організатори не афішують намірів спонукати до політичної мобілізації своїх прихильників задля здійснення цієї мети.

Отже, геноцид – акт соціальної інженерії. Вона виражається в сукупності заходів, що мають за мету змінити існуючу реальність. Такий намір може проявлятися як у риторичній організаторів злочинів, так і в сукупності дій злочинців у час реалізації сповідуваного проекту змін.

Бібліографічний список:

1. Вртанесян К. Акты геноцида в истории человечества / Карен Вртанесян, Арам Палян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.genocide.ru/lib/genocides/rwanda.htm>

2. В Руанде покарали убийц 800 тыс. человек [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://world.eizvestia.com/full/v-ruande-pokarali-ubijc-800-tys-chelovek>
3. Гон М. Геноциды первой половины XX столетия: порівняльний аналіз. Навч. посіб. / Максим Гон. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 180 с.
4. Десять заповедей хуту [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tokyonews.ru/>
5. Этнокультурные и конфессиональные конфликты в современном мире: Учеб. пособие. – СПб.: Изд-во С.-Петербурга. ун-та, 2007. – 256 с.
6. К годовщине геноцида в Руанде 7 апреля [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://itar-tass.com/info/1099727>
7. Козицький А. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ ст. (причини, особливості, наслідки): навч. посіб. / Андрій Козицький. – Л.: Літопис, 2012. – 608 с.
8. Руанда: первый приговор за геноцид [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ushmm.org/wlc/ru/article.php?ModuleId=10007157>
9. Солдатов А. Тутси против хуту. Досье на национальный конфликт / Андрей Солдатов [Электронный ресурс] // Agentura.ru. – Режим доступа: <http://www.agentura.ru/dossier/russia/people/soldatov/tutsihutu/>
10. Зваан Т. Вступ до проблеми / Зваан Тон // Україна модерна. – 2008. - №13. – С. 61–80.
11. Хрестоматія: Действующее международное право. – Бишкек, 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.auca.kg/uploads/Tian%20Shan%20Policy%20Center/Reports/Country%20Reports%20and%20Assessments/Int%20Law%20Book_Sept%202012_RUS.pdf

Довгаль Д. Геноцид как акт социальной инженерии

Автор постулює думку про те, що геноцид є спробою злочинців змінити існуючу реальність за власним проектом «кращого майбутнього», за допомогою соціальної інженерії. Тезис про те, що геноцид має конкретну мету конкретизується прикладами з історії різних країн (в частині, Руанди). Автор доводить, що його метою є досягнення того, що «повинно бути» замість того, «що є». Керуючись висновками міжнародного права, Д. Довгаль стверджує, що намір здійснити геноцид, мету політичної мобілізації та дій визначають для визначення природи геноциду.

Для досягнення змін убийці знищують «чужих», яких визначають за критеріями походження або приданими «якостями» (політичними переконаннями). Саме вони інтерпретуються теми, хто перешкоджає бажаному майбутньому.

Іншим варіантом запуску маховика геноциду як акту соціальної інженерії, за словами автора, є той випадок, коли розжигання міжетнічної ворожби чітко не проявляється. В таких випадках намір геноциду визначається за загальним контекстом здійснених злочинцями дій.

Ключевые слова: геноцид, злочинці, соціальна інженерія, Руанда.

Dovhal D. Genocide as the act of social engineering.

The article proves that a genocide is the attempt of perpetrators to change the existing reality according to their own project of “better future”; in this respect, they consider a genocide as the act of social engineering. The thesis that a genocide has a well-defined purpose can be specified with the examples from the history of different countries (Rwanda, in particular). The author argues that the goal of a genocide is to achieve what “must be” instead of “what exists”. Guided by the conclusions of international law, D. Dovhal states that the intention of the committed actions, the goal of political mobilization and actions are crucial points for defining the nature of the genocide.

In order to achieve changes, perpetrators kill “strangers”, which are defined according to the criteria of origin or acquired “qualities” (political views). These “strangers” are interpreted as those who stand in the way of the desired future.

According to the author, the other way of launching the flywheel of a genocide as the tool of social engineering is the case when we cannot clearly trace the fomentation of ethnic hatred. In such cases, the intention of the genocide is determined with the help of the general context of the perpetrators’ actions.

Keywords: genocide, perpetrators, social engineering, Rwanda

УДК 352.07

*Доскіч Л. С., Національний університет «Львівська політехніка»***ВПЛИВ ГРОМАДЯН НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ**

Метою статті є політологічний аналіз інституційно-процедурних механізмів впливу громадян на прийняття рішень органами місцевого самоврядування як чинник ефективного функціонування демократії на локальному рівні в компаративному вимірі. Використовуючи загальнонаукові та спеціальнонаукові методи політологічного дослідження розкритою мету роботи та вирішено дослідницькі завдання. Узагальнено теоретико-методологічні підходи до аналізу впливу громадськості на прийняття рішень органами місцевого самоврядування. Основну увагу зосереджено на виявленні шляхів посилення участі громадян в публічній політиці на локальному рівні в процесі реформування системи місцевого самоврядування в Україні. Доведено взаємозалежність ефективності процесів локальної політичної активності та активізації інститутів громадянського суспільства на рівні місцевих громад. Акцентовується на доцільності використання польського досвіду активізації участі місцевих мешканців в підготовці та прийнятті рішень інститутами місцевого самоврядування в процесі інституційно-процедурної децентралізації та формування спроможних об'єднаних територіальних громад в нашій державі.

Ключові слова: реформа місцевого самоврядування, локальна політична участь, політико-управлінські рішення, Україна, Польща.

Актуальність та постановка проблеми. Тема дослідження є актуальною в науково-теоретичному та політико-прикладному аспекті як спроба аналізу впливу громадян на прийняття рішень органами місцевого самоврядування в нових українські політико-правових реаліях та з врахуванням найближчого закордонного досвіду

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є політологічний аналіз інституційно-процедурних механізмів впливу громадян на прийняття рішень органами місцевого самоврядування як чинник ефективного функціонування демократії на локальному рівні в компаративному вимірі. Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі найголовніші завдання роботи: узагальнити теоретико-методологічні підходи до аналізу впливу громадськості на прийняття рішень органами місцевого самоврядування; виявити шляхи посилення участі громадян в публічній політиці на локальному рівні в процесі реформування системи місцевого самоврядування в Україні; дослідження залежності ефективності процесів локальної політичної активності та активізації інститутів громадянського суспільства на рівні місцевих громад; вивчення доцільності використання польського досвіду активізації участі місцевих мешканців в підготовці та прийнятті рішень інститутами місцевого самоврядування на сучасному етапі реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій з окресленої проблематики дозволяє виділити насамперед компаративістські публікації С. Байрака та В. Бортнікова [2; 3; 5] з аналізом процесів реформування місцевого самоврядування в Польщі. На окрему увагу також заслуговують актуальні дисертаційні дослідження сьогодишнього етапу реформування системи місцевого самоврядування, які пропонують Т. Барановська [4], А. Маєва [13], Є. Садикової [18] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Позитивно оцінюючи здобутки вітчизняних дослідників у розкритті інституційно-процедурних засад функціонування політичної участі на локальному рівні [6; 8; 19] варто вказати, що нерозв'язаною в теоретико-методологічному та прикладному аспектах залишається проблематика оптимізації політико-управлінських рішень на актуальному етапі реформування системи місцевого самоврядування України загалом та формування конкурентноспроможних об'єднаних територіальних громад не під впливом адміністративного ресурсу чи тиску політико-бізнесових груп місцевого масштабу,

а й з врахуванням позиції широкої громадськості, наділеної відповідними механізмами впливу на ухвалення вказаних рішень.

Виклад основного матеріалу. В Україні спостерігається досить низький рівень участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, що, зокрема, зумовлено необізнаністю переважної більшості громадян зі своїми правами в цій сфері, практичною відсутністю можливості брати участь у вирішенні місцевих справ через недостатній рівень правовою забезпечення механізму реалізації права на місцеве самоврядування, обмежене фінансування діяльності територіальної громади, недостатній досвід муніципальної діяльності членів територіальної громади, що пояснюється історичними чинниками (відсутністю за радянських часів місцевого самоврядування) [15, с. 123].

Європейська перспектива України зумовлює необхідність подальшого детального дослідження європейських принципів та стандартів публічного управління, а розбудова ефективного регіонального управління в державі має розглядатися в контексті загальноєвропейських тенденцій децентралізації влади, спираючись на кращі європейські практики, з урахуванням вимог Європейської хартії місцевого самоврядування та інших нормативних документів ЄС [13, с. 1].

Визнання державою права жителів кожної територіальної громади на місцеве самоврядування повинно знаходити своє відображення в конкретній державній політиці, функціях, формах, методах та механізмах державного управління, а не бути лише декларативною нормою чинного законодавства України[4, с. 1].

Існуючу систему місцевого самоврядування правильніше розглядати як динамічну систему, породжену політичними і соціальними конфліктами інтересів, що знаходиться в стані перманентної кризи і досить далеко від стабільного стану та функціональної досконалості[18].

На відміну від державної політики, де основними суб'єктами виступають органи влади, передбачається, що учасниками процесу розробки та реалізації публічної політики являються не лише державні органи, але й інститути громадянського суспільства, органи самоорганізації та громадяни. В результаті цього, рішення публічної політики схвалені громадянами та прийняті в інтересах громадян, що сприяє вдосконаленню політичної системи та всіх сфер життєдіяльності громадян[21, с. 6].

Успішне просування України шляхом євроінтеграції потребує реформування державної регіональної політики за такими напрямками: децентралізація управління, формування потужних громад дієздатного місцевого самоврядування, упорядкування територіальної організації влади та оптимізація адміністративно-територіального устрою. Демократизація процесів управління розвитком територій передбачає також широке залучення громадськості, неурядових організацій, бізнес-структур до співпраці з органами місцевого самоврядування та представниками державної влади у вирішенні питань місцевого розвитку[8, с. 17].

Головним детонатором децентралізації влади стає саме громадянське суспільство, являючи певну соціальну спільність населення, воно здобуває для себе нові можливості для реалізації свого потенціалу в політичній сфері[7, с. 223].

Спільне історичне минуле України та Польщі, де публічна влада виступала, в основному, як централізована система управління, а основною її характеристикою був розподіл процесу прийняття рішень із їх виконанням. Процес децентралізації влади і системних реформ у зазначених державах супроводжувався також процесами трансформацій від «планово-соціалістичної» економіки до ринкової, від тоталітарного і заідеологізованого суспільства до громадянського і демократичного[3, с. 131].

Глобальними завданнями у процесі відновлення місцевого самоврядування Республіки Польща стали: наближення влади до людей; забезпечення максимально прозорого механізму адміністративних процесів, у тому числі прийняття рішень у коридорах влади таким чином, щоб вона була доступною і відкритою [2, с. 261]. В цілому можемо погодитись із С. Байраком, що Україна не може механічно послугуватися польським досвідом у цій сфері, адже, не зважаючи на близьку схожість між двома країнами, існують і певні відмінності, які необхідно враховувати, оскільки обсяг завдань, що колись стояв перед Польщею, дещо відрізняється від того, який стоїть перед Україною[3, с. 136], але залишати польський досвід поза увагою, на наше переконання, також було непродуманим кроком

Однією із особливостей реформування місцевої влади в Польщі стало те, що, подібно до інших європейських країн, воно здійснювалося відповідно до трьох напрямів: політичного, інституційного та функціонального [14, с. 315].

Специфіка всієї системи місцевого самоврядування в Польщі полягає в тому, що її рівні існують за принципом доповнення, а не поглинання: кожен наступний виконує лише ті функції, які не здатен здійснювати попередній. Також в основу їх формування закладено чіткі і зрозумілі критерії розподілу територій, функцій і відповідальності [3, с. 132].

В умовах розвинутого громадянського суспільства, високого ступеня політичної відповідальності, толерантності, зацікавленості політичної участі громадян саме інститути прямої демократії лягають в основу державного управління, стають основним механізмом суспільної регуляції, прийняття владних рішень [10, с. 85].

Місцева демократія як концептуальна основа функціонування інститутів представництва та місцевого самоврядування базується на концепції партисипативної демократії та тісно пов'язана із розвитком громадянського суспільства, які передбачають участь громадян у політичному житті та обумовлюються не тільки необхідністю захисту індивідуальних інтересів, але й розвитком загального усвідомлення громадянської єдності, що й розглядається як передумова запровадження якісного політичного представництва на місцях [18].

Система локальної демократії передбачає тісний взаємозв'язок між громадянином та владою, можливість громадян активно залучатися до процесів прийняття рішень, впливати на порядок денний органів місцевого самоврядування, створення відкритого та відповідального суспільства. На переконання С. Були, становлення системи локальної демократії залежить від ціннісних передумов, нормативно-правової бази [6, с. 120]. Так, політичні цінності пов'язані з системою владних відносин і політичних інститутів. Вони мотивують дії суб'єктів політики і тому носять плюралістичний характер. У політичних цінностях містяться уявлення суб'єктів про майбутні та існуючі у наш час політичні відносини, бажані типи політичних інститутів, способи реалізації поставлених цілей [9, с. 150].

Залучення громадськості до вироблення та впровадження політики сприяє посиленню ролі громадян в демократичних перетвореннях держав. Участь громадськості збільшує прозорість процесу прийняття рішень, а також підвищує відповідальність посадових осіб перед своїми виборцями і є одним із найкращих засобів гарантування довгострокового успіху співпраці місцевої влади та громадськості [19, с. 114].

Поняття політико-управлінських рішень – це центральний елемент перетворення політичних вимог різних груп і громадян у доступні для всього суспільства засоби регулювання соціальних відносин [12, с. 70].

І. Харечко пропонує наступний поділ політико-правових механізмів участі громадян в публічній політиці, який, на нашу думку, можна застосовувати й до локального рівня, на:

1) механізми, які передбачають ухвалення рішення – вибори, референдуми, механізм дострокового припинення повноважень виборних посадових осіб та органів влади, участь у проведенні регуляторної політики;

2) механізми, які не передбачають безпосереднього ухвалення рішення – публічні консультації; громадське обговорення; народна ініціатива; членство у консультативно-дорадчих органах при органах влади; участь у вирішенні питань місцевого значення через членство в органах самоорганізації населення, через участь у загальних зборах громадян та громадських слуханнях; громадська експертиза діяльності органів влади; участь у діяльності політичних партій та громадських організацій, а також звернення до органів влади [21, с. 10].

Серед каналів, за якими можливий вплив громадськості на прийняття рішень на місцевому рівні виділяють наступні: громадські слухання; місцеві ініціативи; збори громадян за місцем проживання; участь в діяльності органів самоорганізації населення; робота в громадських комітетах, комісіях, радах при органах місцевого самоврядування; робота з розробки та моніторингу стратегічних планів громади або окремих її секторів; робота з місцевими осередками політичних партій [16 с. 20]с.

Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, розроблений Радою Європи у 2007 р., акцентує на двох взаємо-пов'язаних вимірах процесу залучення громадянського суспільства:

- 1) рівні залучення: від простого надання інформації до консультації, діалогу і, нарешті, партнерства між неурядовими організаціями та органами державної влади;
- 2) етапи процесу прийняття політичних рішень: встановлення по-ряду денного, складання проекту політики, прийняття рішення, здійснення політики, моніторинг та повторне формулювання політики [11, с. 125].

Ключовими для демократії принципами, на думку фахівця у царині компаративного політологічного аналізу місцевого самоврядування України та Польщі С. Байрака, є громадський контроль і політичне рівноправ'я на противагу контролю за процесом прийняття рішень тільки вузькими групами тиску. Найбільш ефективно ці принципи реалізуються у невеликих групах і спільнотах, де кожен має право голосу та можливість безпосередньо висловлювати власну точку зору. Інший критерій демократичності органів місцевої влади – постійна готовність до аналізу проведеної ними політики на основі громадської думки відносно конкретних питань, реагування на інтереси і потреби громадян, врахування їх побажань при ухваленні рішень [1, с. 153].

Відповідальність за ефективність системи місцевого самоврядування несуть не лише органи управління, які утворюють відповідну систему, але і члени територіальної громади. За таких умов необхідною вимогою є забезпечення тісної взаємодії між владними інститутами на місцях та громадянами [20, с. 6]. Наприклад, в сусідній Польщі вже тривалий час регламентовано проведення громадських консультацій при ухваленні рішень на місцевому рівні, зокрема і за ініціативою громадських організацій. Вони спроможні дозволити більш раціонально використовувати наявні ресурси, уникати протестів мешканців і місцевих конфліктів, а також можуть підвищити рівень задоволення мешканців діяльністю влади [19, с. 114].

В діяльності органів місцевого самоврядування загалом та в процесі підготовки, прийняття та виконання політико-адміністративних рішень особливої ваги набуває дотримання принципів відкритості та прозорості. Так, принцип прозорості як функціональна характеристика органів місцевого самоврядування відображає: ступінь обізнаності громадян про діяльність і наміри органів місцевої влади; поінформованість громадян, їхніх об'єднань, на які поширюються чи якимось чином стосуються рішення та дії органу публічної влади, щодо процедури їх здійснення; зрозумілість широкій громадськості обумовленості, змісту і сенсу політичних дій та рішень органів місцевого самоврядування, а також своїх прав і свобод. Принцип ж відкритості як функціональна характеристика органів місцевого самоврядування виявляє: ступінь безпосередньої участі громадян у діяльності органів місцевого самоврядування; ступінь поінформованості громадян про діяльність політичних структур, свої права та свободи; активність суспільного контролю над діяльністю органів місцевої влади; ступінь забезпечення реального впливу громадян та їх об'єднань на зміст публічно-управлінської діяльності; забезпечення політичної участі, вільного та конкурентного вибору територіальними громадами певної альтернативи суспільного розвитку [17, с. 128-129]. Першочергове дотримання цих принципів, на нашу думку, сприятиме істотному зростанню конструктивного впливу на прийняття політико-управлінських рішень органами місцевого самоврядування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, за результатами проведеного дослідження узагальнено теоретико-методологічні підходи до аналізу впливу громадськості на прийняття рішень органами місцевого самоврядування. Основну увагу в роботі зосереджено на виявленні шляхів посилення участі громадян в публічній політиці на локальному рівні в процесі реформування системи місцевого самоврядування в Україні. Доведено взаємозалежність ефективності процесів локальної політичної активності та активізації інститутів громадянського суспільства на рівні місцевих громад. Акцентується на доцільності використання польського досвіду активізації участі місцевих мешканців в підготовці та прийнятті рішень інститутами місцевого самоврядування в процесі інституційно-процедурної децентралізації та формування спроможних об'єднаних територіальних громад в Україні. Перспективним напрямом подальших досліджень може стати політологічний аналіз впливу місцевих політико-бізнесових груп на процес формування об'єднаних територіальних громад.

Бібліографічний список:

1. Байрак С. О. Місцеве самоврядування – основа розвитку демократичної держави / С. О. Байрак // Панорама політологічних студій. – 2013. - Вип. 10. – С. 148-154.
2. Байрак С. Місцеве самоврядування Республіки Польща: особливості становлення та засади функціонування / С. Байрак // *Studia politologica Ucraino-Polona*. – 2013. – Вип. 3. – С. 255-262.
3. Байрак С. Шляхи оптимізації функціонування органів місцевого самоврядування України в контексті досвіду Республіки Польща / С. Байрак // *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Випуск 2. – Житомир-Київ-Краків: ФОП Євенок О. О., 2012. – С. 130-137.
4. Барановська Т. М. Державна політика розвитку територіальних громад в Україні: автореф. дис. канд. н. з держ. управл. / Т. М. Барановська. – Х., 2017.- 20 с.
5. Бортніков В. Особливості становлення місцевого самоврядування в Республіці Польща: досвід демократичної трансформації / В. Бортніков, С. Байрак // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. – 2013. – № 10. – С. 155-164.
6. Була С. Нормативні та організаційні передумови локальної демократії в Україні / С. Була // *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. – 2013. – Вип. 3. – С. 119-129.
7. Гройсман В. Б. Структурно-функціональна роль децентралізації влади у процесах становлення громадянського суспільства / В. Б. Гройсман // *Ефективність державного управління*. – 2015. – Вип. 44(1). – С. 221-229.
8. Дзвінчук Д. І. Механізми демократії участі: суть та особливості застосування на місцевому рівні / Д. І. Дзвінчук // *Теорія та практика державного управління*. – 2016. – Вип. 1. – С. 14-22.
9. Дьоміна О. С. Політична культура як ціннісно-нормативна система сучасного українського суспільства / О. С. Дьоміна // *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22*. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2014. – Вип. 15. – С. 148-155.
10. Кара-Казарян С. А. Значення форм прямої демократії в розвитку місцевого самоврядування / С. А. Кара-Казарян // *Сучасні питання економіки і права*. – 2015. – Вип. 1. – С. 82-86.
11. Кириленко О. Демократизація участі громадян у регіональному управлінні / О. Кириленко, О. Кириленко // *Журнал європейської економіки*. – Т. 15 (№ 1). – Березень 2016. – С. 121-138.
12. Концептуальні засади взаємодії політики й управління: навч посіб. Авт. кол.: Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валецький та ін., за заг ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. – К : НАДУ, 2010. – 300 с
13. Маєв А. П. Концептуальні засади розбудови інституту регіонального управління в сучасній Україні: європейський та вітчизняний досвід: автореф. дис... канд. н. з держ. управл. / А. П. Маєв. – Одеса: Одеський регіональний інститут державного управління, 2016. - 20 с.
14. Малиновський В. Територіальна організація влади України: концептуальні засади трансформації : монографія / В. Малиновський. – Луцьк : СПД Гадяк Ж. В., 2010. – 451 с.
15. Муркович Л. Світова практика залучення громадян до участі в управлінні місцевими справами / Л. Муркович // *Державне управління та місцеве самоврядування*. – 2013. - Вип. 2. - С. 262-269.
16. Публічна дипломатія та лобювання громадських інтересів на місцевому рівні. Матеріали всеукраїнської конференції за підсумками однойменного проекту у Верховній Раді України 25-го лютого 2009 р. – К.: ІПО, 2009. – 80 с.
17. Тимошенко Н. В. Співвідношення принципів відкритості та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування: «сіамські близнюки» чи узгоджена пара? / Н. В. Тимошенко // *Ефективність державного управління*. – 2015. – Вип. 44(1). – С. 125-131.

18. Садикова Є. О. Інститут представництва на місця в умовах трансформації системи місцевого самоврядування в Україні: дис... канд. політ. н.; спец.: 23.00.02 - політичні інститути та процеси / Є. О. Садикова. – Одеса, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdpu.edu.ua/doc/vr/sadikova/dis.pdf>

19. Софій О. З. Залучення громадян до процесу прийняття рішень органами місцевої влади шляхом використання потенціалу громадських консультацій / О. З. Софій, І. І. Каспрук // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2011. – Вип. 6. – С. 112-117.

20. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: посіб. – К. : Ленвіт, 2012. – 64 с.

21. Харечко І. З. Політико-правові механізми участі громадян у процесі прийняття політичних рішень в умовах електронної демократії: автореф. дисертації дис. канд. політ. н.; спец.: 23.00.02 - політичні інститути та процеси / І. З. Харечко. – Львів, 2014. – 16 с.

Доскич Л. С. Влияние граждан на принятие решений органами местного самоуправления как фактор эффективного функционирования демократии на локальном уровне: польский опыт и украинские реалии.

Целью статьи является политологический анализ институционально-процедурных механизмов влияния граждан на принятие решений органами местного самоуправления как фактор эффективного функционирования демократии на локальном уровне в компаративном измерении. Используя общенаучные и специальнаучные методы политологического исследования раскрытой цель работы и разрешены исследовательские задачи. Обобщено теоретико-методологические подходы к анализу влияния общественности на принятие решений органами местного самоуправления. Основное внимание сосредоточено на выявление путей усиления участия граждан в публичной политике на локальном уровне в процессе реформирования системы местного самоуправления в Украине. Доказано взаимозависимость эффективности процессов локальной политической активности и активизации институтов гражданского общества на уровне местных общин. Акцентируется на целесообразности использования польского опыта активизации участия местных жителей в подготовке и принятии решений институтами местного самоуправления в процессе институционально-процедурной децентрализации и формирования способных объединенных территориальных общин в нашей стране.

Ключевые слова: реформа местного самоуправления, локальная политическое участие, политико-управленческие решения, Украина, Польша

Doskich L. S. The Impact of Citizens on Decision Making by Local Self-Governments as a Factor for the Effective Functioning of Democracy at the Local Level: Polish Experience and Ukrainian Reality

The purpose of the article is a political analysis of institutional and procedural mechanisms of citizens' influence on local government decision-making as a factor of effective functioning of democracy at the local level in a comparative dimension. Using general scientific and special-scientific methods of political research revealed the purpose of work and solved research tasks. The theoretical and methodological approaches to the analysis of public influence on decision-making by local government bodies are generalized. The main focus is to identify the ways of increasing citizen participation in public policy at the local level in the process of reforming the system of local self-government in Ukraine. The interdependence of the effectiveness of processes of local political activity and the activation of civil society institutions at the local level communities is proved. The emphasis is placed on the expediency of using the Polish experience of activating the participation of local residents in the preparation and decision making by local government institutions in the process of institutional and procedural decentralization and the formation of capable united territorial communities in this country.

Keywords: local self-government reform, local political participation, political and managerial decisions, Ukraine, Poland.

УДК 323.382 (4-17)

*Іванова І. І., Київський національний університет імені Тараса Шевченка***СКАНДИНАВСЬКА МОДЕЛЬ НЕОКОРПОРАТИВІЗМУ:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

В статті аналізуються особливості неокорпоративізму в Скандинавських країнах. Виокремлюється особливе та відмінне у розвитку неокорпоративних інститутів у Швеції, Данії та Норвегії. Головна увага приділяється еволюції неокорпоративізму в цих країнах та чинникам, що сприяли зміні формату тристоронніх відносин між державою, профспілками та організаціями роботодавців. Зважаючи на це, окреслюються перспективи некорпоративної моделі в кожній із згаданих країн.

Ключові слова: неокорпоративізм, групи інтересів, соціальні групи, узгодження інтересів, Скандинавські країни.

Вивчення неокорпоративізму набуває важливого теоретичного і практичного значення у зв'язку зі збільшенням ролі великих соціальних груп у процесі прийняття політичних рішень у розвинених демократичних країнах та залучення їх до вироблення політики на рівних з державними інститутами умовах. В період економічної кризи та стагнації економіки впровадження компромісної моделі політики стає ефективним засобом подолання соціальних протиріч та забезпечення добробуту населення. Розвиток Скандинавських країн підтверджує дану тезу. Зважаючи на ефективність некорпоративної моделі в країнах Скандинавії, її дослідження сприятиме більш глибокому розумінню ролі великих соціальних груп, в першу чергу, бізнесу та профспілок, в досягненні соціального миру та економічної стабільності.

Отже, метою статті є дослідження особливостей і тенденцій розвитку неокорпоративізму в політичній практиці Скандинавських країн.

Проблематика неокорпоративізму та його практичного втілення в Скандинавських країнах є об'єктом дослідження переважно західних вчених. Серед зарубіжних фахівців до проблеми неокорпоративізму звертаються: Ф. Шміттер, Г. Лембрух, К. Кроуч, А. Каусон, А. Сіарофф та інші. Неокорпоративізму у Скандинавії присвячені праці таких закордонних вчених, як М. Крістіансен, А. С. Норгаард, Х. Ромметведт, Т. Свенссон, Г. Тесен, П. Оберг, Т. Паллесен, Й. Ліндвал, Дж. Сербінг, С. Роккан, К. Інgebітсен, Д. Артер тощо. В Україні існуючі дослідження неокорпоративізму мають оглядовий характер і не розкривають особливостей застосування даної моделі в окремих країнах. Серед дослідників, які працюють в сфері даної проблематики, - В. Гончар, І. Сало, О. Даниляк, Т. Джига, Ю. Вовк тощо.

Термін «неокорпоративізм» з'явився у науковому дискурсі в 70-і роки ХХ століття завдяки таким вченим, як Ф. Шміттер, Г. Лембрух, А. Коусон, К. Крауч та інші. Дослідники неокорпоративізму акцентували увагу на практиці взаємодії держави і груп інтересів та наголошували на необхідності їхнього діалогу як передумови збереження політичної стабільності та соціальної злагоди у суспільстві.

Класик неокорпоративізму Ф. Шміттер визначив його як «обмежену кількість примусових, ієрархічно ранжованих і функціонально диференційованих груп інтересів, які монополізують представництво відповідних сфер суспільного життя за підтримки держави в обмін на її участь у підборі лідерів та призначенні керівного складу цих груп, а також у формуванні їхніх вимог» [1, с. 306]. Таким чином, неокорпоративізм можна розглядати як одну із моделей представництва інтересів, за якої великі соціальні групи беруть участь у підготовці та здійсненні державної політики в обмін на лояльне ставлення до держави.

Скандинавські країни стоять на передових позиціях у розвитку неокорпоративізму, очолюючи списків найбільш корпоративних держав світу [8, с. 305], а корпоративне представництво інтересів стало відмінною рисою скандинавської консенсусної моделі демократії. Визначальним для розвитку неокорпоративізму у Скандинавії стало налагодження діалогу між державою, профспілками та організаціями роботодавців. Переваги від співпраці отримали всі три сторони. Держава – підтримку з боку соціальних партнерів та розподіл соціальних витрат, профспілки та організації роботодавців – участь у процесі вироблення

політики та можливість впливати на політичні рішення, які знаходяться у сфері їх компетенції.

Найбільшого поширення феномен «неокорпоративізму» отримав у Данії, Норвегії і Швеції, ставши їхньою «візитною карткою». Спільні риси, що притаманні політичним системам цих країн, дозволяють розглядати їх як досить цілісний об'єкт досліджень.

У всіх трьох країнах неокорпоративізм бере свій початок практично одночасно і його розвиток відбувається за схожим сценарієм. Крім того, для всіх трьох країн характерна взаємна інтеграція корпоративних інститутів з державою та її органами. Політична система Скандинавії спирається на організовані групи інтересів, які беруть участь у підготовці та реалізації державної політики. Політичний курс приймається після консультацій із представниками інтересів промисловості та робітничого руху [6, с. 22]. І якщо в першій половині ХХ століття діяльність груп інтересів стосувалася лише таких галузей політики, як ринок праці, сільське господарство і промислова політика, то друга половина століття ознаменувалася участю організованих інтересів у таких сферах, як освіта, охорона здоров'я та охорона навколишнього середовища [2, с. 24].

Девід Артер в своїй книзі «Демократія в Скандинавії: узгоджена, мажоритарна чи змішана» відзначає існування семи характеристик, більшою чи меншою мірою властивих всім трьом розглянутим країнам: 1) домінантна/чисельно сильна соціал-демократична партія, яка співпрацює з профспілковим федераціями робітників; 2) помірно діюча партійна система, де партії працюють спільно для вироблення державної політики; 3) консенсусний, а не змагальний підхід до розробки політики; 4) великі і регулярні консультації з питань державної політики; 5) централізована система ведення колективних переговорів; 6) активна роль держави в регулюванні ринку і в наданні соціального захисту; 7) персоналізація відносин між політичними елітами [2, с. 6-7].

Таким чином, розвиток і підтримка держави добробуту, де важливим завданням держави є здійснення рішучих заходів щодо збільшення соціального, матеріального і культурного благополуччя своїх громадян; наявність чіткого і ясного тристороннього процесу ведення колективних переговорів щодо заробітної плати (за участю профспілок, роботодавців і держави); існування інститутів, що забезпечують досягнення консенсусу та проведення державної політики – суттєві і об'єднуючі елементи для Данії, Норвегії та Швеції.

Особливістю скандинавського корпоративізму є залучення зацікавлених груп у громадські комітети, комісії, ради та департаменти. У зв'язку з тим, що в Скандинавії громадські комітети і комісії виступають в якості головного інституційного вираження організованих інтересів, і, отже, є кращим показником корпоративності, цей різновид корпоративізму називають моделлю «корпоративізму комісій». Комітети зазвичай займаються розробкою політичних рішень та грають роль консультативних органів: «Комітети тут виступають як неієрархічні органи для підготовки рішень та їх реалізації, або для роботи в якості консультативних рад при міністрові або кабінеті» [4, с. 30]. У літературі, присвяченій скандинавському корпоративізму, громадські ради і комісії визначаються як офіційні структури, створені на постійній основі або в спеціальному режимі урядом з метою підготовки рішень державної політики та/або її реалізації. Через них держава вступає в діалог з робітниками і підприємцями, а ті, в свою чергу, беруть участь у всіх етапах розробки державної політики. Ці інституційні утворення, на думку вчених, зіграли ключову роль у тому, як держава та організовані інтереси співіснували протягом майже століття [4].

Починаючи з 90-х років відбувалися зміни в інституційній структурі неокорпоративізму, пов'язаних зі зміною формату тристоронніх відносин, які стали менш формальними та регульованими. Зокрема, 2012 рік позначився кризою у тристоронніх відносинах у Данії, яка тривала до 2016 року. У Норвегії також відбулося скорочення тристоронніх органів [4, с. 31], крім того, лібералізація призвела до зменшення регуляторних повноважень влади. Однак головні елітні групи норвезького суспільства врешті-решт висловилися за підтримку системи централізованих переговорів по заробітній платі - основному елементу в системі трудових відносин, та тристоронній співпраці в різних сферах суспільно-економічного життя. В подальшому традиція тристоронньої співпраці в Норвегії була підтримана різними урядами. У Швеції політика «централізації шляхом державного регулювання» зробила головним гравцем у забезпеченні соціальної рівноваги державу [10, с. 4]. Якщо раніше розвиток тристороннього співробітництва у Швеції пролягав через скоординовану систему переговорів, поєднану з

представництвом інтересів ключових організацій у державних структурах, то після 90-х років ці канали впливу були зруйновані, а на зміну їм прийшли нові – менш організовані та формальні.

Такі зміни пояснюються порушенням декількох передумов корпоративного обміну. Враховуючи те, що корпоративізм повинен виступати взаємовигідним обміном між зацікавленими групами і урядом, основним його механізмом є контроль одними акторами того, чого бажають інші. Проте ані уряд, ані відповідні зацікавлені групи в Скандинавії на сьогодні не можуть контролювати бажання соціального партнера в тій же мірі, як це було за часів розквіту корпоративізму (йдеться про послаблення надійності акторів політичного обміну - уряду та зацікавлених груп) [9, с. 366]. «Корпоративний обмін припускає, що організації контролюють внутрішні думки своїх членів, в той час як держава контролює повноважний процес прийняття рішень» [9, с. 367]. Цей обмін може бути реалізований тільки тоді, коли держава пропонує політику, що представляє інтерес для організацій, які, в свою чергу, забезпечують мовчазну згоду, схвалення або активну підтримку державної політики, що становить інтерес для держави. У Скандинавських країнах такий обмін існував протягом практично всього двадцятого століття. Держава була зацікавлена в сильних союзах, здатних забезпечувати порядок і стримувати вимоги своїх членів, профспілки були задоволені політикою соціального забезпечення та захистом прав робітників, що здійснювалася урядом, а роботодавці - гарантіями економічної та соціальної стабільності. Тому протягом більшої частини двадцятого століття такі домовленості були важливою частиною політичного процесу в Скандинавії. Однак, починаючи з кінця ХХ століття і донині, відбувається спад в корпоративному обміні.

Однак причини трансформації неокорпоративізму в Скандинавії не обмежувались лише проблемами корпоративного обміну. Існували й інші, серед яких:

- інтернаціоналізація в цілому та, зокрема, європеїзація. Європеїзація зменшує важливість формальних процедур допарламентських консультацій, які особливо важливі для неокорпоративних заходів, призводить до часткового посилення експортно-орієнтованого бізнесу над профспілками (завдяки збільшенню каналів доступу до ЄС) і взагалі впливає на функціонування скандинавської демократії, в тому числі на автономію національних урядів, залишаючи їм все менший політичний контроль. Норвегія і Швеція, також як і Данія, через Європейський економічний простір (ЄЕП) стали предметом зростаючого регулювання з боку ЄС, особливо після прийняття Єдиного європейського акту в 1986 році;

- економічний спад у 80-х роках в Данії і Норвегії і в 90-х – у Швеції). Разом з тенденціями до європеїзації це призвело до зростання безробіття та дефіциту державних бюджетів і знизило протекційні можливості держав, особливо в Данії та Швеції. Необхідність скорочення витрат і проведені у зв'язку з цим реформи в 80-90-ті роки мали на меті ослаблення державного контролю над істотними факторами корпоративного обміну. І хоча на початку 2000-х економічне зростання знову пішло вгору, економічна криза все ж залишила свій відбиток на відносинах держави та її контрагентів;

- зростання фрагментарності серед об'єднань і зниження щільності членства, що ставить перед сучасними скандинавськими урядами нелегку задачу задоволення розрізаних вимог все більш різноманітних організацій. За таких умов організації вже не можуть мобілізувати громадян в тій самій мірі, як це було раніше. Особливо це стосується профспілок;

- поляризація партій. Радикальні праві, наприклад Датська Народна Партія, ставлять нові політичні питання до політичного порядку денного (політичний притулок, міграція, правопорядок, зовнішня політика) і вносять новий вимір у партійну конкуренцію (відкритість проти замкнутості) [13, с. 4]. Це розщеплення призводить до конфлікту над бажаним рівнем відкритості країни до міжнародного співробітництва, європейської інтеграції, трудящих-мігрантів та шукачів притулку, тобто конфлікту за критерієм відкритості/замкненості або демаркації/інтеграції. Не зважаючи на те, що в останніх парламентських виборах після довгого періоду переважання консервативних партій соціал-демократичні партії нарешті отримали більшість у всіх трьох країнах, опозиція продовжує виносити ці питання до порядку денного, підриваючи тим самим суспільний консенсус;

- зміщення балансу між групами інтересів та парламентом на користь останнього. Знаменита цитата Роккана «Голоса підраховуються, ресурси вирішують» [12, с. 5] означала, що корпоративні установи мали більше важелів впливу на прийняття політичних рішень, ніж

парламент. Довгий час ця тенденція переважала у всіх трьох країнах: парламентські діячі було відносно слабкими у політичному плані, тому групи інтересів не прагнули до встановлення контактів з парламентаріями. Ситуація змінилася у 80-90-х роках, коли баланс сил змінився на користь парламентських установ [13, с. 7]. Групи інтересів почали шукати шляхи встановлення взаємодії з парламентом і збільшили свої контакти з депутатами, як наслідок, корпоративний канал впливу почав зменшуватися [13, с. 6].

Різні вчені по-різному визначали масштаби спаду корпоративізму в трьох скандинавських країнах: Дж. Ліндвал разом з Дж. Себрінгом в роботі «Реформування політики і занепад корпоративізму в Швеції» вказують на зниження ролі корпоративних інститутів в Швеції, хоча і не бачать такої ж тенденції в Норвегії [7]. Х. Компстон також стверджує, що політика погодження та корпоративізм мали низхідну динаміку в кінці 1980-х і початку 1990-х років у Швеції, але продемонстрували тенденцію до зростання в Норвегії і Данії [5]. М. Реджині впевнений, що не тільки в Швеції, але і в Данії існують проблеми узгодження в трудовій політиці та регулюванні промислових відносин, тоді як Норвегія позбавлена подібних проблем [11]. Водночас П. Крістіансен і деякі інші вчені показали, що корпоративізм на різних рівнях має різні тенденції: на рівні підготовки політики існує тенденція зниження ролі корпоративного співробітництва в усіх трьох країнах, у той час як на рівні реалізації політики корпоративна взаємодія стала навіть більш різноманітною (про що було сказано вище).

Таким чином, не у всіх трьох країнах в однаковій мірі проявлялися тенденції до декорпоративізації. Якщо у Швеції відбулося не просто зниження ролі формальних корпоративних інститутів, але й їх ліквідація, то Норвегія і Данія впоралися з труднощами попередніх років і змогли відновити тристороннє партнерство на рівні інститутів. Звичайно, вони досі зіштовхуються з труднощами у процесі узгодження політики у сфері праці та регулюванні промислових відносин через внутрішні та зовнішні чинники. Однак учасники ринку праці все ще відносно сильні, а корпоративні інститути використовуються у реалізації «політики добробуту». Не зважаючи скорочення членства в організаціях інтересів в Данії та Норвегії, воно все-одно залишається високим, а соціальні партнери все ще мають привілейований доступ до уряду в більшості областей політики. Крім того, роль соціальних партнерів у регулюванні заробітної плати та умов праці нині не слабша, ніж у минулому.

Можна спрогнозувати, що в Данії та Норвегії принаймні в найближчі роки корпоративізм не зникне, а навпаки, буде посилений після спаду у 90-х роках. На користь цього говорять зміни у політичній структурі країн: на останніх виборах соціал-демократи повернули собі владу в парламенті та уряді. В Швеції лівим силам також вдалося взяти гору над іншими партіями, тому не виключено, що вектор розвитку може бути змінений на користь повернення формального представництва груп інтересів в державних структурах.

Отже, виклики, такі як демографічні зміни, зміни урядів, європеїзація, тиск компаній на уряд з метою проведення децентралізації виробничих відносин тощо трансформували встановлені моделі корпоративного регулювання, але далеко не знищили їх, принаймні не в Данії та Норвегії. Більше того, останнім часом корпоративні механізми були застосовані в нових сферах, таких як трудова міграція. Це засвідчує, що корпоративність в цих країнах як і раніше є важливим механізмом регулювання праці та добробуту.

Бібліографічний список:

1. Шмиттер Ф. Неокорпоративізм // Политология: хрестоматия ; Сост. проф. М.А. Василик, доц. М. С. Вершинин. – М.: Гардарики, 2000. – С. 304-319.
2. Arter D. Democracy in Scandinavia: Consensual, Majoritarian or Mixed? / D. Arter. – Manchester University Press, Manchester, 2006. – 384 p.
3. Blom-Hansen J. Still Corporatism in Scandinavia? A Survey of Recent Empirical Findings / J. Blom-Hansen // Scandinavian Political Studies. – 2000. – Vol. 23, No. 2. – P. 157-181.
4. Christiansen P.M. Varieties of Democracy: Interest Groups and Corporatist Committees in Scandinavian Policy Making / P.M. Christiansen, A.S. Nørgaard, H. Rommetvedt, T. Svensson, G. Thesen and P. Öberg // VOLUNTAS – International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. – 2010. – Vol. 21, No. 1. – P. 22-40.
5. Compston H. The End of National Policy Concertation? Western Europe since the Single European Act / H. Compston // Journal of European Public Policy. – 1998. – Vol.5, No. 3. – P. 507-26.

6. Ingebritsen Ch. Scandinavia in World Politics. – Rowman & Littlefield Publishers, Maryland, 2006.
7. Lindvall J. Policy Reform and the Decline of Corporatism in Sweden /J. Lindvall and J. Sebring // West European Politics. – 2005. – Vol. 28, No.5 – P. 1057-74;
8. Molina O. Corporatism: The Past, Present and Future of a Concept / O. Molina, M. Rhodes // Annual Review of Political Science. – No. 5. – 2002. – P. 305-331.
9. Öberg P. Disrupted Exchange and Declining Corporatism: Government Authority and Interest Group Capability in Scandinavia /Öberg P., Svensson T., Christiansen P. M., H. Rommetvedt, Nørgaard A. S // Government and Opposition. – 2011. – Vol. 46, Issue 3. – P. 365-391.
10. Pestoff V. The Disappearance of Social Partnership in Sweden during the 1990s and Its Sudden Reappearance in late 1998 [Електронний ресурс] / V. Pestoff // Paper presented at the European Consortium for Political Research Joint Sessions, Mannheim, March, 29-31, 1999. – Режим доступу: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/cf74ec98-bcd8-43ad-b385-7a427f080949.pdf>
11. Regini M. Between Deregulation and Social Pacts: The Responses of European Economies to Globalization / M. Regini // Politics and Society. – Vol.28, Issue 1. – 2000. – P. 5-33.
12. Varone F. How corporatist institutions shape the access of citizen groups to policy makers: Evidence from Denmark and Switzerland [Електронний ресурс] / F. Varone, P. M. Christiansen, A. Mach // Journal of European Public Policy. – 2017. – Режим доступу: <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:91210>
13. Varone F. The Transformations of Neo-Corporatism: Comparing Denmark and Switzerland over time / F. Varone, A. Mach, P. M. Christiansen // ECPR Joint Sessions 2015. – 2015. – 26 p.

Иванова И. И. Скандинавская модель неокорпоративизма: вызовы и перспективы

В статье анализируются особенности неокорпоративизма в Скандинавских странах. Выделяется общее и различное в развитии неокорпоративных институтов в Швеции, Дании и Норвегии. Основное внимание уделяется эволюции неокорпоративизма в этих странах и факторам, способствующим изменению формата трехсторонних отношений между государством, профсоюзами и организациями работодателей. Ввиду этого определяются перспективы некорпоративной модели в каждой из упомянутых стран.

Ключевые слова: неокорпоративизм, группы интересов, социальные группы, согласование интересов, Скандинавские страны

Ivanova I. I. The scandinavian model of neocorporatism: challenges and prospects

In the article author analyzes the features of neocorporatism in the Scandinavian countries. We identify the common and different in the development of neocorporatist institutions in Sweden, Denmark and Norway. Particular attention is paid to the evolution of neocorporatism in these countries and the factors, changing the format of tripartite relations between the state, trade unions and employers' organizations. Consequently, the prospects of the neocorporatist model in each of the mentioned countries are determined.

Keywords: neocorporatism, interest groups, social groups, coordination of interests, Scandinavian countries

УДК 321.013

*Коцан Р. І., Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки***НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ: ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ**

У статті представлено найважливіші принципи та наукові підходи, придатні для досліджень політичних особливостей формування та функціонування державних кордонів. Наголошено, що дослідження кордонної проблематики повинно базуватись на двох основоположних принципах: принципу неможливості вивчення кордону на рівні однієї країни; принципу неможливості вивчення кордону у відриві від питань міжнародного характеру. Наголошено на позитивних наслідках застосування наукових принципів історизму, об'єктивності, наступності, причинності та наукового плюралізму. Представлено найважливіші підходи, необхідні для процесу дослідження формування і функціонування кордонів: класифікаційний, політико-географічний, функціональний, історико-картографічний, геополітичний, екополітичний. Наголошено, що зв'язуючими компонентами для використання перерахованих вище підходів до вивчення формування та функціонування кордонів є синергетичний, діалектичний та системний підходи. Зроблено акцент на комплексності, системності і синтетичності як визначальних критеріях процесу наукового дослідження формування та функціонування державних кордонів.

Ключові слова: наукове дослідження, державні кордони, принципи, підходи, критерії.

Постановка наукової проблеми та її значення. Політичний розвиток і політичні процеси у світовому просторі та Україні в умовах посилення глобалізації, інтеграції з одного боку та посилення агресії, тероризму, посягань на територіальну цілісність з іншого боку, вимагають поглибленого осмислення тих явищ, які відбуваються на кордонах. Кордони завжди були і нині залишаються елементом державної безпеки, суверенітету, територіальної цілісності. Кордони викликають інтерес з боку науки, а зокрема лімології (науки про кордони) в двох аспектах: 1). як рубежі між політичними структурами; 2). як зони взаємовпливів і комунікацій. Проблематика кордонів може досліджуватись у різких часових вимірах, просторово-часових відносинах, на мінливих державних стиках, у конфліктних середовищах. Дослідження державних кордонів повинно базуватись на основоположних наукових принципах а також спиратись на теоретичні підходи, які має у своєму арсеналі лімологія.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Лімологія як наука про кордони має напрацьовані принципи та підходи до вивчення кордонів та тих процесів, які відбуваються на кордонах. Крім того, представниками лімології розроблено більшість класифікаційних схем щодо типів кордонів, вивчено їх функції, запропоновано теорії охорони кордонів. До праць такого типу можна віднести роботи А. Колчева, В. Колосова [12, 13], М. Міроненка [12], В. Самаркіна, Л. Смирнягіна, О. Долгова [1], Б. Родомана [22, 1. Долматова [2; 3] та багато інших. Проте напрацьовані лімологами наукові принципи та теоретичні підходи наразі потребують узагальнення. Актуальним питанням сьогодення є введення до наукових пошуків кордонної проблематики системного та синергетичного підходів.

Метою роботи є поглиблення теоретико-методологічної бази досліджень кордонної проблематики, зокрема узагальнення принципів і підходів у процесі наукового дослідження формування та функціонування державних кордонів. Завдання дослідження: - виокремити найважливіші принципи дослідження процесу формування та функціонування державних кордонів; - узгодити існуючі теоретичні підходи досліджень державних кордонів; - обґрунтувати позитивні моменти від застосування системного та синергетичного підходів у процесі дослідження формування та функціонування державних кордонів; - запропонувати концептуальну схему дослідження процесу формування та функціонування державних кордонів.

Виклад основного матеріалу. Процеси співробітництва між державами, процеси політичної взаємодії акторів міжнародної та міждержавної співпраці тісно пов'язані з питаннями просторово-територіальної проблематики загалом, а питаннями державних кордонів зокрема. Проблематика державних кордонів у політичному та просторовому вимірі нерідко містила

ознаки конфліктогенності, наслідками якої були не лише істотні територіальні зміни, але й значні корективи кордонів, що супроводжувалось трансформацією їх функцій та впливало на закономірності їх функціонування. Засобом успішного вивчення усіх вищеперерахованих процесів та проблем є застосування системи принципів та наукових підходів дослідження, використання різноманітної інформації та її аналіз.

Для наукового дослідження формування і функціонування державних кордонів прийнятне використання наукових підходів, принципів і методів політології, політичної географії, теорії міжнародних відносин, історії та філософії. Правильні усвідомлення та вибір принципів й методів досліджень – одне із найважливіших завдань для будь-якої науки та окремо взятого наукового дослідження. Сукупність цих понять об'єднують терміном «методологія». Під методологією розуміють загалом вчення про систему основоположних засад (принципів) та способів організації як теоретичної, так і практичної діяльності, а зокрема конкретний набір, комплекс, систему чітко визначених принципів і способів організації такої діяльності. Частиною науки методології є методика, яка є штучно створюваним на базі загальної методології і теоретико-методологічних положень конкретної науки комплексом методів (приймів та операцій здійснення дослідження), призначеним для розв'язання певного класу знань, як правило, особливо важливих або найчастіше повторюваних. Цей комплекс методів повинен забезпечувати високий ступінь стандартизації великої кількості конкретних досліджень у всіх складових частинах і їх використання у фундаментальній, прикладній науці і практиці [20, с. 25].

Кожен дослідник зобов'язаний дотримуватися певних регламентованих правил і прийомів, які б відображали, по-перше, дослідження явищ та процесів, що вивчаються, по-друге, роздуми та підсумки спостережень, по-третє, виведення на їх основі певних висновків, перегляд раніше сформульованих гіпотез та положень. Тільки наявність таких правил та чітке їх дотримання робить результати окремих досліджень такими, що взаємно перевіряються [10, с. 6–7].

Теоретико-методологічною основою наукового дослідження формування і функціонування кордонів є принципи історизму, об'єктивності, наступності, причинності та наукового плюралізму. Так, принцип історизму втілюється у розгляді конкретного кордону в контексті його виникнення, політичного усталення, характеристики етапів формування та функціонування, а також ефектів і наслідків цього процесу.

Принцип об'єктивності є універсальним підходом до будь-якого дослідження. Його застосування дозволяє максимально незаангажовано підійти до висвітлення політичних особливостей формування та функціонування досліджуваного кордону. Принцип наступності дозволяє виявити основні тенденції державної політики конкретних країн щодо функціонування кордону між ними; дає змогу прослідкувати трансформацію державних інститутів з охорони кордону, виявити методи їхньої роботи, а також виокремити політичну складову їх діяльності.

Принцип причинності дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки процесу політичних відносин у формуванні досліджуваного кордону та взаємозв'язок роботи інституцій з охорони кордону з переважаючими видами діяльності.

Принцип наукового плюралізму знаходить застосування у використанні в роботі нових підходів, зокрема синергетичного.

На нашу думку, найважливішим у дослідженнях політичних особливостей формування та функціонування кордону є врахування двох основоположних принципів:

- 1) принципу неможливості вивчення кордону тільки на рівні однієї країни;
- 2) принципу неможливості вивчення кордону у відриві від питань міжнародного характеру.

Основними підходами, необхідними для процесу дослідження формування і функціонування кордонів є такі:

– класифікаційний, який пов'язаний з класифікацією кордонів за такими ознаками: а) морфологічною; б) природною; в) походженням, історією; тривалістю існування; г) історичними умовами і послідовністю виникнення; д) функціями;

– політико-географічний, пов'язаний з дослідженням політичних та географічних особливостей формування та функціонування кордону держави;

– функціональний, коли кордон вивчається з точки зору виконуваних ним функцій;

– історико-картографічний, який заснований на:

- а) принципі історизму при вивченні кордонів у просторі і часі;
 б) зв'язку державного устрою, політичного режиму й зовнішньополітичної орієнтації держави з функціями кордону;
 в) зв'язку режиму й функцій кордонів із співвідношенням економічної, політичної і військової сили сусідніх країн;
 г) недосяжності «природних меж», тобто на збігу між державними, природними й етнічними кордонами;
 д) ретельному картографуванню по обидві сторони розмежувальної лінії між державами;
 – геополітичний, застосування якого допомагає визначити роль кордону для забезпечення безпеки держави;
 – екополітичний, який досліджує транскордонні еколого-політичні проблеми (застосування цього підходу дозволяє розробити принципи управління станом навколишнього середовища прикордонної території).

Зв'язуючими компонентами для використання перерахованих вище традиційних та постмодерністських (новітніх) підходів до вивчення формування та функціонування кордонів є синергетичний, діалектичний та системний підходи (рис. 1.).

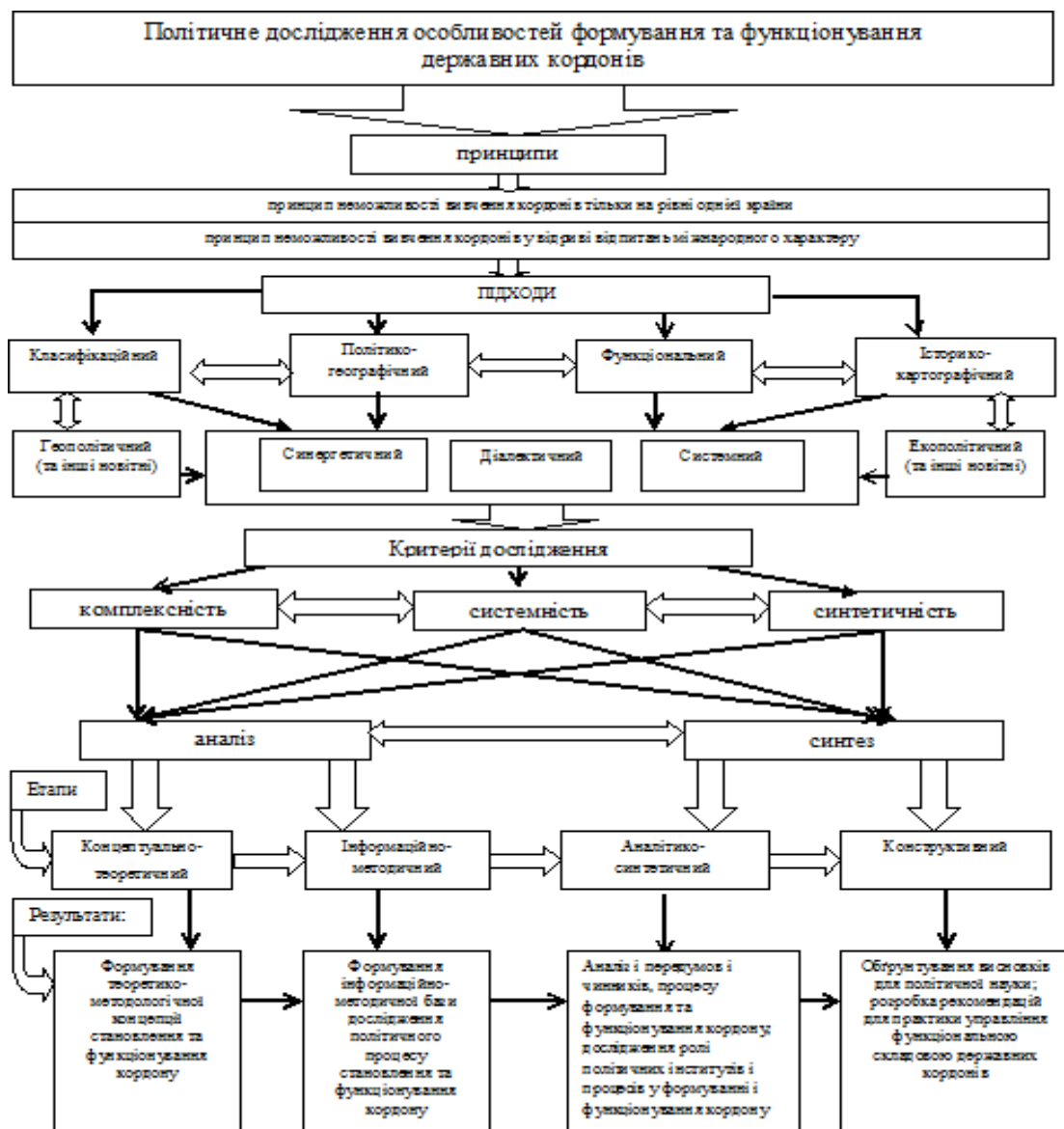

Рис. 1. Концептуальна схема дослідження політичних особливостей формування та функціонування державних кордонів*

*Джерело: Складено автором

Це логічні механізми, які охоплюють сукупність існуючих методів і прийомів, що використовуються для досягнення певної мети. Синергетичний підхід дозволяє зробити припущення про нелінійність функціонального розвитку державних кордонів, що визначається сукупністю внутрішньо- та зовнішньополітичних обставин у контексті динаміки міжнародно-політичних процесів регіонального та глобального рівнів. Діалектичний підхід дозволяє розглядати кордон у постійному розвитку, в єдності і боротьбі протилежностей. Застосування діалектичного підходу дозволяє виявити зміст функціональної складової кордону з огляду на суперечності внутрішньо- та зовнішньополітичного розвитку обох сторін. Системний підхід дозволяє розглянути державний кордон як цілісну динамічну систему і розкрити «механізми», що забезпечують таку цілісність (мету, «вхід», елементи, функції, зв'язки та «вихід»). Підсистемами (чи частковими структурами) виступають компонентна (елементи), види діяльності: контрольно-пропускна, регулююча, фінансово-економічна, інформаційно-аналітична, розвідувальна, контррозвідувальна, оперативно-розшукова, правова (нормативна), кадрова, логістична; функціональна (функції: бар'єрна, фільтрувальна, контактна та інші); організаційно-управлінська (державні інститути: прикордонна, митна, міграційна служби).

Функціональну цілісність вищеназваних підсистем забезпечує діалектична єдність вертикальних (міжкомпонентних) та горизонтальних (внутрікомпонентних зв'язків).

Визначальними критеріями дослідження формування і функціонування кордонів можуть бути: комплексність, системність і синтетичність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, наукове дослідження політичних особливостей формування і функціонування державних кордонів повинно базуватись на двох основоположних принципах: принципу неможливості вивчення кордону на рівні однієї країни; принципу неможливості вивчення кордону у відриві від питань міжнародного характеру. Позитивні наслідки дає застосування наукових принципів історизму, об'єктивності, наступності, причинності та наукового плюралізму. Найважливішими підходами, необхідними для процесу дослідження формування і функціонування кордонів є: класифікаційний, політико-географічний, функціональний, історико-картографічний, геополітичний, екополітичний. Зв'язуючими компонентами для використання перерахованих вище підходів до вивчення формування та функціонування кордонів є синергетичний, діалектичний та системний підходи. А комплексність, системність і синтетичність є визначальними критеріями процесу наукового дослідження формування та функціонування державних кордонів.

Бібліографічний список:

1. Долгов О. В. Основні теорії дослідження політичних кордонів як чинника політичного процесу / О. В. Долгов // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 145/2013. Серія: Політологія. – Севастополь, 2013. – С. 15 – 109.
2. Долматов І. В. Державні кордони в контексті лімології / І. В. Долматов // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 42. – С. 263–268. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_42_47
3. Долматов І. В. О формировании лимологии в современном государствоведении / І.В. Долматов // Правове життя сучасної України: тези доповідей Всеукр. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. Складу. О.: Фенікс, 2008. – С.22-24.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М., 1979. – С. 25.
5. Бурдые П. Социология политики / П. Бурдые. – М., 1993. – С. 299.
6. Верменич Я. Исторична лімологія: проблеми концептуалізації / Я. Верменич // Регіональна історія України: Зб. наук. ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – Вип. 5. – С. 29–48.
7. Горин Д. В кольце заклятых других: имитация целостности и ловушки социального мышления / Д. Горин // «Неприкосновенный запас» (Москва). – 2010. – № 3. – С. 75–77.
8. Граница : понятие и термины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/?numid=7&article=307>
9. Границы в общественной географии и общественно-географической реальности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://skyglobe.ru/referat/29478>.

10. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності / Леонід Зашкільняк. – Львів : Львівський національний університет імені І. Франка, 1999. – 227 с.
11. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Р. Козеллек. – К., 2006. – С. 22.
12. Колосов В. А. Геополитика и политическая география / В. А. Колосов, И. С. Мироненко. – М.: Аспект Пресс, 2001, – 479 с.
13. Колосов В. А. Теоретическая лимология : новые подходы / В. А. Колосов // Международные процессы. – 2003. – № 3 (сентябрь-декабрь). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/three/004html>.
14. Кордон : визначення, види, функції, проблема якості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://djerelo.com/shpargalki/128-politology/geopolituka-shulga/8523-06-kordon-vuznachennya-vydy-funkc%D1%96yi-prob-lemma-yakost%D1%96>
15. Королев С. А. Российская граница как край пространства: генезис и технологи / С. А. Королев // Россия и современный мир. – 2002. – № 2. – С. 5.
16. Леш А. Пространственная организация хозяйства / А. Леш. – М., 2007. – С. 48.
17. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб., 2000. – С. 258–260.
18. Макарычев А. «Игра понятий»: новая геометрия регионализма в современном европейском контексте / А. Макарычев // Международные процессы. – 2003. – № 3. – С. 70.
19. Міжнародне право: Основні галузі / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – 816 с.
20. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів та ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
21. Про Державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1992. -№ 2. – С. 1.
22. Родоман Б. Б. Основные типы географических границ / Б. Б. Родоман // Географические границы. – М., 1982. – С. 20.
23. Трохимчук С. В. Загальна політична географія з основами геополітики / С. В. Трохимчук. – Львів : ред. вид. відділ Львівського університету. – 1997. – 104 с.
24. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія України : навчальний посібник / О. І. Шаблій. – Львів : Світ, 2000. – 680 с.
25. Шлегель К. Европа – пограничная страна / К. Шлегель // Вестник Европы. – 2003. – № 9. – С. 34.
26. Herzfeld M. Antropologia. Praktykowanie teorii w kulturze i społeczeństwie / M. Herzfeld. – Krakow, 2004. – S. 193–216.
27. The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives / ed. by V. Warf, S. Areas. — London-N.Y., 2009.

Коцан Р. И. Научное исследование политических особенностей формирования и функционирования государственных границ: принципы и подходы

В статье представлены важнейшие принципы и научные подходы, пригодные для исследований политических особенностей формирования и функционирования государственных границ. Отмечено, что исследования пограничной проблематики должно базироваться на двух основных принципах: принципа невозможности изучения границы на уровне одной страны; принципа невозможности изучения границы в отрыве от вопросов международного характера. Отмечены позитивные последствия применения научных принципов историзма, объективности, преемственности, причинности и научного плюрализма. Представлены важнейшие подходы, необходимые для процесса исследования формирования и функционирования границ: классификационный, политико-географический, функциональный, историко-картографический, геополитический, экополитический. Отмечено, что связующими компонентами для использования перечисленных выше подходов к изучению формирования и функционирования границ является синергетический, диалектический и системный подходы. Сделан акцент на комплексности, системности и синтетичности как определяющих условиях процесса научного исследования формирования и функционирования государственных границ.

Ключевые слова: научное исследование, государственные границы, принципы, подходы, критерии.

Kotsan R. Scientific research of political features of state borders formation and functioning: Principles and Approaches

The article presents the main principles and scientific approaches suitable for studies of political features of the formation and functioning of the state borders. In the article was emphasized that the research of border issues should be based on two fundamental principles: the principle of the impossibility of studying the border at the level of one country; principle of inability of studying of border issues in isolation from the international problems. The positive effects of the application of scientific principles of historicism, objectivity, continuity, causation and scientific pluralism were proved. Major approaches needed for the process of research of borders formation and functioning such as: classification, political, geographic, functional, historical mapping, geopolitical, ecopolitical were presented. In the article was proved that the connecting components for use of the above mentioned approaches of the study of borders formation and functioning are synergistic, dialectical and systemic approaches. Emphasis on complexity, consistency and syntheticism as the defining criteria of the scientific study of state borders formation and functioning was done.

Keywords: scientific research, state borders, principles, approaches, criteria.

УДК 32: 070.15

*Куц Г. М., Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

ПРІОРИТЕТНІ СТРАТЕГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ: ЛІБЕРАЛЬНИЙ РАКУРС

Здійснено розгляд пріоритетних стратегій інформаційної політики у контексті національних інтересів України крізь призму ліберально-демократичного дискурсу. Поняття національного інтересу тісно корелює з поняттям національної безпеки, що актуально для сучасної України, проти якої вже з 2014 року ведеться гібридна війна з боку Росії.

Виділено базові напрями українського політичного простору, що потребують перетворень у контексті національного інтересу української держави. Зазначено, що для України залишаються нагальними завдання демонополізації економіки, усунення диспропорції у доходах населення, виваженої соціальної політики, боротьби з корупцією тощо.

Акцентовано на необхідності активної роботи стосовно позитивного позиціонування власної культурної самобутності українського народу з метою утвердження на міжнародній арені. Тобто, в інформаційній політиці України формування культурної переваги має супроводжуватися формуванням культурної самоповаги. Сфокусовано увагу на виявленні оптимальних механізмів донесення інформації, які можна застосовувати в інформаційній політиці в Україні, яка покликана забезпечувати її національні інтереси.

Ключові слова: *інформаційна політика, національний інтерес, Україна, лібералізм.*

Виявлення пріоритетних стратегій інформаційної політики у контексті національних інтересів України актуалізується для сучасної України, проти якої вже з 2014 року ведеться гібридна війна з боку Росії. Адже поняття національного інтересу тісно корелює з поняттям національної безпеки. Це ставить на порядок денний виокремлення базових напрямків українського політичного простору, що потребують перетворень у контексті національного інтересу української держави крізь призму ліберально-демократичного дискурсу. Для України, що обрала шлях європейської інтеграції, метою є ліберальна демократія, яка набула широкого визнання в країнах Європейського Союзу (Р. Арон, З. Бжезінський, І. Валлерстайн, Р. Даль, Ф. Закарія, А. Пшеворський, Дж. Сарторі, Ф. Фукуяма, Л. Харрісон, Ф. Хайск, С. Хантінгтон та ін.).

Метою статті є визначення ключових стратегій інформаційної політики у контексті національних інтересів України. Завдання статті полягає у виявленні пріоритетів інформаційної політики української держави, що корелюватимуть з національними інтересами України, крізь призму ліберально-демократичного дискурсу.

Під національним інтересом переважно мають на увазі певний інтерес держави, який визначається урядом. У концептуалізації дефініції національного інтересу можна виокремити різні взаємодоповнюючі контексти. Наприклад, для політиків, які вирішили заручитися підтримкою задля реалізації власних завдань, пріоритетним стає розуміння національного інтересу як такої зовнішньої політики держави, яка «захищає свої інтереси в анархічній міжнародній системі, де не бракує небезпек і де інтереси нації завжди перебувають під загрозою» [1, с. 436]. Разом з тим, у сфері зовнішньої політики (політичний реалізм) поняття національного інтересу переважно розуміють як інструмент аналізу зовнішньої політики (Г. Моргентгау). Тобто, під національним інтересом мається на увазі своєрідний зовнішньополітичний варіант суспільного інтересу, коли визначається, «що саме є найкращим для держави в її взаєминах з іншими державами» [1, с. 436].

Слід зазначити, що поняття національного інтересу тісно корелює з поняттям національної безпеки, що актуально для сучасної України, проти якої вже з 2014 року ведеться гібридна війна з боку Росії [3]. Оскільки домінантною складовою гібридних воєн є інформаційні війни, українська держава потребує виваженої інформаційної політики, спрямованої на забезпечення її національних інтересів.

Для України, що обрала шлях європейської інтеграції, метою є ліберальна демократія, яка

набула широкого визнання в країнах Європейського Союзу. Основні положення сучасного розуміння ліберальної демократії наступні: право кожного громадянина через механізм виборів брати участь в політичному управлінні; невідчужувана приватна власність є реальною гарантією прав та свобод громадянина; відкритість політичної сфери, яка забезпечується через конкуренцію різноманітних політичних сил та наявність джерел отримання інформації, що незалежні від держави; обов'язкове врахування інтересів меншості при ухваленні політичних рішень та гарантії їхніх прав у разі поразки опозиції на виборах тощо [4, с. 145].

Зазначимо, що в Україні не вирішені ті ліберальні завдання, які вже давно вирішені у країнах Заходу [6]. Зокрема, це стосується проблеми верховенства права, розділення владних гілок, монополізації економіки, боротьби з корупцією тощо. Отже, звернемося до виявлення пріоритетних векторів інформаційної політики в українському політичному просторі у ліберальному контексті, що спрямовані на забезпечення національного інтересу України.

Насамперед слід зазначити, що в Україні доволі слабкі державні інституції, що не дозволяє здійснювати активну політику демократизації, яка вкрай необхідна пострадянській державі. Для посттоталітарних країн вагомим значення набувають процеси демократизації. Згідно з А. Пшеворським, у процесі переходу до ліберальної демократії можна виділити дві фази: лібералізацію та демократизацію [8, с. 621–623]. Етап лібералізації супроводжується змінами балансу сил між владою та опозицією, що призводить до перегрупувань еліти. Етап демократизації характеризується інституціональними перетвореннями. На цьому етапі визріває нова – реформаторська – еліта, яка починає діяти на основі демократичних правил гри, досягаючи компромісів з колишніми провладними силами.

Етап лібералізації, будучи початковою фазою демократизаційних процесів, сприяє розвою свободи у соціумі. Мається на увазі зростання рівня свободи, яке пов'язане з розширенням прав опозиції, гарантіями індивідуальних свобод, свободою слова, появою незалежних ЗМІ, виникненням автономних громадських організацій, послабленням політичної цензури тощо. Втім, лібералізація здатна також певним чином спричинити різке падіння рівня довіри до інститутів влади, що, врешті, може призвести до суспільного безладу. Крім того, як зазначав Ф. Фукуяма, «слабка лібералізація може бути більш небезпечною, ніж її повна відсутність» [11, с. 40].

Здійснення лібералізації та демократизації не виступає гарантією перетворення недемократичного режиму в демократичний, оскільки постійно існує небезпека реверсу. Адже, окрім інституціональної складової, яка є вельми важливою запорукою успішності демократизаційних процесів, вагому роль відіграє ціннісна складова конкретної культури.

В Україні можна виділити ряд інших проблемних напрямів у сфері державотворення, які потребують перетворень та, відповідно, паралельного висвітлення у засобах масової інформації.

Проблема українського політико-економічного простору насамперед полягає у надмірному проникненні держави в різноманітні сфери суспільного життя. Тобто, постає нагальна необхідність впровадження ліберального кредо «laissez faire» (невтручання). Причому, ліберальне кредо «менше держави» ні в якому разі не означає, що держава може бути слабкою чи недієздатною. Навпаки, чим більше державні щупальця проникають у суспільний організм, тим менш дієздатною буде держава з огляду на посилення бюрократичної складової.

Небезпечною, на наш погляд, є тенденція монополізації української економіки. Результатом такої монополізації стало необґрунтоване зростання внутрішніх цін на енергоносії, залізну руду, мінеральні добрива, авіап перевезення та ін. Тобто, від монополізації ринків страждають споживачі, оскільки ціни регулюються не ринковими механізмами (за допомогою конкуренції), а встановлюються в офісах двох-трьох великих компаній. У таких умовах у монополістів зникає мотивація для підвищення якості товарів чи послуг. Крім того, це підриває інвестиційну привабливість України.

Слід також зазначити, що в останні десятиріччя різко зросла диспропорція в доходах українського населення, що ставить на порядок денний проблему оптимізації соціальної політики, зокрема, питання ефективного перерозподілу доходів держави на користь малозабезпечених верств. На думку А. Пасховера, українській економіці для того, щоб перетворитися із вічного аутсайдера в економіку, що динамічно розвивається, необхідно здійснити ряд універсальних заходів, які вже апробовані іншими країнами: різке спрощення

податкової системи; всебічне сприяння іноземним інвестиціям; якісне оновлення системи державного менеджменту; умови для процвітання бізнесу всередині країни; дійсна (а не імітаційна) боротьба з корупцією [7, с. 32].

Викликає також занепокоєння тенденція зростання рівня корупції в країні, що періодично підтверджується в аналітичних звітах Transparency International (Барометр корупції) [12].

Отже, для України залишаються нагальними завдання демонополізації економіки, усунення диспропорції у доходах населення, вираженої соціальної політики, боротьби з корупцією тощо.

Доволі важливою є інформаційна політика держави в сфері культури. У цьому контексті слід зазначити, що українській ідентичності притаманна достатньо потужна індивідуалістична складова, яка споріднює її з європейською ідентичністю. Українська ментальність корелює насамперед з принципами лібералізму (і частково консерватизму), що майже не виражено на суспільно-політичному рівні [5]. Отже, постає проблема не лише усвідомлення власної самобутності, але й необхідності проєкції ліберальних інтенцій – закладених у ментальності українського народу – на суспільно-політичний простір. Це насамперед передбачає активізацію освітніх стратегій в Україні задля введення просвітницьких заходів, метою яких, з однієї сторони, стала б популяризація ліберальних цінностей та переваг. З іншої сторони, просвітницькі заходи мають бути спрямовані на позитивне позиціонування власної культурної самобутності, якій у всі часи був притаманним певний ліберальний контрапункт, задля самоствердження у глобальному просторі.

На думку З. Бжезинського, динаміці економічного зростання США перед Першою світовою війною сприяла культура, в якій віталися експерименти та новаторство. Національна культура приваблювала амбіційних та талановитих людей з усього світу, надаючи безпрецедентні можливості для самореалізації. Вже після Холодної війни Америка сприймалась як представник майбутнього, як суспільство, якому варто наслідувати [2, с. 19].

Отже, в геополітичному плані лише тим країнам відведена важлива місія, які усвідомлюють власні культурні переваги. Саме такі країни здатні ефективно відстоювати власні національні інтереси. Так, приміром, у Римській імперії високий статус римського громадянина у порівнянні з особами неримського походження був наслідком культурної переваги, яка сприймалася як даність. Концепція культурної переваги надихала Британську імперію в ХІХ ст. (аж до Першої світової війни) [2, с. 32]. Відповідно, ті народи, які за основу поведінки беруть концепцію культурної переваги (не цураючись національних здобутків власної культури), здатні більш ефективно позиціонувати себе у світовому просторі.

В окресленому контексті постає необхідність введення заходів, спрямованих на позитивне позиціонування власної культурної самобутності українського народу з метою утвердження на міжнародній арені. Тобто, в інформаційній політиці України – на нашу думку – формування культурної переваги має супроводжуватися формуванням культурної самоповаги. Задля позиціонування власної культурної самобутності необхідно вести активну роботу по створенню позитивного іміджу України на міжнародній арені.

Які ж механізми донесення інформації можна застосовувати в інформаційній політиці в Україні, покликаний забезпечувати її національні інтереси? Насамперед слід здійснювати роз'яснення щодо її базових принципів. Задля такої мети варто запозичити вже існуючий досвід втілення ліберальних цінностей у масовій свідомості, що передбачає ретельне роз'яснення пріоритетів ліберально-політичного стилю життя. Такий досвід, приміром, існував у США, де у ХVІІІ ст. відомі політичні діячі (О. Гамільтон, Дж. Джей та Дж. Медісон) під псевдонімом стали публікувати статті ліберального характеру, в яких роз'яснювалася необхідність ратифікації Конституції США [10]. Популяризація такої серйозної проблеми у вельми доступній формі для широкого загалу через пресу принесла свої плоди.

Ще один приклад пов'язаний з видавцем газети *Mercurius Politicus* (Англія) Маркамонт Нідемом, який із вересня 1651 р. по серпень 1652 р. опублікував серію статей, покликаних навчити своїх співгромадян «проживати в державі свободи» [9, с. 24-25]. Сьогодні також постає необхідність умілої популяризації ліберальних ідей через різноманітні засоби комунікації: друковані ЗМІ, телебачення, Інтернет тощо.

Зазначимо, що задля ефективної оптимізації політичного простору державотворчі стратегії мають кореспондуватися з основоположними принципами ліберального суспільства. Тобто,

роз'яснення пріоритетів ліберально-політичного стилю життя має бути як в інтересах як влади, так і в інтересах суспільства.

Першим важливим етапом задля здійснення поставленої мети є *формування суб'єктів – носіїв ідей лібералізму*. Без наявності критичної маси носіїв ліберальної ідеології, для яких свобода є вищою цінністю, неможливо формувати політико-економічний простір на засадах ліберально-демократичних принципів. Основними носіями ліберальних ідей вважаються економічно активні індивіди, які здатні самостійно забезпечити матеріальними засобами своє існування, тобто, середній клас. У сучасній Україні цей прошарок доволі незначний, втім, він існує. Активними носіями ліберальних ідей виступають сьогодні молоді люди з огляду на їхню інтегрованість в європейський та світовий інформаційний простір. Крім того, в лавах партій правого та правоцентристського спрямування можна виявити adeptів ліберальних ідей. Сюди ж відносяться громадські об'єднання, що пропагують ліберальні цінності. До суб'єктів лібералізації в Україні можна певним чином віднести представників великого бізнесу, які зацікавлені у розвитку ліберально-демократичних принципів суто в економічному контексті. Отже, лише вільні люди здатні творити вільну державу.

У стратегії формування суб'єктів – носіїв ідей лібералізму можна виділити наступні пріоритети.

Забезпечення найповнішої *свободи вибору* та соціальний оптимізм (віра в раціональне упорядкування) – характерні риси ліберального світогляду. У цілому, для лібералізму важливе поняття вибору, яким забезпечується індивідуальна свобода. Але поняття вибору в сучасному динамічному світі стосується не лише вибору роботи, друзів чи вподобань. Вибір може бути повноцінним лише тоді, коли існує свобода вибору, коли доступ до палітри можливостей для вибору є відкритим. Насамперед це стосується інформації, яка в сучасному глобальному світі вважається чи не найважливішим ресурсом. Вільний *відкритий доступ до інформації*, сприяючи повноцінному та незаангажованому розвитку особистості, здатний тим самим забезпечувати індивідуальну свободу. Відповідно, вектор ліберальних трансформацій в українському політичному просторі слід спрямовувати на створення якомога ширших можливостей для забезпечення *індивіду вільного вибору в різних сферах буття*.

Лібералізм окреслює певний простір, де кожному індивіду створюються умови для самореалізації, що гарантує право на вибір власного стилю життя, забезпечуючи тим самим людині свободу самовираження. У цьому контексті *толерантність* здатна стати своєрідним запобіжним механізмом щодо появи індивідуальних деструктивних життєвих стратегій, які можуть наносити шкоду оточуючим. Так, за допомогою освіти необхідно *прищеплювати терпимість* задля самого існування цивілізованого суспільства.

Лібералізм виступає проти різних форм нетерпимості (релігійної, етнічної, соціальної тощо), оскільки вони здатні обмежувати свободу індивіда. Зокрема, в сучасному світі основні ліберальні акценти варто зосередити на проблемі соціальної нетерпимості, позаяк їй може бути притаманною деструктивна сила громадської думки. Маніпулювання громадською думкою, її деструктивне формування несе загрози індивідуальній свободі, проти чого спрямовані сучасні інтенції лібералізму. Отже, вектор ліберальних перетворень в Україні варто спрямовувати на *протидію деструктивному формуванню громадської думки*, що передбачає якомога ширше забезпечення свободи слова, свободи думки, свободи вільного доступу до інформації тощо.

При суспільному порядку, що організований на ліберальних принципах, людина забезпечуватиме інших тим, що необхідно їй самій. Тобто, індивід, не знаходячи певної послуги на ринку, проявляє небачену ініціативність, створюючи і пропонуючи нові послуги іншим. Відповідно, лібералізм сприяє розвитку ініціативності та активності в різних сферах суспільного буття. Зокрема, лібералізм – як ідеологія антипатерналізму, будучи критично налаштованим стосовно держави, демонструє орієнтацію на спонукання політичної активності громадянина, яка найчастіше спрямована на *відстоювання політичних свобод індивіда*. Таким чином, вектор ліберальних перетворень має бути спрямованим на *розвиток ініціативності та активності індивіда, його прагнень до активного самовизначення в соціумі*.

Паралельно із формуванням активних носіїв ліберальних ідей бажано впроваджувати ліберально-демократичні перетворення у політико-економічний простір України. Виділимо ключові ідеї бажаних перетворень, що кореспондуються з проблематикою національних

інтересів України.

Насамперед мова йде про *активізацію демократизаційних процесів*. Для посткомуністичних країн – до яких відноситься й Україна – проблема демократичних перетворень є вельми актуальною. У цьому контексті заслуговують уваги концепції, в яких акценти сфокусовані на проблематиці лібералізації, оскільки саме *лібералізація* дає поштовх для появи демократичних перетворень та становлення повноцінного консолідованого ліберально-демократичного режиму, що є вельми актуальним для українського політичного простору.

Ліберального втручання вимагає також сфера *конституціоналізму*. З огляду на постійні конституційні баталії, які періодично розхитують систему стримувань та противаг, слід спрямувати вектор ліберальних перетворень на створення *інституціонального балансу між різними гілками влади* в Україні. Дублювання функцій державними інстанціями, руйнуючи основи влади, призводить до безсистемності та хаотичної неузгодженості у сфері прийняття політичних рішень стосовно важливих проблем людського буття.

Важливим напрямом ліберальних перетворень має стати *демонополізація* ринків, що сприятиме процвітанню «малого» бізнесу та, відповідно, формуванню вагомого прошарку середнього класу – основних носіїв ліберальних ідей. При демонополізації ринків ціни будуть регулюватися за допомогою механізмів конкуренції, а не встановлюватися монополістами. Від цін, встановлених компаніями-монополістами, страждають насамперед споживачі. Крім того, у виробників товарів чи послуг (монополістів) зникає мотивація для підвищення їхньої якості, що підриває інвестиційну привабливість України.

Слід спрямовувати зусилля на створення максимально привабливого *інвестиційного клімату* як для зарубіжних інвесторів, так і для внутрішніх інвестицій (заохочуючи *приватні соціальні інвестиції*). Інвестиції слід спрямовувати на модернізацію економіки, акцентуючи увагу на *інноваційних* технологіях.

Необхідно створювати *умови для розвитку «малого» бізнесу* в Україні, які насамперед полягають у формуванні прозорих та зрозумілих механізмах діяльності, що вимагає оновлення системи державного управління та спрощення податкової системи. Це передбачає масштабну дерегуляцію економіки (спрощення документальної бази). Оновлення державного менеджменту передбачає насамперед підвищення рівня професіоналізму та мотивації представників бюрократичного апарату. Крім того, слід запровадити механізми контролю за чиновниками (вимагати не лише декларації про доходи, але й декларації про витрати).

Для лібералізму вельми важливим є концепт *відкритості*, що передбачає відкритість та прозорість процесів здійснення влади. Гласність має стати незмінним супутником політичних процесів. Отже, ліберальні перетворення мають бути спрямовані на *забезпечення транспарентності влади, зокрема, гласності та прозорості*.

Фокусування уваги на проблематиці гласності насамперед зумовлене тим, що прозорість та відкритість у діяльності представників влади – вагомий крок до *суттєвого зниження або й зникнення корупційних схем* у суспільно-політичному та економічному просторі України. Необхідність гласності зумовлена ще й необхідністю успішності реформ, для успішності яких вагоме значення має формування громадської думки, тобто гласність щодо характеру впроваджуваних реформ.

Спрямовувати ліберальні перетворення на *оптимізацію соціальної політики*, зокрема, на ефективний перерозподіл доходів держави на користь малозабезпечених верств, чим буде усунена різка *диспропорція* в доходах населення. Причому, економічна доцільність таких заходів має бути обов'язково доповнена етичною складовою. Стратегія державної соціальної політики не може обмежуватися лише наданням преференцій малозабезпеченим верствам населення. Насамперед ця політика має враховувати потреби працюючого прошарку населення, створюючи умови для зміцнення позицій середнього класу. Необхідно проводити активну політику, створюючи можливості для освіти та зайнятості, допомагаючи тим, хто не може допомогти собі сам, спираючись на партнерство між державним і приватним сектором.

Однією з найважливіших характеристик лібералізму є його здатність встановлювати лінію демаркації між суспільними та особистими інтересами. Крім цього, у політичній сфері для лібералізму вельми важливим є поняття консенсусу, оскільки засадничим правилом лібералізму є повага до інших осіб, іншої точки зору. В окресленому контексті вектор ліберальних

трансформацій в українському політичному просторі має бути спрямованим на виявлення *оптимального балансу між сферами суспільних та особистих інтересів*, для якого принцип консенсусу є базовим.

У сфері міжнародної співпраці напрямки майбутніх ліберальних перетворень в Україні мають бути покликані вирішити проблеми, що притаманні для більшості країн світу: *дефіцит енергетичних ресурсів, вплив кліматичних змін, домінування інформаційного ресурсу* тощо. Важливості набуває *екологічна проблематика*, зокрема, теорія сталого розвитку, яка тісно корелює з ідеями лібералізму. Теорією сталого розвитку передбачаються кардинальні зміни в структурі людської діяльності. Не останню роль відіграватиме проблематика ціннісних установок людини, оскільки проведення структурних реформ з оптимізації механізмів співіснування економічної та екологічної сфер суспільства неможливе без формування певних ціннісних установок та орієнтирів. Причому, індивідуалістські схеми співіснування швидше за все мають поступитися колективістським цінностям заради глобального виживання.

У цілому, пріоритети українського державотворення мають кореспондуватися із стратегіями ліберально-демократичних перетворень, що має забезпечуватися інформаційною політикою, спрямованою на ефективне відстоювання національних інтересів України.

Таким чином, окреслено засадничі принципи інформаційної політики України в контексті забезпечення її національних інтересів. Задля ефективної оптимізації політичного простору державотворчі стратегії мають кореспондуватися з основоположними принципами ліберального суспільства. Тобто, роз'яснення пріоритетів ліберально-політичного стилю життя має бути як в інтересах як влади, так і в інтересах суспільства. Зазначено, що для України залишаються нагальними завдання демонополізації економіки, усунення диспропорції у доходах населення, виваженої соціальної політики, боротьби з корупцією тощо. Сфокусовано увагу на виявленні оптимальних механізмів донесення інформації, які можна застосовувати в інформаційній політиці в Україні, що покликана забезпечувати її національні інтереси.

Бібліографічний список:

1. Берд П. Національний інтерес / Пітер Берд // Короткий оксфордський політичний словник ; [пер. з англ. / за ред. І. Макліна, А. Макмілана]. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2005. — 789 с. – С. 436–437.
2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / Збигнев Бжезинский ; [пер. с англ. О. Ю. Уральской]. – М. : Международные отношения, 2005. – 256 с.
3. Горбулін В. П. Хроніки передбачень: 2006–2017 / В. П. Горбулін. – Харків : Фоліо, 2017. – 255 с.
4. Куц Г. М. Ліберальні трансформації політичного простору : [моногр.] / Г. М. Куц ; [за наук. ред. Ю. І. Макара]. – Харків : Віровець А. П. ; «Апостроф», 2011. – 300 с.
5. Куц Г. М. Проблематика ідентичності в ліберальному контексті / Г. М. Куц // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : «Питання політології». – Харків, 2007. – № 785. – Вип. 10. – С. 79–85.
6. Куц Ю. О. Природа та сутність державного управління [Електронний ресурс] / Ю. О. Куц // Теорія та практика державного управління та місцевого самоврядування : електр. зб. наук. пр. Херсонського національного технічного університету. – 2013. – № 12. – Режим доступу : http://el-zbirn-du.at.ua/Kuc_s.pdf.
7. Пасхвер А. Формула счастья / А. Пасхвер // Корреспондент. – 2011. – № 21 (458). – 3 июн. – 86 с. – С. 32–34.
8. Пшеворський А. Переходи до демократії: лібералізація і демократизація / Адам Пшеворський ; [пер. з англ. П. Таращука] // Демократія : антологія ; [упоряд. О. Проценко]. – К. : Смолоскип, 2005. – XXVIII. – 1108 с. – (Політичні цінності ; вип. 1). – С. 605–648.
9. Скиннер К. Свобода до либерализма / Квентин Скиннер ; [пер. с англ. А. В. Магуна / науч. ред. О. В. Хархордин]. – СПб. : Издательство Европейского университета в С.-Петербурге, 2006. – 120 с.
10. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея / [пер. с англ. Н. Яковлева, М. Шерешевской и Э. Осиповой / под общ. ред., с предисл. Н. Н. Яковлева ; коммент. О. Л. Степановой]. – М. : Издательская группа «Прогресс» – «Литера», 1994. – 592 с.

11. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке / Фрэнсис Фукуяма ; [пер. с англ. О. Э. Колесникова, Н. Г. Кротовской, В. С. Кулагиной-Ярцевой и др. ; под общ. ред. О. Э. Колесникова]. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 220 с.

12. Transparency International. The Global Coalition Against Corruption [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.transparency.org>.

Куц Г. М. Приоритетные стратегии информационной политики в контексте национальных интересов Украины: либеральный ракурс.

Осуществлено рассмотрение приоритетных стратегий информационной политики в контексте национальных интересов Украины сквозь призму либерально-демократического дискурса. Понятие национального интереса тесно коррелирует с понятием национальной безопасности, что актуально для современной Украины, против которой уже с 2014 года ведется гибридная война со стороны России.

Выделены базовые направления украинского политического пространства, требующих преобразований в контексте национальных интересов украинского государства. Отмечено, что для Украины остаются насущными задачи демонополизации экономики, устранения диспропорции в доходах населения, взвешенной социальной политики, борьбы с коррупцией и др.

Акцентируется на необходимости активной деятельности по положительному позиционированию собственной культурной самобытности украинского народа с целью утверждения на международной арене. То есть, в информационной политике Украины формирование культурного превосходства должно сопровождаться формированием культурного самоуважения. Сфокусировано внимание на выявлении оптимальных механизмов донесения информации, применимых в информационной политике Украины, которая призвана обеспечивать ее национальные интересы.

Ключевые слова: информационная политика, национальный интерес, Украина, либерализм.

Kuts H. M. Priority strategies of informative policy in the context of Ukraine's national interests: liberal perspective.

Priority strategies of information policy in the context of Ukraine's national interests has been examined through the prism of liberal-democratic discourse. The notion of national interest is closely correlated with the notion of national security which is essential in modern Ukraine, where a hybrid war from Russia has been under way since 2014.

The basic directions of the Ukrainian political space which are in need of transformation in the context of the national interest of the Ukrainian state are singled out. It is noted that for Ukraine the following tasks remain very important: demonopolization of the economy, elimination of disproportion in the income of the population, balanced social policy, fight against corruption, etc.

There is an emphasis on the need for active work on positive positioning of the cultural identity of the Ukrainian people with the purpose of establishing on the international scene. That is, in the information policy of Ukraine, the formation of cultural superiority must be accompanied by the formation of cultural self-esteem. The focus is on identifying the best mechanisms for communicating information that can be used in the information policy in Ukraine, which is designed to ensure its national interests.

Keywords: information policy, national interest, Ukraine, liberalism.

УДК 328.185:321.64(477)

*Кушнар'ов І. В., Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України***ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА
ПОЛІТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

Розглянуто проблему політичної корупції в Російській Федерації. Акцентовано на системному характері проблеми та тенденції до її поглиблення. Наголошено на проникненні тіньових відносин у легальну сферу політики, зростанні впливу тіньових процесів на політичний дизайн країни. Звернено увагу на особливості електоральної корупції, порушення у фінансуванні партій, лобіюванні. Серед причин масштабної політичної корупції у Російській Федерації визначено злиття органів влади та власності (великого капіталу), низький рівень участі громадян у контролі над державою. Відзначено несформованість механізмів впливу громадянського суспільства Росії на державу. Досліджено громадські антикорупційні ініціативи. Констатовано декларативний характер численних антикорупційних норм, які не створюють ефективних механізмів підзвітності політичного процесу. Привернено увагу до інституціоналізації політичної корупції в Російській Федерації.

Ключові слова: Російська Федерація, політична корупція, антикорупційна політика.

Політична корупція сьогодні є проблемою глобального масштабу. Нею більшою чи меншою мірою охоплені усі держави. Але одним вдається максимально «приборкати» це соціальне зло, інші ж, не маючи мотивованого керівництва зі сильною політичною волею до антикорупційної боротьби, увійшли в фазу системної корупції.

Для більшості держав пострадянського простору політична корупція перетворилася на чинник, який стримує демократичний поступ, перешкоджає транзиту цінностей правової держави. Оскільки Україна декларує намір боротьби з політичною корупцією, але ще не досягла у цьому вагомих успіхів, то актуалізується завдання вивчення досвіду інших держав, які також є на старті антикорупційної боротьби та стикаються з низкою викликів.

Російська Федерація є з-поміж держав, уражених системною корупцією. Її досягнення у протидії політичній корупції малопомітні; дієві антикорупційні механізми у політиці наразі мають радше декларативний характер, а тому антидосвід цієї держави не може вивчатися під кутом зору можливої апробації на українському ґрунті. Втім, у частині порівняльних політологічних розвідок видається важливим аналіз особливостей російського варіанту політичної корупції та механізму протидії їй.

Політична корупція у Російській Федерації – мало досліджений об'єкт вивчення української політичної науки. Спроби збагнути природу цього явища та механізм протидії йому робилися найперше російськими дослідниками та міжнародними інституціями. Виділимо науковий доробок із проблематики дослідження С. Андрейчук, В. Гельмана, Д. Зарандії, Є. Корнілова, А. Наронської, Ю. Нісевича, В. Римського та ін. Нашим завданням постає вивчення особливостей проявів російської політичної корупції як неформального інституту політики, з'ясування основних перешкод, які стримують прогрес цієї держави в протидії корупційним практикам у царині електорального процесу, партійного фінансування, лобіювання тощо.

Корупція стала основним механізмом функціонування російської влади; це автоматично відкидає другий варіант владного механізму – конкуренцію. За оцінками Transparency International Росія є в зоні максимального корупційного ризику. Станом на 2016 р. вона займала 134-е місце в Індексі сприйняття корупції. Коливання у цьому рейтингу за останні п'ять років незначні, прогресивна динаміка відсутня: 2012 – 28, 2013 – 28, 2014 – 27, 2015 – 29, 2016 – 29 балів. Д. Зарандія називає політичну корупцію «тіньовою владою Росії» [4]. Є. Корнілов констатує, що «корупція в Росії набула небачених розмірів»; країна «підійшла до межі, за якою втрачається керованість державними інститутами і починається їх руйнація, пришвидшеними темпами деградує економіка та соціальна сфера, а сама держава поступово перетворюється у недієздатне утворення, квазідержаву, котра не має стійких перспектив розвитку» [7, с. 5]. Такі реалістичні оцінки характеризують Російську Федерацію як типову недемократичну державу, яка лише декларує демократичні цінності. Погоджуємося з Ю. Нісевичем, який визначає тип

політичного режиму сучасної Росії як «неоавторитарний» різновиду «корпоративний персоніфікований» (В. Путін та його політичний наступник у 2008–2012 рр. Д. Медведєв) [11, с. 116]. Практично для усіх неоавторитарних держав (винятком є Сінгапур) характерний високий рівень політичної корупції, це узалежнені характеристики.

В умовах сучасної Росії політична корупція не лише широко розповсюджена, а й є однією з форм своєрідної інтеграції політичного простору, пов'язуючи бізнес із політиками, опозиціонерів – з урядовцями і под. Відбулася інституціоналізація політичної корупції; це явище набуло системного характеру [8, с. 89]. Фактично політична корупція в Росії постає як «негативний ефект неформальної інституціоналізації» [3, с. 7]. Спостерігаються протиріччя у владі офіційних і тіншових інститутів Росії, а також різноманітні міжінституціональні дихотомії. «Органи державної влади формуються не лише законодавчо, формально, але і неформально, закрито. При цьому клієнтарні відносини пронизують обидві ці форми, причому тіншові структури виступають нерідко як провідні, такі, що визначають політичний вплив на усі структури політики, економіки і т. д.» [4, с. 7]. Тіншові відносини проникають у легальну сферу політики, зростає вплив непрозорих процесів на державний менеджмент, увесь політичний дизайн країни. Основними сферами політичної корупції Росії є електоральний процес, фінансування партій, лобізм.

Російська політична корупція увиразнена у непотизмі та різних формах, способах привласнення суспільних і державних благ для особистісного чи колективного (зокрема, партійного) використання. Вона проявляється у зловживаннях ресурсами влади політиками, які спричиняють цим шкоду інтересам суспільства та держави (відбувається свого роду «приватизація влади»). Це стається, позаяк інтереси політиків у недемократичній державі більшою чи меншою мірою йдуть всупереч інтересам виборців; є велика спокуса використати управлінські ресурси у своїх персональних, або ж корпоративних (партійних) інтересах. Прикладами можуть слугувати непрозорий позаконкурсний механізм кадрових призначень на високі державні посади за принципом непотизму, лояльності чи особистої відданості тощо. Головним чинником успішної або ж невдалої кар'єри російського чиновника, політичного діяча вже традиційно виступають особисті зв'язки, базовані на відданості та покровительстві.

Політична корупція в Росії має низку характеристик: 1) фактичне спотворення механізму виборчого процесу шляхом фальсифікації результатів виборів, яке має за мету утримання (узурпацію) влади та незмінність політичної системи держави; 2) утворення та розвиток фінансово-політичних груп, які концентрують великі ресурси й у середині яких у вузькому колі приймаються стратегічні державні рішення без винесення на ширше обговорення; 3) відсутність реальної політичної конкуренції; 4) формування органів виконавчої влади не за професійною ознакою, а за особистою відданістю керівництву; 5) державна підтримка (фінансова, інформаційна та ін.) лише однієї політичної сили («партії влади») та ін. Чи не найнебезпечнішим у російській політичній корупції є те, що вона уразила судову та правоохоронну системи.

Недосконалість партійно-політичної системи в Росії, відсутність повноцінних партій, які реально б виражали інтереси певних соціальних груп, зумовили те, що російські партії почали розвиватися у двох напрямках: або представляють інтереси виконавчої вертикалі, або перетворюються у бізнес-проекти зі залучення фінансів шляхом отримання підтримки від влади в обмін за голоси при розгляді певного законопроекту.

Серйозною проблемою в царині політичної корупції Росії залишається нецивілізований лобізм. Звичайно ж, відкритий шантаж і погрози застосовуються нечасто, але практикується низка форматів взаємного обміну за лобістські послуги. Корупційна компонента російського політичного процесу стала виражатися у лобіюванні одних законопроектів і гальмування інших в інтересах певних фінансово-промислових груп, які фінансують партії, економічно стимулюють діяльність депутатів, спроможних вплинути на рішення нормотворчих органів.

Численні антикорупційні норми російського законодавства мають популістський декларативний характер і не створюють ефективних механізмів політичної підзвітності. Наприклад, такою є російська система декларування доходів, яка є формальною процедурою, а не інструментом антикорупційної протидії [9, с. 71]. Адже відсутня перевірка на індикатори корупції, наприклад, відповідність доходів і витрат підзвітного; не усі суб'єкти громадського контролю (наприклад, громадяни, ЗМІ, НДО) можуть подавати запити для проведення перевірки

декларації. Водночас потреба упорядкування цього механізму очевидна, адже великою проблемою залишається володіння представниками російського істеблішменту значними об'єктами власності. Ці об'єкти є предметом уваги Фонду боротьби з корупцією О. Навального. Але проблемою таких розслідувань є те, що справжнього власника активів практично неможливо простежити. Одне із найрезонансніших розслідувань 2017 р. стосується прем'єр-міністра Д. Медведєва (<https://dimon.navalny.com/#intro>); влада відкинула обвинувачення, звинувативши О. Навального у початку агресивної електоральної президентської кампанії-2018 (позбавлений 08.02.2017 р. пасивного виборчого права у зв'язку зі судимістю).

Виразно в Росії проявляється такий різновид політичної корупції як електоральна. Схоже, що вибори організуються не для ротації, а для «узурпації влади керівною елітою та концентрації існуючого політичного курсу» [7, с. 6]. Російський політолог Ю. Нісевич вказує на типові прояви цього виду корупції: «створення переваг представникам правлячих політичних сил і груп, придушення політичних конкурентів, спотворення вільного волевиявлення громадян шляхом протиправного використання у виборчому процесі державних структур, їх посадовців і ресурсів» [10]. Зміст інституційного механізму електоральної корупції полягає у зловживанні адміністративним ресурсом публічної влади під час виборчого процесу. Своєрідна приватизація влади правлячою номенклатурою стартувала ще від парламентських і президентських виборів 2003–2004 рр. Їх результати уможливили перехід до наступного етапу формування владної вертикалі, коли номенклатурно-олігархічні клани здійснили корупційне «захоплення влади». У наступному виборчому циклі 2007–2008 рр. партія «Єдина Росія» та кандидат на посаду глави держави від правлячої номенклатури завдяки корупційним діям повністю придушили електоральну конкуренцію, перетворивши парламентські та президентські вибори в адміністративно керований механізм «із плебісцитарної легітимації правлячого політичного режиму» [12, с. 190].

Проявом політичної корупції є те, що «Єдина Росія» як «партія влади» отримує опосередковану та пряму державну підтримку. Це не передбачено законодавством про політичні партії, підриває довіру до партійної та електоральної систем. За такої ситуації змінити ситуацію може міцний союз опозиційних партій і громадянського суспільства, які публічною антикорупційною активністю можуть якщо не зупинити, то принаймні знизити рівень зловживань високопосадовців, які створюють преференції для однієї партії.

Експерти «Трансперансі Інтернешнл – Росія» у своїх звітах [6] доводять наявність прихованого державного фінансування політичної партії «Єдина Росія» через надання великих державних контрактів компаніям – донорам партії – в обмін на подальшу підтримку партії та її кандидатів ними. Серед таких донорів – «Концерн Монарх», «Томська домобудівна компанія», «ЕкоЛайн» та ін., які спонсорували «Єдину Росію» у розмірі від 10 млн руб. кожна. Наведені факти слугують доказами, що у Росії фактично склалася партійна монополія на отримання підтримки донорів, які працюють із державними замовленнями як на регіональному, так і на федеральному рівнях. Отримання державних контрактів великими донорами «Єдиної Росії» може напряму пов'язуватися з їх готовністю фінансово підтримувати «партію влади» та її кандидатів. Ці великі провладні донори зазвичай отримують додаткові преференції корупційного характеру – вони стають фактично монополістами на ринку державних послуг у своїх галузях. Окрім цього, очільники компаній-спонсорів переважно є депутатами різних рівнів, працюють у комітетах і комісіях, які здійснюють безпосередній вплив на «правила гри» у царині своїх бізнес-інтересів. Вони використовують своє становище для прийняття норм, котрі впливають на дохідність керованих ними компаній. А норми про конфлікт інтересів у Росії є настільки розмиті, що не дозволяють чітко виявити наявність такого конфлікту інтересів у депутатів-підприємців.

У ході останніх виборів (2016) до Державної Думи Російської Федерації було зафіксовано (некомерційною організацією «Голос», «Трансперансі Інтернешнл – Росія» та ін.) багато зловживань корупційного характеру [1]. Оприлюднювана в обов'язковому порядку інформація не була достатньою, щоб виявити, хто ж підтримує певного кандидата, партію (на цьому виді виборів застосовується змішана виборча система): вона доносилася регіональними, окружними виборчими комісіями несвоєчасно, фрагментарно, або й узагалі є закритою для громадян. Нижній поріг, від якого суб'єкти виборчого процесу зобов'язані декларувати пожертви – аж 200 тис. руб. (поріг був підвищений від 25 тис. руб., що є відходом від політики прозорості).

Головною проблемою у забезпеченні прозорості пожертв є використання некомерційних організацій для фінансування кандидатів, адже НДО не розкривають своїх донорів перед громадськістю, тому походження фінансових ресурсів залишається утаємниченим. Єдиним видом НДО, які не можуть фінансово долучатися до виборчого процесу є благодійні організації-«іноземні агенти». До прикладу, одним із потужних донорів кандидатів від «Єдиної Росії» є некомерційна організація «Фонд майбутніх поколінь», різноманітні регіональні фонди (наприклад, Башкортостанський фонд регіонального співробітництва та розвитку, Краснодарський фонд регіонального співробітництва, Санкт-Петербурзький фонд розвитку та ін.). Підтримка НДО зафіксована не лише щодо «Єдиної Росії», а й щодо інших партій («Справедлива Росія», «Яблуко», «Партія Росту» та ін.), але «партія влади» та її кандидати-мажоритарники лідирують у розмірах фінансування. Саме тому доцільно законодавчо унормувати обов'язок суб'єктів виборчого процесу розкривати інформацію від спонсорів, які внесли пожертви уже починаючи від 25 тис. руб. Усі фінансові документи усіх кандидатів мають оприлюднюватися відповідаючи єдиній формі представлення, що допомогло б уникати інформаційних прогалин. Некомерційних організацій, які спонсорують партії, мають у такому випадку звітувати перед суспільством про власних донорів.

Звернемо увагу, що іноземцям заборонено фінансувати виборчі кампанії у Росії. Раніше таких випадків попри заборону було чимало. На виборах-2016 їх кількість зменшилася, але «Трансперенсі Інтернешнл – Росія» зафіксувала випадки [1, с. 6], коли партію «Єдина Росія» спонсорували структури, власниками яких є офшорні компанії (найчастіше, кіпрські). Часто встановити, хто ж насправді пожертвував кошти, неможливо.

Схоже, що електоральна корупція у Росії вступила в таку фазу, що застосування політичних технологій (до прикладу, організація передвиборчої агітації) не можливе поза корупційними схемами [5]. Системне спотворення конкуренції у політичному просторі Росії зумовило порушення стандартів чесних демократичних виборів.

Використання адміністративного ресурсу, включно зі залученням бюджетних коштів в інтересах конкретних політичних сил, є чи не головною корупційною проблемою виборчої системи Росії. Порушуючи норми законодавства, посадовці, цілі державні інститути підтримують політичні партії та кандидатів. Як зауважено у дослідженні «Трансперенсі Інтернешнл – Росія», «державні органи й органи місцевого самоврядування закуповують послуги політтехнологів, які потім проводять закриті соціологічні опитування, розробляють стратегію та тактику інформаційних кампаній, контент для їх наповнення, організують публічні слухання, працюють із лідерами громадської думки, протестними групами і т. п. Усі це здійснюється коштом платників податків без будь-якого звіту перед ними» [2, с. 26]. Фактично органи влади та місцевого самоврядування на постійній основі надають не передбачену законом опосередковану матеріальну підтримку конкретним політичним партіям і кандидатам.

Відповідно до ст. 34 Федерального закону «Про політичні партії» (2001) контроль за фінансуванням політичних партій покладається на систему виборчих комісій. Але виборчі комісії не належно виконують цю функцію, адже не є наділені відповідними компетенціями та повноваженнями для такої роботи. Виявлення тіньового фінансування потребує не лише знання законодавства про вибори, а, найперше, постійного аудиту державних витрат, діяльності високопосадовців, моніторингу фінансових потоків, у т. ч. тіньових.

Для ефективної боротьби з адміністративним ресурсом і тіньовим фінансуванням (у т. ч. державним) необхідна політична воля, а також наявність сильного суспільного запиту, який зобов'язав би владу узгоджувати свої дії з нормами чинного законодавства. Наразі можна спостерігати відсутність як першої, так і другої названих складових антикорупційного процесу. Необхідна реальна, а не популістськи декларована увага до запобігання адміністративному ресурсу та тіньовому бюджетному фінансуванню. Вочевидь, для цього потрібен щонайменше перегляд функцій і повноважень виборчих комісій, відділення функцій організацій виборів від функцій фінансового контролю. Видається, що функції фінансового контролю узагалі доречно передати окремим органам фінансового аудиту.

Одним із небагатьох масштабних проектів, спрямованих на протидію різним видам російської корупції, є краудфандинговий проект «РосПил» (<http://rospil.info/>) опозиціонера О. Навального. Стартувавши з моніторингу за зловживаннями у сфері державних закупівель, він

охопив низку кампаній, наприклад: 1) акція #20 (<https://20.navalny.com/>), яка передбачає вимогу ратифікації ст. 20 Конвенції ООН проти корупції (2003), що передбачає запровадження покарання за незаконне збагачення; 2) наповнення сайту «Чорний блокнот» (<http://blackbook.wiki/>). У «блокнот» станом на вересень 2017 р. було внесено 516 осіб, які з політичних мотивів приймають антизаконні рішення з описом конкретних епізодів; 3) аналіз муніципальних кланів на прикладі Санкт-Петербурга (<https://petrograd.fbk.info/>).

Також відзначимо роль проектів, здійснюваних зусиллями «Трансперенсі Інтернешнл – Росія», як-от проект «Декларатор» (<http://declarator.org/>). Станом на вересень 2017 р. опрацьовано понад 40 тис. декларацій публічних посадовців. Причинами організації такого проекту є те, що часто декларації, оприлюднювані на відповідних відомчих сайтах, швидко «зникають», відсутній єдиний формат для публікації декларацій, що ускладнює роботу з ними. Цим створюється простий інструмент для медіа та громадських активістів, які контролюють співвідношення доходів і витрат підзвітних осіб.

Зауважимо, що у Росії будь-які антикорупційні розслідування агресивно сприймаються державою, в той час як у демократичних державах антикорупційні інституції є партнерами влади у розбудові правової державності. Найбільш резонансними є переслідування О. Навального. Також особливу позицію держава зайняла щодо «Трансперенсі Інтернешнл – Росія»: організацію прокуратура зобов'язала зареєструватися у статусі «іноземного агента» (у 2015 р. організація включена у такий реєстр і всі судові апеляції аби змінити свій статус були програні). Організація сприймає це рівнозначно підозрі її у шпигунстві, у той час як свою місію вбачає у боротьбі з корупцією з використанням неполітичних, непартійних інструментів.

Загалом Росія є прикладом деформованої держави, у якій конкуренцію успішно витіснила корупція. Саме вона є двигуном (хоч краще сказати – гальмом) усіх державних, політичних, економічних та інших процесів. Влада є «захопленою», її ротація практично не відбувається, «правлячі політико-економічні угруповання повністю приватизують публічну владу, використовують її владно-примусові повноваження й адміністративні ресурси для досягнення своїх корисних цілей» [11, с. 111]. Прагнення зберегтися при владі за будь-яку ціну неминуче зумовлює придушення політичної конкуренції та її заміщення політичною корупцією. Метою приходу до влади ставляться не вищі громадянські цінності, а намір використати потенціал країни в інтересах себе та свого оточення.

В умовах збереження домінуючих сьогодні в Росії традиційних духовних цінностей і преференцій, проблема навіть мінімізації обсягів політичної корупції не видається можливою: домінує правовий нігілізм. Корупція стала системоутворюючим чинником російської політичної системи. Вона уразила та zdeформувала усі гілки російської влади, принципово змінюючи зміст і характер діяльності усіх суб'єктів політики. Масштаби, специфіка та динаміка політичної корупції у Росії є наслідком низки проблем у розвитку цієї держави (політичних, економічних, соціокультурних та ін.). Корупційні відносини у російській політиці за останні роки не скорочуються, а поглиблюються, набувають нових форм, які стримують розвиток цієї держави, є викликом національній безпеці, репутаційною загрозою.

Бібліографічний список:

1. Андрейчук С. Избирательная кампания на выборах в Госдуму-2016 финансировалась непрозрачно и с использованием теневых схем: аналитический доклад. – М. : Трансперенси Интернешнл – Россия, 2016. – 21 с.
2. Андрейчук С. Кривое зеркало: административный ресурс и бюджетные деньги в московской политике. Аналитический доклад «Трансперенси Интернешнл – Россия» / С. Андрейчук, Л. Хомайко. – Барнаул, 2017. – 30 с.
3. Гельман В. Я. «Подрывные» институты и неформальное управление в современной России / В. Я. Гельман // Полития. – 2010. – № 2 (57). – С. 6–24.
4. Зарандия Д. А. Политическая коррупция как форма теневой власти : автореф. дисс. ... канд. полит. н. : 23.00.02 / Дина Александровна Зарандия. – Ростов-на-Дону : Южный федеральный ун-т, 2012. – 26 с.
5. Кагарлицкий Б. «Штормовое предупреждение». Коррупция в российских политических партиях (анализ, технологии, последствия) / Б. Кагарлицкий. – М. : Ин-т проблем глобализации, 2006.

6. Как зарабатывают на госконтрактах крупнейшие доноры политических партий. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://transparency.org.ru/special/donory/>
7. Корнилов Е. П. Политическая коррупция – фактор деградации государства / Е. П. Корнилов // Обозреватель-Observer. – 2012. – № 9. – С. 5–11.
8. Коррупция в Российской Федерации: генезис, формы, технологии, противодействие / под ред. Н. Н. Меньшениной. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 202 с.
9. Наронская А. Г. Политическая коррупция: институциональный аспект / А. Г. Наронская // Известия Уральского федерального университета. – Сер. «Общественные науки». – 2017. – № 1 (161). – т. 12. – С. 67–72.
10. Нисневич Ю. Политическая коррупция: определение, формы проявления, механизм и ресурсы // Технологизация политических процессов в условиях глобализации: теория, опыт, перспективы / Под общ. ред.: В. И. Камышев, О. Е. Гришин. – М. : Федерация мира и согласия, 2012. – С. 193–201.
11. Нисневич Ю. Современный авторитаризм и коррупция / Ю. Нисневич // Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – № 1, том 61. – С. 108–120.
12. Нисневич Ю. Электоральная коррупция в России: политико-правовой анализ федеральных избирательных кампаний в 2003–2012 годах / Ю. А. Нисневич. – М. : Фонд «Либеральная Миссия», 2014. – 204 с.

Кушнарев И. В. Институционализация политической коррупции как характеристика политического ландшафта Российской Федерации.

Рассмотрена проблема политической коррупции в Российской Федерации. Акцентировано на системном характере проблемы и тенденции к ее углублению. Отмечено проникновение теневых отношений в легальную сферу политики, рост влияния теневых процессов на политический дизайн страны. Обращено внимание на особенности электоральной коррупции, коррупции в финансировании партий, лоббировании. Среди причин масштабной политической коррупции в Российской Федерации определены слияние органов власти и собственности (крупного капитала), низкий уровень участия граждан в контроле над государством. Отмечено несформированность механизмов влияния гражданского общества России на государство. Исследованы общественные антикоррупционные инициативы. Констатирован декларативный характер многочисленных антикоррупционных норм, которые не создают эффективных механизмов подотчетности политического процесса. Привлечено внимание к институционализации политической коррупции в Российской Федерации.

Ключевые слова: *Российская Федерация, политическая коррупция, антикоррупционная политика.*

Kushnarev I. V. Institutionalization of political corruption as characteristic of political landscape of Russian Federation

The problem of political corruption in Russian Federation is studied. The accent is given to the systematic character of the problem and tendencies to its sharpening. The emphasis is given to the penetration of the shady relations in legal politics sphere, increase of the influence of shadow processes on the political design of the state. Attention is paid to peculiarities of electoral corruption, corruption in party financing and lobbyism. Merger of government authorities and belongings (large capital), low level of participation of citizens in control of the state are defined among other reasons of large scale political corruption in Russian Federation. Non-formed mechanisms of influence of civil society of Russia on state were presented. Some public anti-corruption initiatives (project of Navally "RosPil") were studied. Decorative character of numerous anticorruption regulations, not creating efficient mechanisms of political answerability, is stated. Attention is drawn to institutionalization of political corruption in Russian Federation.

Keywords: *Russian Federation, political corruption, anti-corruption policy.*

УДК 327.5

*Михальська В. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса***МІЖНАРОДНИЙ ВПЛИВ НА ПОЛІТИКУ УПРАВЛІННЯ
ПОСТКОНФЛІКТНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ**

Впровадження ефективної та зваженої політики управління постконфліктною територією є важливим для становлення стабільного миру у постраждалому від війни суспільстві. Для комплексного розуміння політики управління постконфліктними територіями необхідно визначити, які суб'єкти виступатимуть акторами такої політики, які інтереси вони мають та якого впливу можуть завдати. Автор планує виділити міжнародні організації в окрему групу суб'єктів, що намагаються впливати на політику управління постконфліктними територіями, а також дати оцінку діяльності міжнародних організацій на постконфліктних територіях в історичній перспективі. Виявлення зазначених вище маркерів допоможе оцінити ступінь ризику зовнішнього втручання у політику управління постконфліктними територіями, а також напрацювати механізми взаємовигідної співпраці національних урядів із міжнародними партнерами, які надають допомогу у відновленні миру у постконфліктному суспільстві.

Ключові слова: *конфлікт, політика управління постконфліктними територіями, міжнародні організації, ООН*

Постановка проблеми. На сьогодні країни, що виходять зі стану конфлікту, перебувають під контролем глобального масштабу. Міжнародні організації та держави – світові лідери пропонують свою фінансову підтримку постраждалим країнам у відновленні управління на постконфліктній території. Натомість, внаслідок надання фінансової підтримки такі організації та держави можуть рекомендувати впроваджувати в управління ті механізми, які вони вважають за доцільне, а такі механізми не завжди можуть відповідати інтересам місцевої громади. Усвідомлення цієї проблеми, а також питання балансування між національними інтересами та рекомендаціями міжнародних акторів є важливим для становлення ефективного управління на постконфліктних територіях України для формування комплексного підходу до постконфліктної політики.

Мета статті. Через дослідження генези ставлення акторів міжнародного масштабу до політики управління постконфліктними територіями автор намагатиметься виявити сфери інтересу міжнародних акторів до політики управління постконфліктними територіями, а також проаналізувати наявність можливості балансування на такій території міжнародних та національних інтересів.

Аналіз актуальних досліджень. В рамках вітчизняної політичної думки дослідження політики управління постконфліктними територіями здійснювалися А. Кісе, І. Мединським, К. Зарембо. Серед зарубіжних дослідників предмету політики управління постконфліктними територіями варто виділити комплексні дослідження В. Четейла, П. Колієра, Ч. Гегнона, К. Брауна, М. Фішера. До питання впливу міжнародних організацій на політику управління постконфліктними територіями у своїх дослідженнях зверталися А. Хозіч, Д. Рондінеллі, Дж. К. Бірунджі, М. С. Сеніз.

Виклад основного матеріалу. Зацікавленість міжнародних суб'єктів питаннями політики управління постконфліктними територіями можна визначити, звертаючись до понятійного апарату конфліктології. Розглядаючи конфлікт, його стадії та динаміку, низка дослідників конфлікту виділяє постконфліктну стадію як останню стадію в динаміці конфлікту, необхідну для ліквідації напруження та нормалізації відносин. Завершення конфлікту не означає повного припинення конфліктної ситуації, адже сторони по-різному оцінюють свою перемогу або поразку і в подальшому намагатимуться закріпити або змінити результати, досягнуті на момент завершення конфлікту.

Російський соціолог Козирев Г. І., обґрунтовуючи важливість постконфліктної стадії для всебічної характеристики конфлікту, наводить саме приклад військового конфлікту неміжнародного характеру – військово-протистояння Російської Федерації з Республікою Ічкерія. Укладена у 1996 році мирна угода не вирішила політичні протиріччя між протиборчими

сторонами, а діяльність сторін, що слідувала за мирною угодою, не сприяла примиренню сторін. Не врахувавши важливість цілеспрямованої діяльності у постконфліктний період, сторони спровокували відновлення конфлікту у новій формі [1, с. 312].

У дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук А.І. Кіссе обрав напрямок поетапного дослідження явища іншого типу конфлікту – етнічного конфлікту. Дисертант приходять до висновку, що методи і інструменти постконфліктної відбудови виступають етапом етнічного конфлікту, необхідним для попередження його повторного виникнення [2, 32 с.].

Таким чином, конфліктологія визначає постконфліктну стадію конфлікту саме як необхідний елемент динаміки конфлікту. Постконфліктна стадія не є вже відсутністю конфлікту, вона потребує кропіткої роботи обох сторін конфлікту з налагодження мирного співіснування. Отже, постконфліктний період виступає невід'ємним етапом для ефективного завершення конфлікту та подолання усіх його наслідків. Проте, зважаючи на той факт, що будь-які конфлікти, в тому числі локальні, віднесені до глобальних проблем людства, політика управління постконфліктними територіями теж часто перебуває у залежності від міжнародного впливу.

Зародження сучасної системи колективної безпеки, створення ООН в тому вигляді, в якому вона на сьогодні існує, запровадження механізмів відповідальності держав за розв'язання агресивної війни, в тому числі у вигляді фінансової сатисфакції – усі ці та багато інших інструментів, що мають вплив на постконфліктну політику, є наслідком обох світових воєн 20 сторіччя. Саме неефективність діяльності інституцій, буквально нав'язаних Німеччині світовим співтовариством після Першої світової війни, а також інформаційний пресинг (знову ж таки, глобального масштабу), що мав створити у німців комплекс провини, спровокував Другу світову війну.

Враховуючи такий негативний попередній досвід, до питання управління постконфліктними територіями після Другої світової війни світове співтовариство підійшло вже більш зважено. Саме після Другої світової війни вперше апробуються такі механізми політики управління постконфліктними територіями:

1) Союзниками у 1943 році (до закінчення війни) створюється Адміністрація Об'єднаних Націй з надання допомоги та реабілітації (United Nations Relief and Rehabilitation Agency, UNRRA, далі – ЮНРРА), на яку покладаються повноваження з репатріації біженців, відновлення соціальних служб та пошкодженої інфраструктури. Фінансування ЮНРРА було вирішено здійснювати шляхом дольових внесків країн, звільнених від окупації;

2) Саме План Маршала став першим прикладом надання фінансової підтримки постконфліктній території іноземною державою для закріплення свого впливу на такій території;

3) Після Другої світової війни напрацьовуються механізми для становлення інститутів постконфліктної відповідальності, в тому числі судової. Прикладом можуть слугувати Нюрнберзький процес Міжнародного Воєнного Трибуналу та діяльність Міжнародного воєнного трибуналу для Дальнього Сходу, які мали юрисдикцію *ad hoc* виключно для притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах в рамках конкретного конфлікту [3, с. 132-218].

Ці та інші приклади становили новий етап у ставленні світового співтовариства до військових конфліктів. На сьогодні до глобальних проблем дослідники з різних підстав відносять і локальні та внутрішньодержавні конфлікти. Міжнародні актори відчували свою відповідальність за встановлення миру та безпечного середовища в усьому світі [4, с. 35-39]. Для цього вони мали різні причини. Так, універсальні міжнародні організації на кшталт ООН при створенні наділені саме мандатом на забезпечення миру, а тому їх невдалі спроби у відновленні миру на територіях після конфлікту ставлять питання про ефективність їх роботи та доцільність їх існування взагалі.

Звертаючись до генези розвитку концепту політики управління постконфліктними територіями з боку міжнародних організацій, сучасне розуміння цього концепту закладене шостим Генеральним секретарем ООН (1992 - 1996) Бутросом Бутросом-Галі. За пропозицією Ради Безпеки ООН Генеральним секретарем було розроблено доповідь «Порядок денний для миру», яка мала проаналізувати аспекти превентивної дипломатії, миробудівництва та підтримання миру. Бутрос Бутрос-Галі додає до вищезазначених категорій постконфліктне миробудівництво, вважаючи їх тісно пов'язаними в контексті своєї доповіді, адже усі категорії надають перелік механізмів для роботи зі збереження та/або встановлення миру на всіх етапах

конфлікту.

У своїй доповіді Бутрос Бутрос-Галі надає визначення постконфліктному миробудівництву як діяльності для визначення та підтримки структур, які мають підсилити та утвердити мир для запобігання повернення до стану конфлікту. Він визначає «пост-конфлікт» як етап, коли війна замінюється на мир. Розглядаючи проблеми та етапи постконфліктного миробудівництва, Бутрос Бутрос-Галі наводить твердження, що хоча основний пласт роботи з постконфліктного миробудівництва здійснюється державами, залученими в конфлікт, на сьогодні, в часи, коли концепція абсолютного та ексклюзивного суверенітету вже не знаходить підтримки у глобалізованому світі, залучення третіх сторін, зокрема ООН, у процес постконфліктного управління є не просто припустимим, а необхідним. Шостий Генеральний секретар ООН зазначає, що ООН також має сприяти демократизації національних інституцій та структур, адже існує очевидний зв'язок між досягненням стабільного миру та демократичними практиками [5].

З того часу ООН як міжнародна організація, яка взяла на себе провідну роль у досягненні та підтримці миру, розробляє комплексні моделі політики управління постконфліктними територіями для військових конфліктів з усього світу, створює окремі установи та посади, діяльність яких спрямовується на постконфліктне миробудівництво. Позиція ООН на сьогодні щодо характеристики концепту постконфліктного миробудівництва може бути простежена через доповіді восьмого Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, зокрема, через доповідь «Постконфліктне миробудівництво». Так, за Пан Гі Муном, постконфліктне миробудівництво вирішує 3 завдання:

1. Організацію життєздатних політичних процесів в підтримку встановлення миру та для створення законних національних органів влади;
2. Відновлення безпеки та законності, включаючи оперативне формування професійних та підзвітних служб безпеки та судової системи;
3. Надання невідкладної та відчутної підтримки постраждалому населенню і створення сприятливих умов довгострокового розвитку.

Усі ці завдання, за версією Пан Гі Муна, не можуть бути вирішені державами без зовнішнього втручання, тому значні обов'язки у цій сфері покладені на ООН та інші міжнародні та регіональні організації. Пан Гі Мун наголошував на необхідності здійснення діяльності, спрямованої на підвищення авторитету представників міжнародних організацій на постконфліктних територіях [6].

Канадські антропологи С. Шнейдерман та А. Шелінгер наводять формулу, розроблену миротворчою комісією ООН для постконфліктного відновлення. Ця формула складається з 6 стадій: 1) досягнення угоди про закінчення конфлікту; 2) «миротворча присутність» на постконфліктній території; 3) демократизація владних інституцій, в тому числі через створення нової конституції; 4) залучення міжнародних гравців для підтримки постконфліктної території; 5) вибори; 6) міжнародне відведення. Такий підхід демонструє, що за версією миротворчої комісії ООН з постконфліктного відновлення управління постконфліктною територією розпочинається та закінчується в момент міжнародного втручання, що не завжди відповідає інтересам та потребам постраждалої громади [7].

Така позиція міжнародних організацій та світових лідерів у спробі монополізувати контроль над управлінням постконфліктними територіями спрямувала науковий дискурс у бік відповідальності таких організацій та їх лідерів як за створення концепту, так і за наслідки політики управління постконфліктними територіями. Так, американський політолог – дослідник міжнародних відносин А. Хозіч у дослідженні витоків концепту «пост-конфлікту» визначає «пост-конфлікт» як нову політичну географію, яка була розроблена для створення простору для діяльності ООН та інших міжнародних організацій, які спрямовують свою діяльність на будівництво мирних інститутів та запобігання конфлікту в майбутньому. Більше того, А. Хозіч зазначає, що такий підхід популяризувався серед слабких та підірваних війною держав, в тому числі для їх тимчасової ізоляції від усіх інших суб'єктів міжнародної системи [8, с. 26-54].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогодні, у національних суб'єктів вже майже напрацювався «рефлекс», що по закінченню активної фази конфлікту міжнародне співтовариство буде надавати фінансову підтримку для відновлення постконфліктних територій. Зруйноване конфліктом суспільство значно потребує донорських надходжень, а тому місцеві

політики подекуди можуть знехтувати тим фактом, що разом із грошима іноземні та міжнародні організації будуть пропонувати своє бачення для управління такими територіями, не враховуючи регіональних особливостей. Більше того, неузгодженість позицій по управлінню постконфліктними територіями між національним урядом та донорами може стати додатковим конфліктогенним чинником, що не сприятиме ефективному виходу з кризового стану.

Можливістю для запобігання такої ситуації може бути попередня підготовка плану дій по управлінню постконфліктними територіями, а також попереднє узгодження позицій та розподіл сфер впливу між національними та міжнародними акторами. На сьогодні міжнародна підтримка для постконфліктної території становить важливий внесок у повернення сторін до мирного співіснування. Втім, для національного уряду важливим буде виявити сфери державного інтересу, стороннє втручання у які становитиме загрозу збереження мирного стану в суспільстві. В українських політичних реаліях є приклад на підтвердження цієї тези. В рамках процесу Мінських домовленостей Російською Федерацією пропонувалося «дати старт» постконфліктному відновленню проведенням виборів в окремих районах Донецької та Луганської областей. Тоді і зараз міжнародні партнери України не протестують активно проти такої пропозиції [9] (тут треба зважувати на той факт, що, в певному розумінні, для них більш важливим є сам факт закінчення конфлікту, а не етапність методів, що будуть використані). Проте, відсутність контролю над українським кордоном не створювала б умов для використання виборів як інституту постконфліктного відновлення, а могла спровокувати легітимізацію незаконних збройних формувань на неконтрольованій території та новий виток конфлікту.

Подальшими дослідженнями автор планує визначити всіх важливих акторів політики управління постконфліктними територіями, виявити ролі національних та міжнародних акторів на постконфліктних територіях та групофікувати їх інтереси.

Бібліографічний список:

1. Козырев Г. И. Политическая конфликтология: учебное пособие / Г. И. Козырев – М.: ИД “ФОРУМ”: ИНФРА-М, 2012. – с. 312
2. Кіссе А. І. Політико-правові засади управління етнічним конфліктом [Текст]: автореф. дис. д-ра політ. наук: 23.00.05 / Кіссе Антон Іванович ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К.: 2006. - 32 с.
3. Judt T. Postwar: A History of Europe Since 1945/ T. Judt. – NY: The Penguin Press, 2005. – 878p.
4. Загурська-Антонюк В. Ф. Геополітичні трансформації та мілітарні виклики у сучасному глобалізованому світі / В. Ф. Загурська-Антонюк // Грані. – 2015. – № 3 (119). – с. 35-39
5. An Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un-documents.net/a47-277.htm>
6. Генеральный секретарь Выступление на заседании Совета Безопасности «Постконфликтное миростроительство» 20 мая 2008 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sg/messages/2008/pv5895.shtml>
7. S. Shneiderman, A. Snellinger Framing the Issues: The Politics of “Post-conflict” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://culanth.org/fieldsights/500-framing-the-issues-the-politics-of-post-conflict>
8. C. Gagnon, K. Brown Post-Conflict Studies: An interdisciplinary approach/ Chip Gagnon and Keith Brown// Routledge College for Peace and Conflict Studies. – Routledge: 2014. – p. 248
9. Вибори на Донбасі: у Берліні не бачать протиріччя в словах посла Райхеля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2172094-vibori-na-donbasi-u-berlin-ne-bacat-protiriccca-v-slovah-posla-rajhela.html>

**Михальская В. В. Международное влияние на политику управления
постконфликтными территориями**

Внедрение эффективной и взвешенной политики управления постконфликтной территорией является важным для установления стабильного мира в пострадавшем от войны обществе. Для комплексного понимания политики управления постконфликтными территориями необходимо определить, какие субъекты будут выступать актерами такой политики, каковы их интересы и какое влияние они могут иметь. Автор планирует выделить международные организации в отдельную группу субъектов, которые пытаются влиять на политику управления постконфликтными территориями, а также дать оценку деятельности международных организаций на постконфликтных территориях в исторической перспективе. Выявление указанных выше маркеров поможет оценить степень риска внешнего вмешательства в политику управления постконфликтными территориями, а также разработать механизмы взаимовыгодного сотрудничества национальных правительств с международными партнерами, которые оказывают помощь в восстановлении мира в постконфликтном обществе.

Ключевые слова: конфликт, политика управления постконфликтными территориями, международные организации, ООН

Mykhalska V. V. International influence on post-conflict management policy

Implementing effective and well-meaning post-conflict management policy is important for a stable peace in a society suffering after the war. For a comprehensive understanding of post-conflict management policy, it is necessary to determine which actors act as participants of such a policy, what interests do they have and what influence they may have. The author plans to allocate international organizations to a separate group of actors trying to influence the policy of managing post-conflict areas, as well as to assess the performance of international organizations in post-conflict areas in the historical perspective. Detection of the above-mentioned points will help to assess the degree of risk of external interference on the post-conflict management policy, as well as to develop mechanisms for mutually beneficial cooperation between national governments and international partners assisting in restoring peace in a post-conflict society.

Keywords: conflict, post-conflict management policy, international organizations, UN

УДК 37.014.23:37.014.5

Осмоловська А. О., Донецький національний університет імені Василя Стуса

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті визначені сучасні світові тенденції у галузі вищої освіти. Розкрито нормативно-правові засади освітньої політики України. Розглянуто основні виклики для реформування системи вищої освіти в Україні, а також визначено мету та завдання реформування.

Ключові слова: *світові освітні тенденції, державна освітня політика, вища освіта, реформування системи вищої освіти.*

Освітня політика є складовою загальнодержавної стратегії розвитку кожної країни, індикатором її світогляду та показником реалізація принципу співробітництва між державами з метою збереження власних традицій та світової інтеграції. Ізоляція освітнього простору за умов глобальних викликів та швидких технологій неможлива. Вплив зовнішніх факторів на формування порядку денного сучасної політики України має системний і небезпечний характер. Гуманітарна катастрофа, війна на Сході України, еміграція якісних кадрів та молоді актуалізує необхідність перегляду освітньої політики та її світоглядних принципів. Проте освіта в Україні проголошена державним пріоритетом країни як основа соціального, економічного, політичного, культурного та духовного розвитку не тільки окремої людини, а й суспільства в цілому.

У контексті освітньої політики реформування системи вищої освіти несе в собі зміни в усіх її ланках та потребує серйозного та виваженого підходу. У сучасному світі, що постійно змінюється, світі, в якому люди стають все більш мобільними, світі постійного потоку мільйонів гігабайт інформації, дуже важливим залишається питання поєднання збереження ідентичності держав та надання якісної всебічної освіти.

Освітня політика та реформування системи вищої освіти – предмет міждисциплінарного наукового та прикладного знання.

Питання та проблеми вищої освіти, державної освітньої політики, її реформування та теоретико-методологічні засади досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Андрущенко [3], Н. Губерська [5, 6], В. Журавський [7], К. Корсак [9], В. Луговий [10], Л. Пшенична [15], Н. Шульга [19], та ін. Міжнародні аспекти освітньої політики та входження України до європейського освітнього простору досліджували та продовжують досліджувати українські та зарубіжні вчені. Серед них можна виділити О. Поступну [12], Л. Рамблі [2] та ін. Проте за останнє десятиріччя у політичній, соціально-економічній та культурній сферах України відбулося багато суттєвих змін. Змінилися зовнішні умови та фактори реалізації освітньої політики на світовій арені. Ці зміни актуалізують вивчення питання удосконалення державної політики у сфері вищої освіти та визначення механізмів і завдань її реформування.

Проте за останнє десятиріччя у політичній, соціально-економічній та культурній сферах України відбулося багато суттєвих змін. Змінилися зовнішні умови та фактори реалізації освітньої політики на світовій арені. Ці зміни актуалізують вивчення питання удосконалення державної політики у сфері вищої освіти та визначення механізмів і завдань її реформування.

За останні півстоліття технологічного прогресу, інформаційних війн та розповсюдження мережі «інтернет» по всіх континентах, виокремилися певні тенденції не тільки українського, а й загальносвітового, розвитку. Вони посилюються та набирають обертів. Серед таких тенденцій можна виділити наступні:

- загострення глобальних проблем, які можуть бути вирішені тільки завдяки співробітництву між державами та всіма суб'єктами міжнародних відносин;
- прискорення темпів розвитку суспільства, а отже й, необхідність підготовки людей до життя в умовах, які швидко змінюються;
- перехід до постінформаційного суспільства, розширення масштабів міжкультурної взаємодії та необхідності збереження культурної ідентичності;
- формування принципово нового світогляду молодого покоління, який базується на

тенденціях, що перераховані вище;

- зростання необхідності навчання протягом усього життя (lifelong learning) у зв'язку зі швидкими темпами розвитку та змінами у звичному середовищі людини, від яких залежить конкурентоспроможність на ринку праці, а також загальний психоемоційний стан людини;
- демократизація та лібералізація суспільства, розширення можливостей для кожної окремої людини: можливостей вибору, можливостей мобільності та можливостей розвитку;
- прискорений розвиток економіки, структурні зміни на ринку праці, глобалізаційні процеси в економіці, перетворення світу у світ можливостей [16, с. 23]. Ці основні тенденції у світі, що постійно змінюється, мають величезний вплив на сферу вищої освіти. В Україні цей вплив посилюється ще й геополітичним положенням нашої держави та внутрішньою системною кризою.

Світові освітні тенденції впливають з загальних тенденцій розвитку сучасного світу. Серед них можна виділити зростання відсотку освіченого населення по всіх куточках земної кулі, забезпечення освіти протягом життя, рівний доступ до якісної освіти для кожного, посилення ролі держави у гарантуванні справедливості у здобутті освіти, ефективне і результативне використання видатків на освіту, гуманізація і демократизація освіти, оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання, підвищення професійної компетентності викладачів, становлення державно-громадського управління освітою, всеохоплююче поширення інформації про якість освітніх послуг за допомогою різних засобів інформації [16, с. 24].

Система вищої освіти України розвивається та змінюється під впливом таких факторів, як європейська інтеграція та глобалізація. Перед країною стає гостре питання відходу від пострадянських традицій вищої освіти з одночасним адаптуванням до міжнародного, зокрема європейського, досвіду, та збереженням власної ідентичності. У цьому й полягає сьогодні складність.

Незважаючи на те, що західноєвропейські держави інтегруються в єдиний економічний простір, їм вдається зберегти специфічні національні риси. В сучасних умовах, в умовах глобалізаційних світових процесів у багатьох держав заострюються почуття власної ідентичності, що призводить до створення саме національної системи вищої освіти [19, с. 2].

Неможна не враховувати глобалізаційні тенденції світової інтеграції, згідно з якою глобалізаційні процеси повинні знаходити своє відображення не тільки у зовнішньоекономічній, політичній або технологічній сферах, але, і як наслідок – в уніфікації та універсалізації освітніх стандартів. При цьому за «універсальні» приймаються «західні» стандарти [1, с. 119].

Перед Україною постає питання пошуку «золотої середини» у цих двох вищезгаданих процесах. У світлі подій 2014-2017 рр. для українського народу вкрай важливим є питання збереження та примноження наших культурних та мовних традицій.

В Україні реалізація державної політики у сфері освіти відбувається на трьох рівнях: загальнодержавному, регіональному та місцевому.

Право кожного громадянина на освіту гарантує Конституція України [8].

Державна освітня політика в Україні регулюється такими законами: «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про охорону дитинства», «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні», «Про ратифікацію Кредитної угоди (Проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку» [16, с. 24].

Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. визначає освітню мету: всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її здібностей, виховання моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу, підвищення освітнього рівня, забезпечення національної економіки кваліфікованими фахівцями [14].

Законом України «Про освіту» визначено принципи, на яких ґрунтується освіта України: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного

розвитку; гуманізм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління та громадського самоврядування в освіті та інші [14].

Міністерство освіти і науки України є «головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти і науки, інновацій та інформатизації, інтелектуальної власності, молоді, фізичної культури та спорту» [13].

За результатами доповіді в рамках програми USAID «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво», що реалізується фондом Східна Європа, можна виокремити чинні проблеми та виклики якості вищої освіти України:

- негативна оцінка якості вищої освіти учасниками соціологічних досліджень;
- ізоляція системи вищої освіти від інтересів роботодавців;
- відсутність мотивації студентів та викладачів до підвищення якості навчання;
- неможливість відрядження студентів за неуспішність, що девальвує дипломи;
- ігнорування репутації як особливого виду власного капіталу більшістю ВНЗ України;
- виїзд за межі України для роботи та навчання конкурентоздатних студентів та викладачів [11, с. 4].

Проблема відтоку молодих та висококваліфікованих кадрів за кордон набула свого загострення в останнє десятиріччя. Щорічний моніторинг кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі, охоплює 34 країни світу. Це число тих країн, де ведеться збір інформації щодо кількості студентів-українців. Чисельність українців на навчанні в іноземних університетах станом на 2013/2014 навчальний рік становить 47 724 осіб. Динаміка зростання кількості українських студентів за кордоном з 2009 по 2014 роки становить 79 %. [17]. На жаль, динаміку на 2016/2017 рік знайти вкрай важко, тому що ця інформація не систематизується та не оприлюднюється.

Явище міжнародної академічної мобільності, можливостей стажування за кордоном оцінюється позитивно, як можливість здобуття нових знань та компетенцій. Проте є й зворотній бік. Сьогодні у глобалізованому та інформатизованому світі студенти та викладачі ВНЗ з легкістю шукають програми, проекти для того, щоб поїхати до кращих закордонних навчальних закладах. Такі проекти та програми відкрито пропонує МОН України. Проте інформації щодо кількості тих, хто залишився за такими програмами жити за кордоном, вкрай мало, а механізмів мотивування для побудови кар'єри в Україні взагалі не існує. Ці проблеми та виклики актуальні для вищої освіти багатьох країн світу.

У сучасній Україні система вищої освіти багато в чому зберігає консервативні риси, що виявляються в тому числі й у сповільненій реакції вітчизняних вищих навчальних закладів на зміни, що відбуваються на світовому ринку освітніх послуг [4, с. 978].

Отже, сучасні тенденції, які мають незворотній вплив на сферу освіти в цілому та формування освітньої політики держав, залежать від глобальних світових змін останніх років.

Сьогодні перед Україною постає багато викликів, як політичних, економічних, так і культурних. Важливим залишається питання інтеграції у світовий, зокрема європейський, освітній простір. Проте на цьому фоні гострим залишається питання збереження ідентичності, самобутності, мови та традицій.

Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року визначає метою реформування «створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір» [18].

Для реалізації мети реформування вищої освіти України слід визначити завдання реформування. Серед першочергових завдань реформування вищої освіти України можна виділити такі:

- створення ефективної системи та механізмів фінансування вищої освіти;
- підвищення якості освіти, що надається; впровадження інновацій та нових форм надання вищої освіти;
- приведення освітніх програм у відповідність потребам ринку праці, тобто створення нерозривного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти;

- впровадження такої політики, що дозволить розширити автономію вищих навчальних закладів;
- надання рівного та безкоштовного доступу до вищої освіти для всіх верств населення;
- інтеграція освіти України до міжнародного, і зокрема європейського, освітньо-наукового простору, підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів та випускників таких закладів.

Бібліографічний список:

1. Ball, S. J. (1998). Big policies/small world: An introduction to international perspectives in education policy. *Comparative education*, 34(2), P. 119.
2. Rumbley, L. E. (2015). Intelligent Internationalization: A 21st Century Imperative. *International Higher Education*, (80), 16–17.
3. Андрущенко В. П. Освітня політика (огляд порядку денного) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельєв. – К. : МП —Леся, 2010. – 368 с.
4. Бурдонос Л. І. Кризові явища в системі вищої освіти України / Л. І. Бурдонос // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 978–981.
5. Губерська Н. Л. Мета, завдання та принципи державної політики України у сфері вищої освіти [Електронний ресурс] / Н. Л. Губерська // Право і громадянське суспільство. – Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 3, т. 2. – С. 158-162. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo03/part_2/33.pdf
6. Губерська Н. Л. Сучасний стан та тенденції розвитку державної політики у сфері вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Н. Л. Губерська // Право і громадянське суспільство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2014. – № 1. – С. 141-151. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/154-suchasnyi-stan-ta-tendentsiiozvytku-derzhavnoi-polityky-u-sferi-vyshchoi-osvity-v-ukraini-huberska-n-l>
7. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В.С. Журавський. – К. : Ін Юре, 2003. – 416 с.
8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
9. Корсак К. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз: монографія / К. Корсак – К.; Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 224 с.
10. Луговий В. І. Якість вищої освіти: виклик для України / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта України : [теорет. та наук.- метод. часопис] / МОН України ; Ін-т вищої освіти НАПН України. – К. : Педагог. преса, 2012. – т. 1. – С. 5–9.
11. Ніколаєв Є. Реформа вищої освіти України: реалізація профільного закону в 2014–2016 рр. [Електронний ресурс] / Ніколаєв Є., Длугопольський О. // USAID Програма РАДА. 2016. – Режим доступу: <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/HE-shadow-report-final.pdf>.
12. Поступна О. В. Механізми державного управління вищою освітою на регіональному рівні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / Поступна Олена Вікторівна; Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Х., 2010. – 231 с.
13. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України : Указ Президента України від 8 квіт. 2011 р. № 410/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/410/2011>.
14. Про освіту : Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
15. Пшенична Л. В. Розвиток державного управління вищою освітою в Україні: проблеми адаптації до умов Болонського процесу / Л. В. Пшенична // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. – Вип. 2 (25). – С. 82–88.
16. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект: навч.-наук. вид. / Н.Г. Протасова [та ін.] ; Нац. академія державного управління при Президенті України. – Київ; Львів : НАДУ, 2012. – 456 с.
17. Стадний Є. Кількість студентів-українців за кордоном [Електронний ресурс] / Є. Стадний // Матеріали аналітичного центру CEDOS. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kilkist-studentiv-ukraintsiv-zakordonom>.

18. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf.

19. Шульга Н. Д. Сутнісні характеристики поняття «державна освітня політика» [Електронний ресурс] / Н. Д. Шульга // Державне управління: теорія і практика. – 2011. – № 2. – С. 1–7. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Shulga.pdf>.

Осмоловская А. А. Современные тенденции и вызовы для формирования государственной политики в сфере образования Украины

В статье определены современные мировые тенденции в сфере высшего образования. Раскрыты нормативно-правовые основы образовательной политики Украины. Рассмотрены основные вызовы для реформирования системы высшего образования Украины, а также определены цели и задания реформирования.

Ключевые слова: *мировые тенденции в сфере образования, государственная образовательная политика, высшее образование, реформирование системы высшего образования.*

Osmolovska A. Modern trends and challenges for the formation of state educational policy of Ukraine

Author defines the modern world tendencies in the field of higher education. Legislative base of the educational policy of Ukraine is revealed. The main challenges, goals and tasks for reforming of the higher education system of Ukraine are considered.

Keywords: *world tendencies in the sphere of education, state educational policy, higher education, reforming of the higher education system.*

УДК 329.8:159.937.515.5

*Примуш М. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса***СИМВОЛІКА ТА ПАРТІЙНИЙ ІМІДЖ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ**

Вивчаються аспекти побудови іміджу сучасних політичних партій, їх стратегії розвитку крізь призму вивчення сенсу їх символіки та кольорів. У дослідженні партійна символіка подається як важливий засіб комунікації між політичними партіями та її виборцями. Доведено, що політична символіка та партійні кольори несуть у собі сенс партійного курсу керівників політичних партій, а також відображають їх розуміння ролі партії в політичному житті.

Ключові слова: партійна партія, партійна символіка, політичний курс партії, політична система, функції політичних партій.

Актуальність представленого дослідження полягає у тому, що науковий аналіз теорії політичних партій в Україні можна поділити на 4 провідні групи. Першу таку групу складають дослідження передусім теоретико-методологічного характеру, де мова йде про поняття, роль та функції політичних партій в умовах сучасної України. Друга група досліджень ставить своїм завданням адоптацію зарубіжних теоретичних напрацювань у практичну площину в умовах України. Третя група досліджень аналізує специфіку виборчого процесу та участь в ньому політичних партій. І нарешті, четверта група розглядає політичні партії у контексті їх взаємодії з інститутами політичної системи. Разом з тим, у країнах сталої демократії набирає популярності дослідження будівництва, управління та участі політичних партій у політичному житті з позицій соціоністичного підходу. Мова йде про те, що будь-яка політична партія має певну символіку, яка у свою чергу відображає її політичні, ціннісні та соціальні орієнтації у вигляді не тільки логотипів, кольорів, а також створює у психології виборця певну асоціацію та уявлення про певну політичну силу. Складність подібних досліджень криється у розмежуванні таких категорій як синестетика (вивчення впливу кольору на електоральний вибір), іміджелогія (побудування певних управлінських стратегій з метою конструювання позитивного уявлення про предмет дослідження) та власно соціоніки (яка описує динаміку іміджів, символів, орієнтацій політичних партій у залежності від психоемоційного запиту суспільства). Наш підхід базується на з'ясуванні впливу стратегічної функції політичної партії у виробленні політичного курсу та його впливу політичну символіку. Проте, вказана позиція вимагає як теоретичних, так і практичних доказів. Саме вирішенню цього питання й присвячено наше дослідження.

Роль політичних партій у політичній системі будь-якої країни залишається значною й у де яких випадках вирішальною. Саме політичні партії забезпечують динаміку розвитку політичної системи, оскільки вони репрезентують інтереси громадян та виробляють стратегічний курс розвитку країни через виконання ними функції формування законодавчою та виконавчою влади. Причому, саме реалізація законотворчої ініціативи забезпечує вплив та формування політичною партією (через фракцію певної партії у парламенті) офіційної внутрішньої, зовнішньої політики та курсу розвитку країни. Серед найважливіших якостей, якими можна охарактеризувати політичну партію є також виховання політичної еліти країни, яка безпосередньо займається реалізацією передусім курсу партії (наприклад, програма «Україна для людей» Партії регіонів та В. Януковича, план-стратегія «Український прорив» ВО «Батьківщини» та Ю. Тимошенко). Отже, саме діяльність політичної партії формує у виборців та громадян стереотипи сприйняття певної політичної сили «як ефектної», «не ефективної», «захищаючої інтереси громадян» тощо. Одним із засобів вираження діяльності політичної партії й одночасно інструмент репрезентації політики певної партії є її символіка. Як відмічає відомий вітчизняний дослідник А. Тимашевський, партійні символи є одночасно відображенням програмних засада партії та її політичного курсу щодо формування соціально-політичних процесів [1, с.43-44]. Разом з цим варто зазначити, що на цьому суто політологічному дослідженні впливу партійної символіки на вироблення стратегічного курсу політичних партій й закінчуються. Навіть не зважаючи на намагання вітчизняних науковців виробити універсальну методологію подібних досліджень, спостерігається комплекс невирішених питань, серед яких найбільш гострими є проблема дослідження вибору партійної символіки, яка б повністю відображала курс політичної партії та вплив партійної символіки на електоральні орієнтації своїх виборців. Іншими словами,

досліджень, які б вивчали, наприклад співвідношення синіх кольорів Партії регіонів з нанесенням українського прапора та курсу політики партії на євроінтеграцію; або вибір синіх кольорів ВО «Свобода» на той ж самий курс євроінтеграції, виняток - «Опозиційний блок», де синій колір та схожий дизайн літер з Партією регіонів слугує прикладом продовження політики колишньої політичної сили. Але, на ідеологічній арені й у свідомості громадян вказані політичні партії не асоціюється з євроінтеграційним курсом, а виступають гострими супротивниками навіть не зважаючи на спільну мету – євроінтеграційний курс України. Таким чином, не зважаючи на вибір політичною партією одних й тих самих кольорів, сповіщення однакового політичного курсу розвитку країни – вони можуть виступати не союзниками, а гострими конкурентами й мати у свідомості громадян діаметрально протилежні кліше.

Вперше на вказану проблему звернула увагу В. Неборякіна. На думку вченої, поєднання кольору та певних символів має дві якісні характеристики, перша з яких доводить, що політична партія як й будь-який інший «товар» має власну обгортку, стиль, функціональне призначення; друга – політична партія через свої символи встановлює не скільки комунікацію, скільки «штамп у психіці» людини з метою асоціації в її психіці певних образів, кліше, ярликів [2, с.28]. Проте, на наш погляд, при дослідженні партійної символіки у контексті її впливу на політичний курс партії не варто проводити отожднення з психологічними засобами впливу на масову свідомість людини. Через те, відомий російський вчений К. Гаджиев пояснював символічну природу політики як систему образів політичної реальності з виділенням двох полюсів (багатошаровість й багатозначність явищ), ми отримуємо парадоксальну ситуацію – політична символіка та політичний курс партії виступають не що іншим, як відображенням певної традиції, соціокультурних орієнтирів суспільства, й тільки потім оформлюються у «психологію кольору» [3, с.521-522]. Тобто, політичні символи виступають своєрідним ланцюгом між історичним досвідом та сучасним світом й несуть у собі зразки історичної пам'яті, яка через повторення дій, гасел, символів, надписів викликає у виборця почуттєве, а не маніпуляційне уявлення про політичний курс або політичні події [3, с.522]. Наприклад, на логотипі Республіканської партії США у центрі логотипу знаходиться слон, який отожднюється з історичним минулим партії щодо захисту прав поневолених та вільних підприємців (слон символізує міць партійних лав). Така політика знаходить своє відображення й у курсі політичної партії, яка віддає перевагу збройним вирішенням політичних конфліктів, що є своєрідною демонстрацією військової міцності Сполучених Штатів Америки (війни у В'єтнамі й Іраку, вторгнення у Афганістан відбулися саме за правління республіканців); також, слон у логотипі республіканців має й інше значення – це захист трудового населення від інфляції та соціальних катаклізмів [4]. Партійний колір республіканців – червоний, доречі цей колір також використовують й комуністи в Україні та Росії (як символ Жовтневої Революції 1917 року), проте у версії Республіканської партії він означає рух вперед й збереження американських цінностей. У свою чергу, ідеологічні опоненти республіканців демократи у своїй символіці використовують віслюка як символ «попередження небезпеки» й соціально-політичного захисту звичайних робітничих. Неофіційний, але у той самий час загальноприйнятий колір партії – синій. Він символізує добросовісність і в той самий час слугує нагадуванням американцям про трагічні сторінки історії Громадянської війни між північчю та півднем у 1861-1865 роках (тобто, синій колір символізує «морально-духовну» травму суспільства); назване знаходить своє відображення й у політичному курсі цієї партії – впертість у позиціях, але впевненість у реалізації навіть не популярних політичних рішень [5, р.229]. Таким чином, виборець у Сполучених Штатах Америки з логотипу та кольорів політичної партії може зробити висновок про її політичний курс на термін каденції у Конгресі. Дещо схожу гаму використовує Блок Петра Порошенка «Солідарність», неофіційний колір самої Солідарності – синя кольорова палітра, яка використовується переважно під час соціальних акцій, а офіційна символіка та дизайн політичної сили має біло-червоні кольори, які перекликаються з кольорами іншої політичної сили – Блоку Юлії Тимошенко. На наш погляд, запозичення цієї стратегії партійного розвитку слугує про те, що у свідомості електорату закріплюється кліше, що саме Солідарність є наступницею БЮТу, бо кольори та гасла схожі, також й дизайн – спільний. Робиться це партійними будівниками лише з однією метою – залучити до своїх лав електорат іншої політичної сили.

Проте, у такому уявленні про партійну символіку мову можна вести й про її

маніпулятивний сенс, бо саме через символи у виборців формується образи та моделі поведінки. З цього приводу дослідник з політичних маніпуляцій Е. Доценко зазначає, що вибір кольору партійних прапорів та символів у політиці мають також й певну мету, і не завжди уособлюють в собі курс або ідеологію певної політичної сили [6, с.122]. Наприклад, естонська Партія молодих реформістів у своїх кольорах використовує жовтий (лідерські амбіції, динамізм розвитку) та синій (у контексті розміреності та історичної пам'яті естонських борців за незалежність країни) [7, с.30-31]. Іншими словами, Партія молодих реформістів у своїх кольорах використовує вдалі моральні принципи та амбіції будь-якої партії, проте й той самий час, логотипом партії є білка (невпевненість у власних діях, страх перед відповідальністю за власні дії) [7, с.30-31]. Назване знаходить й своє відображення і в риториці цієї політичної партії, якої на думку естонських політологів якраз й бракує впевненості у реалізації власного політичного курсу (демократизм, реформування, реалізація європейських цінностей). Іншими словами, виборець цієї партії знаходиться в омані. З цього приводу, Е. Доценко також зазначає, що при розробці партійної символіки варто спочатку проаналізувати групу тих, на кого вона розрахована (передбачуваний електорат), а також провести необхідну корекцію символів, де варто також показати модель та курс партійної політики. У якості такого інструментарію дослідник пропонує при розробці символічного явлення світу враховувати:

- спонукачі мотиви певної форми діяльності (інтереси, ідеали, запити);
- засоби регулювання соціальної активності (сенсові, цільові, вірування, світогляд);
- комунікаційні аспекти сприйняття символів (знання о стереотипах своїх виборців);
- спосіб осмислення символів (звички, традиції);
- психологічний стан («мода» на певний зразок поведінки) [6, с.122-123].

На наш погляд, з наведеного виходить, що партійна символіка має не тільки свої функціональні ознаки, а також формує певний спосіб мислення, сприйняття дійсності, й виступає результатом соціального запиту населення на певну модель політичного курсу країни. З цього приводу варто навести думку провідного російського дослідника політичної символіки В. Попова та А. Цуладзе з приводу того, що будь-який політичний символ сам по собі вже виступає орієнтиром, програмним документом та засобом комунікації між всіма учасниками політичної дії; тобто, будь яка влада, чи політичний курс неможливі без символічного оформлення [9, с.53]. Представлену логіку багато в чому доповнює вже згадуваний нами вітчизняний дослідник О. Тимошевський, який зазначає, що партійна символіка виконує також функцію політичної соціалізації суспільства, бо саме вона забезпечує процес інтеграції індивіда до певної моделі сприйняття політичної реальності з усіма її орієнтаціями та установками; також партійна символіка є своєрідним результатом впроваджених партією соціально-політичних змін, що у свою чергу відображає ціннісні і якісні аспекти політики [9, с.306]. Стосовно аналізу символіки українських політичних партій, то попереднє дослідження символіки політичних партій, які за результатами Виборів-2012 року сформували Верховну Раду України 7-го скликання показало наступне. Партія регіонів у своїх символах використовує державну символіку України, у середину якої вписано контури мапи нашої держави. Все це виконано на прямокутнику блакитного кольору (символізує добросовісність й гармонійний розвиток України [10]). Партія «Український демократичний альянс за реформи» у свої символіці використовує ім'я свого лідера экс-боксера В. Кличка, при цьому офіційного тлумачення символіки у партійних документах не надається, що дає нам підстави стверджувати, що єдиним символом політичної партії залишаються перемоги на боксерському ринзі її лідера. Стосовно політичної партії «Батьківщина», вона також не подає офіційного тлумачення партійної символіки. Разом з тим, партія використовує білий та червоний кольори у логотипі зазначено елемент у вигляді серця (що може символізувати «любов до правди»). Також офіційного тлумачення власної символіки не подає й Комуністична партія України, втім, вона активно використовує червоний колір та логотип Комуністичної партії Радянського Союзу, що у свою чергу символізували революційні перетворення та захист прав робітників (серп та молот). І нарешті, Всеукраїнське об'єднання «Свобода» також не подає трактування власної символіки, втім політична партія активно використовує синій колір на прапорах та малий Герб України Тризуб у формі схрещених пальців людини. Отже, стосовно впливу партійної символіки на вироблення політичного курсу країни українськими політичними партіями потребує додаткового вивчення, й саме цьому аспекту буде

присвячено наші наступні наукові розробки.

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження ми дійшли наступних висновків. По-перше, символіка політичних партій у загальному сенсі являє собою межу між сподіваннями електорату на захист політичною силою їх інтересів та стратегічним курсом політики цієї сили. По-друге, вплив партійної символіки на психологію електорату залишається більш значним, ніж гасло або програма цієї партії, бо як нами вже було доведено у дослідженні, використання однакових кольорів та схожих програмних документів не може говорити про ідеологічну схожість цих політичних сил. По-третє, політичні партії України при виробленні власної символіки намагаються зобразити загальнолюдські цінності, які до політичного життя майже завжди не мають жодного відношення.

Бібліографічний список:

1. Тимошевский А.В. Политические партии – символ формирования политического сознания / А.В. Тимошевский // Науковий вісник. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Гуманітарні науки: історія, соціологія, політологія, психологія, мистецтвознавство. – 2002. - №4. – С.41-46.
2. Неборякина В. Психологические аспекты политической символики // Менеджмент и кадры: психология управления, соционика и социология. – 2010. - №4. – С.28-33.
3. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку: учебн. для вузов / К.С. Гаджиев. – 2-е изд. – М.: Издательская корпорация «Логос», 1997. – 544 с.
4. Молчанов С.М. Политические партии США на современном этапе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://samlib.ru/m/molchanow_s_m/uspoliticalpartiesatpresent.shtml
5. Hale J. The Making of the New Democrats. New York City: Political Science Quarterly, 1995. – 242 p.
6. Доценко Е.Л. Психология манипуляции. Феномен, механизмы, защита. – М., ЧеРо, Издательство МГУ, 1997. – 344 с.
7. Неборякина В. Логотипы партий и ценностные установки политических движений // Менеджмент и кадры: психология управления, соционика и социология. – 2010. - №5. – С.29-34.
8. Цуладзе А. Большая манипулятивная игра / А.Цуладзе // - М.: Алгоритм, 2000. – 336 с.
9. Тимошевский А. Особенности символики политических партий // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса ВНАН України. – 2013 / 1 (63) – С.301-309.
10. Символика Партии регионов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://partyofregions.ua/about/symbolics>

Примуш Н.В. Символика и партийный имидж политических партий

Исследование посвящено анализу факторов влияния символов политической партии на ее развитие и политическую риторичку. Партийная символика понимается как средство коммуникации между политическими партиями и её избирателем. Доказано, что политическая символика и партийные цвета несут в себе смысл партийного курса руководителей политических партий, а также отображают понимание роли партии в политической жизни общества. Предложены факторы развития политической символики в Украине.

Ключевые слова: политическая партия, партийная символика, политический курс партии, политическая система, функции политических партий.

Primush N.V. Symbolic and party image of political parties

The research is devoted to the analysis of factors of influence of symbols of political party on her development and political rhetoric. The party symbolic is understood as the communication medium between political parties and her voter. It is proved that the political symbolic and party colors bear in themselves sense of a party course of heads of political parties and also display understanding of a role of party in political life of society. Factors of development of political symbolic in Ukraine are offered.

Keywords: political party, party symbolic, political policy of party, political system, functions of political parties.

УДК 328.14:334.75 (045)

Телешун Я. С., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**КЛІЄНТЕЛІЗМ ЯК СКЛАДОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ
ФІНАНСОВО-ПОЛІТИЧНИХ ГРУП**

В межах статті досліджено проблему впливу великого капіталу на публічну політику. Проаналізована проблематика клієнтелізму як в розвинутих демократіях так і в країнах з нестабільним інституційним середовищем, зокрема і в Україні. Розглянуто основні джерела корупції в сучасних суспільствах. Виокремлені основні причини трансформації фінансово-промислових груп в фінансово-політичні групи. Визначено основні загрози для суспільства у зв'язку з функціонуванням клієнтел в суспільствах на кшталт українського.

Ключові слова: фінансово-політичні групи, фінансово-промислові групи, великий капітал, клієнтелізм, клієнтели, нестабільне інституційне середовище, патронаж, патрон-клієнтські відносини, рента, рантиє.

«Від підношень і боги стають згідливими»
Евріпід

В ХХІ столітті представники великого капіталу, зокрема корпорацій, картелів, фінансово-промислових груп є невід'ємною складовою нашого життя, але лише в окремих країнах їх політичні зв'язки – це умова, необхідність і запорука їх безпечного і успішного існування. До таких країн належить зокрема і Україна.

Сьогодні Україна перебуває на етапі визначення перспектив суспільного розвитку. Глобальні суспільно-політичні та економічні виклики у поєднанні з внутрішніми загрозами поставили на порядок денний питання щодо спроможності української держави бути конкурентною, інституціонально стабільною і інвестиційно привабливою на політичній арені. Однією з головних сучасних умов «конкурентності» є боротьба з корупцією через чітке розмежування влади і великого бізнесу (перш за все мова йде про фінансово-промислові групи). Натомість Україна, за результатами дослідження британського журналу «The Economist», демонструє зворотній результат - 5 місце в рейтингу «кумівського капіталізму» влади і бізнесу серед держав світу («The Economist: The crony-capitalism index»)[14], поступаючись лише Росії, Малайзії, Філіппінам і Сінгапуру (який є часто згадуваним, першими особами країни, як «позитивний» приклад для наслідування). Синтез влади і представників великого капіталу обумовлюється тим, що влада з, одного боку, базується на різниці «надлишок – дефіцит» ресурсів, а з іншого сама є надпотужним інструментом, що дає доступ до інших ресурсів[3, с. 87-93]. За підрахунками аналітиків журналу «The Economist» статки українських мільярдерів оцінюються в 7-8% ВВП держави, 2/3 яких отримані за рахунок «дружби» з чиновниками у вигляді податкових пільг, купівлі держмайна за заниженими цінами, сумнівних тендерів і інших видів невинуватих прихильності з боку держави. В свою чергу сотня найбагатших українців володіють \$20 млрд[7], що орієнтовно складає 66-67% ВВП держави[4].

Взаємовідносини у трикутнику «влада-фінансово-промислові групи-суспільство», зазвичай мають два формати. Перший передбачає взаємовідносини держави і фінансово-промислових груп у формальній інституціональній системі, де провідну роль відіграє законодавство і спеціально створені інституції. Такий формат притаманний розвинутих демократіям з стабільною політичною і економічною системами. В свою чергу другий, передбачає взаємовідносини в неформальній інституціональній системі. За такого формату основними механізмами узгодження інтересів держави і фінансово-промислових груп стають персональні контакти (феномен телефонного права, сучасного фаворитизму, політичного клієнтелізму тощо). Системне «закорінення» неформальних структур в системі державних інститутів: уряду, парламенту і судової влади, призводить до значного поширення корупції в державі, в результаті якої державні інституції перетворюються в інструмент отримання надприбутку невеликою групою людей. За таких умов політичні актори «звільняються і від демократичного, і від конституційно-правового контролю»[8, с. 63]. Наслідком «закорінення» неформальних структур в Україні стала трансформація фінансово-промислових груп в фінансово-політичні групи[6]. Для

таких груп є характерне поєднання економічних, політичних і адміністративних складових з метою реалізації приватних інтересів.

На думку, Ф. Фукуями у сучасному світі: «існує два окремі явища, пов'язані з корупцією, які є неідентичними. Перше — це створення і отримання ренти, друге — це патронат або клієнтелізм»[12]. Обидва прояви корупції можуть проявлятися в у будь-якому суспільстві, - як в розвинутих демократіях, так і в державах з нестабільним інституційним середовищем.

Рента отримується заінтересованими групами через монополію на дефіцитні ресурси або через доступ до адміністративного ресурсу (здатність уряду, місцевих органів виконавчої влади створювати штучний дефіцит, механізми ліцензування, запровадження тарифів на імпорт, регулювання податкової ставки, провадження відкритих торгів зі «спеціальними» умовами тощо). Мова йде про функціонування так званих груп зорієнтованих на отримання ренти - «rent-seeking groups». В Україні такими «шукачами» ренти стали фінансово-політичні групи.

На думку іншого відомого американського соціолога І. Валлерстайна, сьогодні, заволодіння рентою є бажанням будь-кого сучасного капіталіста в будь-якій державі, що прийшло на зміну бажання лише привласнювати прибуток: «як ми знаємо, рента розумілася економістами-класиками (включаючи Маркса, останнього з економістів-класиків - як справжня антитеза прибутку. Нічого подібного. Рента – втілення прибутку. Економісти-класики вважали, що в процесі історії рента еволюціонувала в прибуток, що мовою нашого історичного міфу означало: буржуазія повалила аристократію. Насправді, це неправильно у двох відношеннях. Хронологічно процес короткостроковий, а не довгостроковий, і він відбувається у протилежному напрямі. Будь-який капіталіст прагне перетворити прибуток на ренту. Це можна виразити таким твердженням: головна мета будь-якого «буржуа» - стати «аристократом». Це те, що стосується короткочасного процесу, не довгострокової перспективи»[2, с. 174].

Сучасний стрімкий ріст економічної ролі ранти (тих, хто отримує ренту необов'язково з порушенням демократичних принципів і законодавства країни), на думку професора паризької школи економіки Тома Пікетті, є однією з головних проблем сучасності не тільки в країнах з нестабільною соціально-економічною і політичною системою, а й і в розвинутих демократіях[5]. Французький дослідник, пояснюючи свою думку, визначає два основних підходи до розуміння поняття «рента». Перший підхід, під «рентою» (фр. *rentier* от *rente* — рента) розуміє осіб, які живуть за рахунок ренти, тобто доходів, що отримують з капіталу, як правило, розміщеного у вигляді банківських вкладів, цінних паперів, доходів від нерухомості, землі, бізнесу, авторських прав тощо. За такого визначення, немає чіткого розподілу між ренти і підприємцем. В свою чергу, другий підхід, розуміє не джерела доходу індивідів, а спосіб їх життя. При чому такий спосіб життя чітко протиставляється способу життя підприємця. Проаналізувавши 200 років практики підприємницької діяльності в понад 30 країнах світу, Т. Пікетті прийшов до висновку, що сучасний світ цілеспрямовано задкує в XIX століття: еліта стрімко багатішає за рахунок спадку, в той час як праця цінується все менше. На думку дослідника, якщо дохідність на капітал перевищуватиме темпи росту економіки, то в державі буде збільшуватися різниця накопиченого багатства і національного доходу. За такої ситуації, без втручання держави у вирішення даної проблематики, років через 20-30 можна буде забути про ліберальні ідеї справедливості й рівності. Адже вся влада не тільки в «молодих» демократіях, але і в «старих» буде зосереджена в руках класу ранти, які успадкували і помножують свої статки подібно до часів «патріархального» капіталізму.

Іншим проявом корупції є патронаж або клієнтелізм. Це явища може проявлятися у різних типах суспільства, незалежно від рівня його розвитку, але найсприятливіші умови виникають у поляризованому, нестабільному інституційному суспільстві. Зокрема, на думку італійського дослідника П. Мауро, корупцію і політичну нестабільність слід розглядати як дві сторони однієї медалі, що ілюструють взаємне посилення різних аспектів інституційної неефективності[13]. Ця неефективність пов'язана з частковою або повною перебудовою політичних інститутів задля реалізації приватних інтересів окремими індивідами або групами індивідів. В свою чергу нестабільна і слаборозвинена економічна система змушує людей зосереджуватися лише на «ситуативних» проблемах, ігноруючи довгострокову перспективу. На думку Ю. Сабанадзе, «різниця у рівнях доходів може бути важливішою, ніж бідність сама по собі, і змушувати до активнішої участі у таких неформальних об'єднаннях, як клани»[8, с. 175]. До створення

клієнтел в умовах поляризованого і інституційно нестабільного середовища прагнуть не тільки представники великого капіталу з метою отримання надприбутку, а й представники середнього і бідного класу. Бідні і маргіналізовані члени суспільства прагнуть увійти в «мережу вирішення проблем» суто з прагматичних міркувань – для вирішення своїх щоденних проблем, що пов'язано з обмеженим доступом до формальних джерел допомоги (чиновників, поліції, судів, органів влади тощо)[10].

Явище «клієнтелізму» передбачає такі відносини, в основі яких лежить взаємовигідний обмін послугами між особами різного статусу і влади, клієнтові, зазвичай, надається протекція в обмін на його лояльність і політичну підтримку. Стійкість клієнтельно-патримоніальних зв'язків зумовлена тим, що вони вигідні обом соціально нерівним сторонам: для патронів ці зв'язки є механізмами впливу, а для клієнтури – формою захисту. Саме це забезпечує збереження елементів клієнтелізму в українській політичній практиці[9, с. 38].

Насправді, проблематика «клієнтелізму» в науці є не новою. Вперше, дане явище розглядалося в межах антропології, а на перетині 50-60 років ХХ століття було запозичене політичною наукою. Спочатку, науковці розглядали «клієнтелізм» як характерну рису лише слаборозвинутих країн, що стоїть на заваді їх модернізації. В свою чергу, практика «патрон-клієнтських» відносини в розвинутих індустріальних демократіях розглядалися як рудимент доіндустріального суспільства або як певний «анклав маргінальності», створених емігрантами першого покоління. Основною тезою на користь такого підходу було те, що «сучасні» суспільства з високим рівнем транспарентності, відкритості у поєднанні з раціональними демократичними інститутами позбавлені «вірусу» клієнтелізму.

Наступна хвиля дослідження феномену «клієнтелізму» набула обертів в 80-х роках ХХ століття з виходом праці Ш. Ейзенштадта і Л. Ронігера[11]. Науковці зосередили свою увагу на зв'язку «патрон-клієнт», як особливому типу відносин, що забезпечує обидві сторони необхідними і бажаними ресурсами, а також дає їм можливість самоідентифікувати себе з певною групою у багатоструктурному суспільстві. Такий підхід підштовхнув наукове товариство до переосмислення «клієнтелізму» як маргінального явища і помістив дану проблематику в центр дослідження соціогуманітарних наук.

Для характеристики патрон-клієнтських зв'язків Ш. Ейзенштадт і Л. Ронігер запропонували наступні підстави:

- 1) структура внутрішніх зв'язків «патрон-клієнт», і зовнішніх - з інституційним середовищем;
- 2) доступність патрон-клієнтських ролей (наявність або відсутність при цьому нормативних або інших бар'єрів);
- 3) умови закріплення ролей (неформальні - за взаємною згодою, формальні – санкціоновані договором/церемоніалом/традиціями);
- 4) зміст відносин «патрон-клієнт», в основні яких лежить інтерес сторін;
- 5) стабільність патрон-клієнтських зв'язків[8, с. 64].

На думку вчених вищезазначених дослідників, патрон-клієнтські відносини, які передусім передбачають особисту залежність сторін породжують певні протиріччя:

- 1) наявність нерівності суб'єктів і владної асиметрії у їх відносинах за умови декларативності солідарності, що проявляється в самоідентифікації, особистому співчутті та двосторонніх обов'язках;
- 2) наявність примусу і добровільного начала у відносинах сторін;
- 3) наявність як формалізованої так і неформалізованої складової в даного типу відносин[11, с. 49].

Дещо доповнила характеристику патрон-клієнтських відносин Ш. Ейзенштадта і Л. Ронігера російська дослідниця С. Барсукова, визначивши наступні риси:

- 1) недобровільність – асиметрія ієрархії, влади і ресурсів суб'єктів взаємовідносин. Примус в межах даного типу відносин має управлінсько-організаційну природу і усвідомлюється учасниками;
- 2) нормованість – чітко визначені форма, умова, терміни взаємних послуг патрона і клієнта;
- 3) патрон-клієнтські відносини є неформальною корекцією формальних правил з

значною залежність від них;

4) висока залежність від визначених «правил гри», оскільки вони передбачають існуючу ієрархію, критерії доступу до ресурсів та обсяг повноважень щодо їх розподілу;

5) жорстке закріплення функцій та обов'язків патрона і клієнта залежно від їх ієрархічного положення сторін. За умови невиконання зобов'язань однією з сторін зв'язок припиняється в існуючій формі;

б) патрон-клієнтські відносини базуються перш за все на вертикальних зв'язках, що формують адміністративний капітал, пов'язаний із здатністю одних акторів регулювати доступ до ресурсів та видів діяльності інших акторів, а не на горизонтальних, що формують соціальний капітал - можливість довіряти оточенню і використовувати його підтримку[1, с. 13-15]. Насправді дуже важко визначити всі риси патрон-клієнтських відносин, адже як зазначив класик головною «характерною рисою патронату є його різноманіття».

Особливість патрон-клієнтських відносин багато в чому залежать від ступеня їх укорінення в системі. Зокрема Ш. Езейнштадт та Р. Ронігер, апелюючи до рівня «укоріненості» таких зв'язків, виділяють три еволюційні форми клієнтелі:

- локальний двосторонній міжперсональний зв'язок (patronage/simple patronage);
- зв'язок патрон-посередник-клієнтела (patron-brokerage);
- організаційне посередництво (organizational brokerage);

На початок XXI століття в Україні переважає саме «організаційне посередництво», що представлене фінансово-політичними групами (через злиття фінансово-промислових груп з політичним істеблішментом), оскільки дана форма є «найбільш близькою до умов сьогодення, оскільки фіксує появу нової риси – принципову несамодостатність патрона, його неспроможність підтвердити авторитет та впливовість іншим способом, окрім забезпечення опосередкованого доступу до більш широких ринків ресурсу»[8, с. 74].

Загалом в Україні, за двадцять шість років незалежності, сформувалося специфічне розуміння «політики» як інструмента розробки, прийняття і реалізації рішень певними групами інтересів в інтересах цих самих груп. Перефразовуючи відоме визначення «політики» Д. Істона, політика в Україні - це владний розподіл цінностей певними групами інтересів в власних інтересах. На думку професора С. Телешуна, політика стала надприбутковим бізнесом, що на перетині XX-XXI століття в Україні надавала можливість отримувати до 300% прибутку. Така ситуація призводить до вкрай небезпечних наслідків. По-перше, мова йде про системне «вкорінення» корупції в життєдіяльність суспільства. За таких умов явище корупції стає не чужорідним тілом, а системоутворюючим елементом державного будівництва і наріжним комнем публічно-партнерських відносин між суспільством та політико-економічною елітою. По-друге, відбувається відчуження громадян, які не є представниками певної фінансово-політичної групи, від прийняття політично важливих рішень та розподілу суспільних ресурсів. За допомогою засобів масової інформації (які в переважній більшості перебувають під контролем фінансово-політичних груп) нав'язується думка про важливу роль фінансово-промислових груп в життєдіяльності суспільства, безальтернативності політичного вибору, неможливості участі у політичному житті суспільства, якщо ти не представник великого бізнесу. Така ситуація провокує створення штучного «віртуального» суспільства, яке вступає в системний конфлікт з реальним громадянським суспільством. По-третє, таке сприйняття «політики» призводить до уповільнення процесу формування інститутів громадянського суспільства, підміняючи їх ерзац-комунікативними технологіями та штучними лобістськими утвореннями, що створенні у вигляді громадських організацій.

Бібліографічний список:

1. Барсукова С.Ю. Нерыночные обмены между российскими домохозяйствами: теория и практика реципрокности. – М.: ГУ ВШЭ, 2004. – 52 с.

2. Валлерстайн И. Буржуа(зия) как концепция и реальность / И. Валлерстайн // Раса, нация, класс. Двусмысленные идентичности / Э. Балибар, И. Валлерстайн ; пер. с англ. – М. : Логос-Альтера ; ЕССЕ Ното, 2003. – С. 160-181.

3. Глазунов В.В. Демократические и олигархические тенденции в условиях современного политического рынка / В.В. Глазунов // Культурологічний вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя : Просвіта, 2006. – Вип. 18. – С. 87-93.

4. Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» № 5000 від 21.12.1016 р. – Київ : Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 3, ст. 31.
5. Пикетти Т. Капитал в XXI веке. / Пер. с. англ.: Дунаев А.А. – М.: Ад Маргинем Пресс. – 2015. - 592 с.
6. Рейтерович В. І. Особливості функціонування фінансово-політичних груп інтересів у системі публічної політики // "Державне управління: удосконалення та розвиток", № 5, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=285> (Дата звернення: 10.09.2017).
7. Рейтинг Forbes: 100 найбагатших-2016 // Forbes Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/ratings/4> (Дата звернення: 09.09.2017).
8. Сабанадзе Ю. В. Групи інтересів у перехідних суспільствах: [монографія] / Ю. В. Сабанадзе. – К.: Логос, 2009. – 208 с.
9. Телешун С. О., Рейтерович І. В. Вплив фінансово-політичних груп на прийняття стратегічних рішень у сфері політики та економіки: українські реалії : монографія / С. О. Телешун, І. В. Рейтерович. – Київ-Херсон, 2008. - 151 с.
10. Auyero J. The Logic of Clientelism in Argentina: An Ethnographic Account // Latin American Research Review. – 2001, - №3. – P. 55-81.
11. Eisenstadt S. N., Roniger L. Patrons, clients and friends. Interpersonal relations and the structure of trust in society. – Cambridge, 1984.
12. Fukuyama F: What is Corruption? // Against Corruption: a collection of essays [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/publications/against-corruption-a-collection-of-essays/against-corruption-a-collection-of-essays> (Дата звернення: 01.09.2017).
13. Mauro P., The Persistence of Corruption and Slow Economic Growth / P. Mauro // IMF Staff Papers. – 2004. – Vol. 51, № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2016/12/30/the-persistence-of-corruption-and-slow-economic-growth-16199> (Дата звернення: 11.09.2017).
14. The party winds down // The Economist [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/news/international/21698239-across-world-politically-connected-tycoons-are-feeling-squeeze-party-winds?fsrc=scn/fb/te/pe/ed/thepartywindsdown> (Дата звернення: 07.09.2017).

Телешун Я. С. Клиентелизм как составляющая функционирования финансово-промышленных групп

В рамках статьи исследована проблема влияния большого капитала на публичную политику. Проанализирована проблематика клиентелизма как в развитых демократиях так и в странах с нестабильной институциональной средой, в частности и в Украине. Рассмотрены основные источники коррупции в современном обществе. Выделены основные причины трансформации финансово-промышленных групп в финансово-политические группы. Определили основные угрозы для общества в связи с функционированием клиентел в обществах на подобие украинского.

Ключевые слова: финансово-политические группы, финансово-промышленные группы, большой капитал, клиентелизм, нестабильная институциональная среда, патронаж, патрон-клиентские отношения, рента, рентье.

Teleshun Y. Clientelism as central component of financial-political groups' functioning

This paper examines the problem of large capital influence on public policy. It was identified and analyzed the problem of clientelism in developed democracy and in States with unstable institutional environment, including Ukraine. The article gives an insight of the main sources of corruption in modern societies. It is proposed the main causes for the transformation of financial and industrial groups into financial-political groups. It is underlined the main modern threats for society which is stipulated clienteles functioning in societies like the Ukrainian one.

Keywords: financial and political groups, financial and industrial groups, large capital, clientelism, unstable institutional environment, patronage, patron-client relations, rent, rentier.

УДК 329:165.4

**Ярош Я. Б., Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки**

ДО ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Розкривається роль політичних партій у політичному процесі. Тривалість функціонування політичних партій, як важливих суб'єктів політики, дозволяє уточнити їх специфіку та виділити ряд сутнісних етапів у їх становленні. Робиться висновок, що формування передумов створення політичних партій, пов'язані із наявністю нерозв'язаних проблем в суспільстві. З одного боку, частина людей відчуває невдоволення існуючим станом, а з іншого, з'являються лідери, які здатні вловити це невдоволення і надати йому потрібне спрямування та створити політичну партію.

Ключові слова: вибори, громадянське суспільство, політична партія, політичний процес, об'єднання громадян, суб'єктність.

Постановка проблеми. Трансформація та демократизація політичних режимів створюють можливості участі політичних партій у державотворчих процесах. Сутність дискусії про суб'єктність політичних партій у сучасних політичних процесах, що обговорюється в наукових колах, віддзеркалює потребу ґрунтовно висвітлити теоретичні аспекти проблеми.

Політичні партії функціонують у певній атмосфері, яка формується суспільством. Ця атмосфера стимулює або гальмує розвиток політичних партій. Визначальний вплив на ці процеси має тип політичного режиму. Зокрема, за тоталітарних режимів політичні партії функціонують у вигляді підпільних груп або під контролем держави. За демократичних режимів створюються умови для виникнення неурядових від держави політичних партій. Демократичний політичний режим характеризується багатопартійністю та наявністю широкого спектру політичних партій та громадських організацій, діяльність яких є автономною від політичної влади та держави. Чим більше у політичній системі функціонує об'єднань громадян тим вищий ступінь демократичності суспільства.

В Україні формування демократичної політичної системи створило можливості для вільного функціонування політичних партій та можливості діяти легально і застосовувати різні форми впливу на політичні процеси. В умовах структуризації суспільства, яка триває в Україні протягом періоду незалежності, політичні партії трансформуються, консолідуються і відносяться до активних учасників політичного процесу. Процес становлення громадянського суспільства в Україні потребує пошуку нових діалогових форм взаємодії політичних партій та органів державної влади у реалізації державної політики. У зв'язку з цим, актуалізується і питання їх дослідження науковцями.

Розробленість теми в науковій літературі. Проблема дослідження участі політичних партій, як складової політичного процесу, має комплексний характер. Комплексність її полягає в тому, що вона піднімає низку ключових питань, зокрема: правового регулювання діяльності політичних партій; прав і обов'язків громадян перед державою і обов'язків держави перед громадянами; місця та ролі політичних партій у державотворчих процесах.

Звернення до цієї проблематики в повній мірі відповідає тенденціям розвитку світової і вітчизняної політичної науки, адже саме початок ХХІ століття ознаменувався значним підвищенням інтересу до проблем суб'єктності політичних партій. Становлення і діяльність політичних партій відбувається на тлі модернізаційних та трансформаційних змін та становленні політичних систем у різних країнах.

Дослідження суб'єктності та розвитку політичних партій, як одного з визначальних елементів політичної системи, не було пріоритетом в наукових пошуках вітчизняних дослідників. Ці обставини підвищують актуальність дослідження специфіки функціонування політичних партій. Значна частина науковців проблему розвитку політичних партій розглядає через правові аспекти діяльності та кількісні характеристики. Особливого значення набуває проблема уточнення зміни їх впливу на суспільно-політичні процеси на загальнонаціональному

та місцевому рівнях.

Дослідження діяльності політичних партій посідає помітне місце у працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Роботи К. Меркотан, М. Примуша, А. Романюка, Ю. Шведа [1;7;8] та інших вчених дозволяють провести теоретичний аналіз функціонування політичних партій. Суттєвий внесок у дослідження процесів трансформації інституцій політичної системи зроблено у працях В. Бакуменка, Є. Бородіна, В. Лугового, В. Майбороди, В. Малиновського, В. Яцуби та інших [9]. Варто відзначити дослідження, що стосуються аналізу потреб об'єднань громадян в Україні. А. Романюк у праці "Стан громадянського суспільства в Україні" зазначає, що співпраця громадських та владних інституцій існує, але вона має незначний простір і ситуативна, тому її скоріше можна характеризувати як взаємодія, а не співпраця [1]. Незважаючи на численні теоретичні напрацювання, питання суб'єктності політичних партій у політичних процесах України залишається недостатньо розглянутим.

Мета статті полягає у тому, щоб здійснити комплексний аналіз суб'єктності політичних партій у політичних процесах.

Основні положення. З часу виникнення людського суспільства йому притаманний потяг до взаємодії його членів, установлення між ними різних зв'язків та відносин на основі спільних інтересів. Групи людей, які виникають внаслідок такої взаємодії і є цілісними утвореннями та впливають на політичний процес.

Через політичні партії окремі особи та соціальні групи мають можливість впливати на інші групи, на суспільство загалом відповідно до своїх інтересів, перетворюючись на важливі суб'єкти політики. Політичні партії виконують функції індикаторів невдоволення громадян, є компонентом системи груп тиску на центри прийняття політичних рішень, інституційним каналом залучення громадян до політики, засобом сприяння прийняттю оптимальних рішень, спрямованих на управління державою і суспільством.

Ступінь впливу різноманітних політичних партій на політичні процеси різна. Однак у сучасних умовах загальної політизації суспільства жодне з них не може повністю відмежуватися від прямої або опосередкованої участі в політичному житті. Одне з головних завдань політичних партій полягає у впливах на процеси прийняття політичних рішень органами державної влади і здійснення тиску на владні структури на різних рівнях.

Прийняття Конституції України актуалізувало наукові політологічні дослідження з цієї тематики. Відбулося закріплення норми, що визнає право громадян на "свободу об'єднання для здійснення захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів" і нових норм, згідно з якими, ніхто "не може бути змушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян" [6].

Політична наука завжди приділяла увагу різноманітним об'єднанням громадян. Однією із перших спроб звернення до цих самодіяльних утворень була їх оцінка і місце в розвитку суспільства давніми мислителями (Аристотель, Цицерон). Дж.Локк враховував їх специфіку при обґрунтуванні договірної концепції, зокрема, взаємодії політичного і громадянського суспільства. Р.Шміттер проблему взаємодії громадських утворень і державних структур розглядав в рамках корпоративістської концепції [2].

Значний внесок у розвиток теорії групових інтересів і відносин зробили представники стратифікаційного напрямку. Відомі теоретики функціоналізму Т.Парнсонс, Б.Барбер, У.Мур досліджували проблеми соціального статусу, мобільності рольових позицій, участі у соціальних переміщеннях, в яких задіяні великі і малі групи [2].

Активно досліджував проблему "третього сектору" англійський аналітик О.Олсон. На його думку, найбільш ефективно індивід може захистити свої суспільні інтереси лише груповими (колективними) діями, в тому числі і економічними. Відомий французький дослідник М.Дюверже звернув увагу на вторинність і постійність впливу груп на владу. Методологічно важливою до підходів співвідношення групової стратифікації та розвитку політичної системи є думка Л. Елісона: "Громадянське суспільство – це спектр відносин і організацій, яким властива тенденція формувати політичну систему" [9, с. 12].

Більшість об'єднань громадян не є первісно політичними, а багато з них взагалі не виходять на рівень політики. Це найбільш характерно для організацій культурно-просвітницької та благодійницької спрямованості. Разом із тим у суспільстві існують об'єднання, які ставлять

перед собою першочергове вирішення політичних цілей. Саме ці організації і є політичними партіями, які є суб'єктами посередниками між членами суспільних груп і державою. Такі об'єднання мають виразний політичний вимір, а їх активність спрямовується не лише на вузькі корпоративні проблеми, а й на широку політику. Політичні партії тісно вплетені у політичний процес, тому що: по-перше, політика залишається домінуючою сферою розподілу суспільних цінностей; по-друге, специфічні інтереси через політику можуть бути виражені, як загальні; по-третє, внаслідок загальної політизації суспільного життя навіть неполітичні проблеми переважно розв'язуються через владні структури.

Значні соціально-економічні й політичні зміни в більшості суспільств, що відбулися в ХХ ст., супроводжувалися зміною поглядів на можливості політичних партій. Демократизація політичних процесів в Україні поступово стає вагомим фактором для вступу до міжнародних об'єднань, налагодження дипломатичних, економічних, культурних та інших зв'язків між державами.

Характерною ознакою цих тенденцій стало ширше формування міждержавних організацій, об'єднань та інших структур, які утворюються на засадах виборності і функціонують, як органи колегіального врядування, де рішення ухвалюються шляхом консенсусного голосування.

Таким чином політичні партії – це обов'язковий атрибут сучасної політики. Хоча їх соціальне обличчя змінюється, але вони постійно присутні в політиці.

Тривалість функціонування політичних партій, як важливих суб'єктів політики, дозволяє уточнити специфіку, виділити ряд сутнісних етапів в їх розвитку, а саме:

- формування передумов, пов'язаних із наявністю невирішених проблем. З одного боку, частина людей відчуває невдоволення існуючим станом, а з іншого, з'являються лідери, які здатні вловити це невдоволення і надати йому потрібне спрямування;

- формулювання цілей і завдань з подальшим викладенням розгорнутої програми дій;

- проведення агітації та пошук прихильників;

- важливим етапом розвитку є розгортання практичної діяльності через залучення громадян за допомогою резонансних політичних акцій. Лідери політичної партії намагаються агрегувати, і по можливості, хоча б частково вирішити ту чи іншу соціальну проблему;

- участь у виборах та створення коаліцій з іншими суб'єктами політики.

У сучасному політичному процесі в Україні рідко відбуваються дебати щодо ціннісної домінанти у суспільстві. Сприйняття сучасної партійної політики в Україні, як «деідеологізованої», на думку С. Конончука, це можна пояснити тим, що сильно ідеологічно артикульовані національно-демократичні сили фактично двічі, у 1990-і та у 2004-2010 роках, поступилися в політичній боротьбі представникам колишньої партноменклатури та нових «груп інтересів» [5, с.63].

Разом із тим, ідеологічна складова партійної політики не зникла. Вона видозмінилася і вилилася у програми політичних партій та дискусію партійних лідерів. При цьому варто відзначити особливість, що громадяни голосують більше за лідерів політичних партій ніж за носіїв певної ідеології. Це підтверджують дані Українського незалежного центру політичних досліджень, а саме, те що ставлення до лідерів стало основою для голосування на виборах до парламенту України у 2007 р.

Опитані прихильники Блоку Ю. Тимошенко (73,4%), Партії регіонів (57,3%), Комуністичної партії України (46,5%), Блоку Литвина (63,1%), Блоку «Наша Україна-Народна самооборона» (61,5%) вказали на лідера політичної сили як привід для здійснення вибору, і, хоча мотиваційна структура була складною та, як зазначають дослідники, «конфліктною», та хоч би який відсоток вона мала у структурі мотивацій, тим не менш, для кожної групи респондентів вона стала визначальною [5, с.65].

Хоча громадяни переважно голосують за лідерів політичних партій, ідеологічна складова значною мірою зумовлює політичну ідентичність партій. Ідеології, позбувшись доктринального характеру, все ж виконують функцію артикуляції інтересів і не лише слугують ресурсом для політичного дискурсу партійних еліт, а й поруч з іншими складовими партійної політики (такими, наприклад, як організаційна, фінансова, агітаційна, кадрова) забезпечують і підтримують стабільність політичних партій. Тому й дискусії між різними ідеологіями, так чи інакше вираженими в програмах політичних партій, становить невід'ємний елемент

демократичного процесу. Без ідеологічної конкуренції політичне життя має шанси перетворитися на дискусію щодо оптимізації системи управління.

Через з'ясування ідеологічних програм політичних партій можна не тільки прогнозувати перспективи розвитку партійної системи (можливі блокування та коаліції), а й прогнозувати стабільність розвитку політичного процесу. Отже, політичні партії виступають важливим чинником прискорення демократизації, сприяння вирішенню соціальних проблем, реалізації конституційних прав, посилення взаємодії між державою та громадянами.

Підсумки. Досліджуючи проблему суб'єктності політичних партій, варто відзначити, що в умовах трансформаційного характеру українського суспільства політичні партії вчаться, як професійно спілкуватися зі своїм активом і представниками влади. Разом із тим, необхідно наголосити, що в міру демократизації українського суспільства політичні партії починають відігравати більш суттєву роль у виробленні та реалізації державної політики.

Актуальним залишається пошук нових, альтернативних механізмів безпосередньої суб'єктності політичних партій у формуванні й реалізації державної політики. Зокрема, йдеться про громадський контроль (експертиза, громадські слухання) з боку політичних партій за діяльністю уряду, органів місцевого самоврядування з тих питань, які стосуються повсякденних інтересів людей.

Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення менеджменту політичних партій у виборчих процесах.

Бібліографічний список:

1. Грабовська С. Стан громадянського суспільства в Україні / С. Грабовська, А. Романюк, Л. Скочиляс. – Львів : ЦПД, 2007. – 96.
2. Енциклопедія політичної думки. – К.: Дух і літера, 2000. – 327с.
3. Ідеологічне позиціонування політичних партій в Україні / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : С. Г. Конончук, О. А. Ярош. – К. : Агентство «Україна», 2013. – 52 с.
4. Клячин А. Вплив політичної комунікації на процес розгортання демократичних перетворень [Електронний ресурс] / А. Клячин. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=16&c=33>.
5. Конончук С. Партійна система України: ідеологічний вимір / С. Конончук, О. Ярош; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Агентство «Україна», 2010. – 189 с.
6. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року – К.: Просвіта, – 1996. – 78 с.
7. Примуш М. Політичні партії: механізми інституціалізації і структурної трансформації [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеню д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути і процеси» / Примуш Микола Васильович ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2002. – 362 с.
8. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів: ЦПД «Астролябія», 2005. – 348 с.
9. Чернецький О. Молодь. Політика. Влада. / О. Чернецький, Я. Ярош. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 148 с.

Ярош Я. Б. К проблеме субъектности политических партий

Раскрывается роль политических партий в политическом процессе. Продолжительность функционирования политических партий, как важных субъектов политики, позволяет уточнить их специфику и выделить ряд существенных этапов в их становлении. Делается вывод, что формирование предпосылок создания политических партий, связанные с наличием нерешенных проблем в обществе. С одной стороны, часть людей испытывает недовольство существующим положением, а с другой, появляются лидеры, которые способны уловить это недовольство и предоставит ему нужное направление и создать политическую партию.

Ключевые слова: выборы, гражданское общество, политическая партия, политический процесс, объединения граждан, субъектность.

Yarosh Ya. B. To the problem of subjectivity of the political parties

The role of political parties in the political process is revealed. The duration of the functioning of political parties as important subjects in politics allows to clarify their specificity and to highlight a number of significant stages in their formation. It is concluded that the formation of the prerequisites for the establishment of political parties is associated with the presence of unresolved problems in society. On the one hand, some people experience discontent with the existing situation, and on the other, there are leaders who are able to capture this discontent and give it the desired direction and to create a political party.

Keywords: *elections, civil society, political party, political process, associations of citizens, subjectivity.*

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 323.23:81'272

*Воробйова Г. Ю., Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ МЕТАФОР

У статті проаналізовані основні підходи дослідження політичних метафор. Більшість науковців розглядає метафору як сукупність символічних утворень, фреймів, які формують стереотипні уявлення у структурі свідомості людини, що спрощує пізнання політичної реальності. За допомогою політичної метафори можна змінювати уявлення адресата про політику

Ключові слова: метафора, політична лінгвістика, мова, політика, символ

Сучасна політична наука приділяє велику увагу дослідженню засобів комунікації як методів впливу на масову свідомість. Актуальними є дослідження використання політичних метафор як механізмів публічного мовлення в реальних конкретних ситуаціях, що дає змогу зробити ґрунтовні висновки щодо комунікативних стратегій політичних акторів. Варто розглянути прагматичний аспект політичної комунікації та її головних компонентів – політичної мови та метафори.

Політична метафора в наші дні привертає увагу багатьох дослідників - не тільки політологів, соціологів, психологів, фахівців зі зв'язків з громадськістю. Серед сучасних напрямків дослідження метафор у політиці варто виокремити такі як когнітивна лінгвістика, дискурсивний аналіз та неориторична концепція.

Когнітивна лінгвістика підкреслює зв'язок політичної метафори з мисленням і понятійною системою людини, дискурсивний аналіз розглядає її як знаряддя політики і влади, риторика акцентує її роль в мовному впливі. Завдяки цим різним перспективам, феномен політичної метафори знаходить багатомірність, стаючи продуктом мови, мислення, суспільства, культури.

Мета статті полягає у виявленні сучасних методів дослідження політичних метафор, оскільки цей феномен вивчається багатьма науковими галузями. Саме систематизація цих напрямків внесе ясність у процес подальшого дослідження.

Аналіз політичних метафор, які використовує політик у риторичі, дає можливість виявити його приховані установки і цілі. Підтвердженням цього є відоме перефразування приказки дослідником метафор російського політичного дискурсу А. Н. Барановим, «скажи мені, які метафори ти використовуєш, і я скажу тобі, хто ти». Так метафора, спочатку досліджувалась у сфері риторичі, а пізніше увійшла до сфери лінгвістики, а тільки далі стала предметом наукового дослідження таких наук, як соціальна і політологія, соціологія, теорія комунікації, зв'язки з громадськістю [2,с.123]. З іншого боку, є й власне наукові причини пошуків інтересу до політичної метафори. По-перше, публікація відомими теоретиками когнітивної лінгвістики Дж. Лакоффом і М. Джонсоном нового погляду на метафору, який докорінно змінив розуміння природи і сутності цього феномена. Запропонований ними підхід став активно застосовуватися і до метафор у політиці, сприяючи розширенню відповідних досліджень. По-друге, під впливом згаданих вище екстралінгвістичних факторів посилюється інтерес до мови політики з боку дослідників дискурсу. У дослідженні політичних метафор використовуються виступи політичних діячів, документи суспільно-політичних партій і рухів, публікації в засобах масової інформації тощо, а також мова круглих столів, теледебатів, передвиборних виступів кандидатів та агітаційної літератури. По-третє, в останні десятиліття широко обговорюється весь комплекс питань, пов'язаних з мовним впливом. Зокрема, спостерігається відродження риторичі в її античних традиціях та актуалізація початкового зв'язку метафори з політикою через область політичної аргументації.

Звернемося тепер до більш докладного розгляду цих напрямків.

Значення когнітивної лінгвістики у процесі дослідженні політичних метафор.

Когнітивна лінгвістика не самостійний напрям дослідження з загальною концепцією, предметом і методом дослідження, скоріше. До галузі когнітивної лінгвістики зазвичай відносять дослідження, що спираються на якийсь набір постулатів досить загального характеру і відкрито декларують свою приналежність до відповідної традиції. Ніяких інших обмежень не накладається, і кожен дослідник сам визначає предмет, матеріал і метод дослідження, що використовуються теоретичні конструкти і термінологію, що створює досить складну основу для порівняльного аналізу різних концепцій.

Когнітивний напрямок в мовознавстві зародився в США і як і раніше представлений переважно американськими вченими, принаймні, в тому, що стосується його найяскравіших фігур. У їх числі слід, насамперед, згадати Дж.Лакоффа, Р.Лангакера, Л.Талмі, Ж.Фоконьє. Саме їх дослідження становлять своєрідне «ядро» когнітивної лінгвістики, її «золотий фонд». До нього, зокрема належить теорія концептуальної метафори Дж. Лакофф і М. Джонсона [8,с. 215].

Перший етап політичної лінгвістики датується 20-тими – 50-тими р. ХХ ст. і характеризується труднощами, пов'язаними з трагічними подіями першої світової війни. Специфічним є те, що власне такі трагічні події зумовили необхідність вивчення політичної комунікації та її взаємозв'язку із суспільно-політичними процесами. Основними напрямками дослідження були спроби вивчення механізмів пропагандистського впливу з метою формування нових методів маніпуляції громадською думкою, свідомістю. Найбільш значущі праці цього періоду пов'язані з діяльністю У.Ліппмана, П. Лазарсфельда, Г.Лассвелла.

Дослідник політичних метафор У. Ліппман у період першої світової війни писав пропагандистські листівки для армії союзників у Франції, після війни займався вивченням питань пропаганди й агітації, служив радником у дванадцяти президентів США. У сучасній політичній лінгвістиці використовується поняття, що запропонував У. Ліппман, "процес постановки порядку денного" (agenda-setting process), тобто висвітлення в політичній комунікації одних питань і замовчування інших. Отже, учений розмежував реальну актуальність тієї чи іншої проблеми та її "важливість" у сприйнятті суспільства [3,с.127].

Інший видатний учений з політичної лінгвістики П.Лазарсфельд активно займався вивченням пропаганди в Колумбійському університеті. У 1937 р. він керував дослідним проектом щодо впливу інформації радіомовлення на американську аудиторію. Згодом цей проект вилився у створення «Бюро прикладних соціальних досліджень», єдиного заснованого на базі університету дослідницького інституту того часу, який займався питаннями політичної та масової комунікації. Внесок П. Лазарсфельда полягає ще в тому, що він разом з іншими дослідниками розробив модель дворівневої комунікації, згідно з якою в будь-якому суспільстві існують сприйнятливі до впливу політичної пропаганди «лідери громадської думки» (opinion leaders), які розповсюджують політичну інформацію по каналах міжособистісного спілкування. Цікавим є те, що методика П. Лазарсфельда набула значного поширення й застосовується сьогодні, але у його визначенні мовленнєвого акту відчувається певна обмеженість, оскільки вчений трактує його лише як елемент міжособистісного спілкування [3, с.267].

Внесок американського вченого Г.Лассвелла полягає в розробці й розвитку методики контент-аналізу та її ефективного застосування для вивчення мови політики. За допомогою контент-аналізу вченому вдалося продемонструвати зв'язок між стилем політичної мови й політичним режимом, у якому ця мова використовується. На думку дослідника, дискурс політиків-демократів дуже близький дискурсу виборців, до яких вони звертаються, тим часом як недемократичні еліти прагнуть до переваги й дистанціювання від рядових членів суспільства, що неминуче знаходить відображення в стилістичних особливостях політичної мови влади.

Отже, мовні інновації, на думку Г. Лассвелла, передують громадським перетворенням, тому зміни в стилі політичної мови служать індикатором наближення демократизації суспільства або кризи демократії. Продемонстрований Г.Лассвеллом потенціал методів квантитативної семантики набув значного поширення. Так, у 40-і рр. ХХ ст. Н. Лейтес, С. Якобсон та інші дослідники виявляли різні взаємозалежності між семантикою мовних одиниць і політичними процесами на основі аналізу радянських гасел, мови Інтернаціоналу, текстів фашистської пропаганди [9,с.115].

На наступному етапі (60ті – 80ті р. ХХ ст.) розвитку лінгвістики зарубіжні фахівці

зосередили увагу на вивченні комунікативної практики в сучасних західних демократичних державах. Ці дослідження показали, що і в умовах "свободи" постійно використовується мовна маніпуляція свідомістю, але вона є більш витонченою.

Когнітивний підхід розглядає роль символів у категоризації оточуючого середовища. Метафора визначається як основна ментальна операція, як спосіб пізнання, категоризації, оцінки та пояснення явищ оточуючого світу. В основі даного визначення є уявлення про епістемологічний (метафора як спосіб пізнання світу) та онтологічний (метафора як ментальний феномен) характер. Системний виклад даного методу був здійснений у праці «Metaphors We Live by» Дж.Лакоффа та М.Джонсона. Головна ідея даного підходу полягає в тому, що метафора не є тільки категорією мови, а складає значну частину свідомості та проявляється в дії. «Наша буденна понятійна система, в межах якої ми діємо та існуємо, в сутності метафорична» [7, с.123]. Даний підхід виводить метафору зі сфери мовлення, що для даного дослідження становить велику теоретичну значимість. Відповідно до даної теорії в основі метафоризації політичного життя є процес взаємодії між структурами знань (фреймами та сценаріями) двох концептуальних доменів – сфери –джерела та сфери –мішені. У результаті спрямування метафоричної проекції в одному руслі зі сфери-джерела у сферу-мішені формуються сталі схеми взаємодії людини з навколишнім середовищем. Сфера-джерела складає сталі фрейми на основі яких реалізується когнітивний механізм, що є основою для прийняття рішень і дій. Це становить основу концептуальної метафори, яка ефективно діє відповідно до концептуальних прототипів суспільства.

Висновки, зроблені вченими, встановлюють перспективи для вивчення концептуальної метафори, що охоплює усі сфери досвіду людини і становить когнітивний потенціал. Варто відзначити роботи А.Мусолффа, який продовжує розвиток когнітивної методики, але доповнює її власним поглядом на політичну метафору як живий організм, який функціонує в політичному дискурсі, має риси спадковості та мінливості, отже, еволюціонує та виживає з іншими метафорами у межах окремої комунікативної моделі.

Оригінальний підхід до вивчення концептуальних метафор склався в Люблінській лінгвістичній школі, яка розробила лінгвокогнітивну теорію метафори, що об'єднує антропологічний та когнітивний аспекти політичної комунікації. Основним метафоричними моделями є «простір», «об'єкт» та «персоніфікація». Дана модель була детально описана польським дослідником Й.Цинкеном на прикладі метафори війни, коли у засобах масової інформації використовують символічну структуру, яка передбачає наявність поля бою (простір), воїнів (персоніфікація) та зброї (об'єкт). За допомогою такої структури може бути проінтерпретована будь-яка політична подія. Американська дослідниця Д.Стоун у праці «Парадокс політики» яскраво показує як політичні оповіді з такими символічними прийомами формують громадську думку з приводу політичної ситуації [11,с.45].

Риторичний напрямок акцентує увагу на досягненні за допомогою політичної метафори образності мови, що використовується з метою впливу на масову свідомість. Дослідження у рамках даного підходу більше стосувалися кризових ситуацій, зокрема використання маніпулятивного потенціалу публічного мовлення під час війни (мілітаристські метафори), виступи політиків під час виборчої кампанії. Дані проблеми розроблялися вченими – Р.Айви, Р.Д.Андерсоном, Р.Карпентером, М.Осборном, В.Ріккертотом, С.Томпсоном тощо.

Варто зауважити, що даний підхід робить акцент на універсальності політичної метафори і сталості людської відомості у сприйнятті політичних символів.

Сутність концептуальної метафори, за книгою Дж.Лакоффа і М.Джонсона «Метафори, якими ми живемо», визначається як розуміння і переживання сутності одного роду через сутність іншого роду. В авторській термінології, відбувається відображення «сфери-джерела» (понятійних областей війни, грошей, подорожі) на «сферу-мішень» (відповідно суперечка, час, любов). Згідно висунутої пізніше «гіпотезі інваріантності», при цьому відображенні «когнітивна топологія» сфери-джерела частково переноситься на сферу-мішень. Запропоновані авторами поняття концептуальної метафори і методика її аналізу виявилися актуальними: за час, що минув з виходу книги у світ, з'явилась велика кількість робіт, присвячених дослідженню концептуальних метафор в різних культурах і різних сферах людської діяльності. На матеріалі російської мови цим, зокрема, займаються представники Московської семантичної школи,

органічно поєднуючи ідеї Дж.Лакоффа і М.Джонсона з традиціями вивчення сучасної картини світу [10,с.15].

Застосування теорії концептуальної метафори до мови політики почалося зі статті Дж.Лакофф про систему метафор, що використовувалися американською владою в 1991 р. для обґрунтування неминучості військового вторгнення в Ірак. Ця робота стимулювала подальше вивчення метафор у політиці, це напрямком активно розвивається в наші дні. Подібні дослідження зосереджені, головним чином, на виявленні концептуальних метафор, використовуваних тими чи іншими політичними силами, та аналізі взаємозв'язків між характером цих метафор, з одного боку, і тим політичним курсом, який проводять або до якого закликають відповідні політики.

Теорія концептуальної метафори - не єдина концепція, що реалізує когнітивний підхід до вивчення метафор.

Дискурсивний підхід до вивчення політичних метафор

Своєю популярністю в якості об'єкта дослідження політична метафора зобов'язана також становленню і розвитку в кінці ХХ ст. нової міждисциплінарної галузі - дискурсивного аналізу. У рамках цього напрямку широко розробляються дослідження конкретних різновидів дискурсу, наприклад, дискурсу ЗМІ, політичного, судового, феміністського, расистського дискурсу, дискурсу конкретних політичних партій і діячів, дискурсу насильства, конфронтації. Як видно з прикладів, підстави для виділення типу дискурсу можуть бути різні: належність до предметної галузі, ідеологічна спрямованість, суб'єкт комунікації тощо. Однак істотно те, що будь-яке подібне звуження об'єкта дослідження передбачає особливе використання мови: особливу граматику, лексикон, семантику, стилістику, особливі правила слововживання, синонімічних замінів, істинності, в кінцевому рахунку - особливий світ. Термін дискурс зближується за змістом зі словами мова і стиль в поєднаннях типу мова тоталітаризму, демократії, стиль Барака Обами, Маргарет Тетчер. Тому в цьому напрямку термін «політичний дискурс» і «мова політики» використовуються в якості синонімічних.

Дискурсивний підхід вивчає метафору у політиці як засіб отримання підтримки з боку населення. Особливо детально розглядаються методики створення нерівності в суспільстві, зокрема гендерної, соціальної тощо. Дана проблематика розроблялась Т.ван Дейком, Н.Ферклау, Р.Водаком. Логічним наслідком було те, що нові політичні умови призвели до зміни методів комунікативного впливу, а оскільки політика не завжди становить у сутності боротьбу за владу, то варто згадати, що в цій боротьбі переможцем зазвичай стає той, хто краще володіє комунікативною зброєю, здатний створити у свідомості адресата необхідну маніпулятору картину світу. Практичним формуванням такої форми сприйняття займалися вчені на цьому етапі розвитку політичної лінгвістики. Отже, протягом другого етапу розвитку політичної лінгвістики набули поширення дослідження політичної лексики, теорії та практики політичної аргументації, політичної комунікації в історичній перспективі, політичних метафор і символів [6,с.129]. Увагу дослідників привертало питання функціонування політичної мови в ситуації передвиборної боротьби, парламентських і президентських дебатах, у партійному дискурсі. На цьому етапі вдосконалюється науковий апарат вивчення політичної комунікації та все більше факторів ураховується при дослідженні дискурсивної значущості тих чи інших висловлювань, текстів або циклів текстів. Особливістю цього періоду є зосередження уваги на політичній мові в контексті західних демократій.

Неориторична парадигма та її вплив у розвиток досліджень політичних метафор.

У риторичній традиції, починаючи з античних авторів і аж до сучасних концепцій, метафора розглядається як символічна частина мови, що використовуються, поряд з іншими риторичними прийомами, цілі впливу на адресата. З трьох категорій класичної риторичної мови: логосу, етосу і пафосу, метафора належить до пафосу. Саме пафос «відповідає» за способи мовного вираження, що сприяють реалізації комунікативного наміру оратора, яке може полягати в тому, щоб переконати аудиторію у своїй правоті, спонукати її до дій або, навпаки, до апатичних настроїв. При цьому, як розуміли давні риторичні вчені, першорядну важливість має емоційно-психологічний вплив. Емоційно насичена мова має більшу силу впливу, ніж мова, позбавлена експресивності. Цей факт добре відомий політикам, тому в своїх виступах вони охоче використовують різноманітні риторичні прийоми, в тому числі і метафору. Виникнувши в античності, в період розквіту ораторського мистецтва, риторика, однак, поступово втрачала свої

позиції і в ХІХ ст. звелася до приватної дисципліни прикладного характеру - судової риторики. Проте починаючи з другої половини ХХ ст. відбувається її відродження у формі так званої «неориторики», що прагне до відновлення і розвитку античних традицій, а, отже, знову актуалізується роль метафори як засобу емоційного впливу і переконання [1,с.13].

Наслідуючи античний канон і деякі, добре розроблені фрагменти теорії, неориторика приймає на себе і масу невирішених в класичній риторичній проблемі. Серед них, насамперед, питання про змістовне наповнення центральних понять риторики: аргументації, впливу, переконання. Осмислення того, як ці поняття співвідносяться між собою, додатково ускладнюється зміненими умовами мовної комунікації. Для неориторики, що розвивається в епоху масових комунікацій, вивчення аудиторії представляє більш складну задачу, ніж це було в античному світі, коли оратор виступав перед натовпом.

У пострадянській науці проблематика мовної дії на адресата досліджувалася в рамках теорії мовленнєвої діяльності російського дослідника А.Леонтєва, литовського вченого Е.Лассан. В основі цієї теорії лежить думка про несамостійність мови, її підпорядкованості цілям тієї діяльності, заради якої вона починається. Мова розглядається не тільки і не стільки як засіб передачі повідомлень, а як засіб управління діяльністю людей - в тому сенсі, що саме управління діяльністю співрозмовника становить кінцеву мету мовного спілкування, по відношенню до якої передача повідомлення - лише засіб. Мовний вплив визначався як «регуляція діяльності однієї людини іншою за допомогою мови», при цьому відрізнялося мовленнєвий вплив в широкому сенсі і у вузькому сенсі. Під мовним впливом в широкому сенсі розумілося будь мовне спілкування, взяте в аспекті його цілеспрямованості, цільової обумовленості. Мовний вплив у вузькому сенсі представляє собою мовне спілкування в системі засобів масової інформації або в агітаційному виступі безпосередньо перед аудиторією. Саме воно було предметом теоретичних і експериментальних досліджень пострадянських лінгвістів і психологів, що спиралися на теорію мовленнєвої діяльності А. Леонтєва [5,с.55].

Дослідження, присвячені проблемам мовної дії та шляхам її оптимізації, в цілому досить далекі від того, чим займається сучасна західна неориторика. Так, на відміну від зарубіжних країн, у вітчизняній науці рідкісні дослідження, які містять аналіз конкретних текстів з точки зору задіяних в них риторичних прийомів, зокрема аргументації. Лише в останні роки виник інтерес до цих комунікативних стратегій і тактик, в тому числі механізмах переконання та аргументації. Зокрема, почала розвиватися досить популярна на Заході галузь, яка знаходиться на межі досліджень політичного дискурсу і теорії аргументації, що вивчає мовні стратегії політиків на матеріалі їхніх публічних виступів, участі в дебатах, круглих столах тощо.

Великий внесок у розробку цього наукового напрямку зробив німецький дослідник Н.Луман, основні положення якого можна вивчати відповідно до праць «Влада», «Що таке комунікація». Автор стверджує, що за допомогою мови здійснюються такі процеси, як створення невизначеності ситуації та пропозиція підвладним зрозумілої альтернативи деякого рішення, яке породжує визначеність ситуації. Це досягається певним формулюванням повідомлення, яке трансформує відому інформацію за допомогою мовленнєвих структур, з метою легітимації політичних ідей. Тобто Н.Луман наголошує на маніпулятивному аспекті політичної метафори, адже мова володіє цілим спектром методик для формування установок у масовій свідомості [10,с.170].

Учений акцентує увагу на важливості ефективної організації політичного повідомлення задля збереження важелів управління. Основними завданнями владних структур щодо організації інформаційних потоків, на думку дослідника, мають бути такі:

- 1) створення механізмів, які, з одного боку, створюють феномен невизначеності повідомлення, а з іншого, заперечують можливість підлеглих подолати невизначеність, тобто усвідомити прихований вплив;
- 2) здійснення такого впливу на суспільство, щоб був не відомий навіть теоретично цілий спектр альтернатив щодо формування невизначеності;
- 3) підлеглим мають сприймати відібрану владою для демократичного голосування альтернативу вибору деякого рішення як те, що забезпечить визначеність.

Основна ідея цього напрямку полягає у формуванні однакових реакцій аудиторії на політичні дії з метою підтримки й легітимації мотивів правлячих сил.

Таким чином, у статті розглянуто три сучасних напрямки досліджень, які, сприяють збереженню і зміцненню інтересу до феномену метафори у сфері політики: когнітивна лінгвістика, неориторичний напрямок, дискурсивний. У процесі розвитку теорій викоремились наукові школи, одна з перших – американська, яка дала початок іншим. Дослідження політичних метафор є міждисциплінарними. Когнітивна лінгвістика підкреслює зв'язок політичної метафори з мисленням і понятійною системою людини, дискурсивний аналіз розглядає її як знаряддя політики і влади, риторика акцентує її роль на комунікативному впливі.

Бібліографічний список:

1. Андерсон Р.Д. Каузальная сила политической метафоры / Р.Д.Андерсон. – Е.- 2006. – с.92
2. Баранов О.М. Російська політична метафора: матеріали до словника / О.М.Баранов, Ю.М.Караулов. - М., 1991.- 145с
3. Будаев Э.В. Современная политическая лингвистика / Э.В.Будаев, А.П.Чудинов. - Екатеринбург, 2009. –230с.
4. Будаев, Э.В. Риторическое направление в исследовании политической метафоры / Э.В. Будвев, А.П. Чудинов // *Respectus Philologicus*. 2006б. № 9(14).
5. Будаев Могут ли метафоры убивать? Прагматический аспект политической метафоры / Э.В. Будаев.- *Политическая лингвистика*. - №20. - Екатеринбург, 2009. – 74с.
6. Водак, Р. Язык. Дискурс. Политика / Р. Водак. - СПб., 2003
7. Ельштайн Дж.Б. О взаимосвязи между политическим языком и политической реальностью / Дж.Б.Ельштайн // *Логос*. – 2005. - №3–142с.
8. Лакофф Дж, Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // *Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. М.: Прогресс, 1990. - 415с*
9. Лассуел Г.Д. Психопатология и политика / Г.Д.Лассуел. – РАГС, 2005. - 352с.
10. Луман Н. Власть / Пер. с нем. А. Антоновского. М.: *Праксис*, - 2001. - 256 с.
11. Стоун Д. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень / Д.Стоун.- К. : Вид. дім «Альтернативи», 2000. – 304 с.

Воробьева А. Ю. Концептуальные подходы к изучению политических метафор

В статье проанализированы основные подходы к исследованию политических метафор. Большинство ученых рассматривает метафору как совокупность символических образований, фреймов, которые формируют стереотипные представления в структуре сознания человека, упрощает познания политической реальности. С помощью политической метафоры можно изменить представление адресата о политике.

Ключевые слова: *метафора, политическая лингвистика, язык, политика, символ*

Vorobiova G. Conceptual approaches to the study of political metaphors

In the article the basis of the study of political metaphors. Most scholars consider the metaphor as a set of symbolic structures, frames, forming stereotypes in the structure of consciousness that facilitates knowledge of political reality. Using the metaphor of the political idea can change recipient policy.

Keywords: *metaphor, political linguistics, language, politics, symbol*

УДК 322:172.3::342.731+348.71

Мацішина І. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

**ВІЗУАЛЬНА РИТОРИКА РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ
ЯК ІНДИКАТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ**

Аналіз політичних режимів сьогодні викликає купу питань, відповіді на які можна знайти у політичній історії. Класичний розподіл на демократичний, тоталітарний та авторитарний режими показав, що під час більш детального аналізу ці режими мають певні схожі риси, які віддзеркалюють один одного. Пошуку головних маркерів трансформації політичного режиму скрізь призму візуальних текстів присвячена ця робота.

Ключові слова: авторитаризм, журнал «Безбожник», візуальне, тоталітаризм, церква.

Платон, Аристотель, М. Макіавеллі, Ф. Бекон, Б. Спіноза, Монтеск'є займалися спробою позначити політичний режим якимось типом. І, як наслідок, сьогодні нам відома платонівська модель шести типів режимів. За словами професора Миколи Нарикова, на сьогоднішній день є два підходи. Перший: класовий підхід, де політична влада розглядається через призму класового панування (звідси й рабовласницька, феодална, буржуазна, соціалістична типи влади). Другий: механізми політичної системи, де діяльність партій, рівень прав та свобод можуть характеризувати політичний режим. Другий підхід має свої рівні дослідження політичних режимів. За формою правління (П. Лалюмер, А. Демішель), за виборчою системою (М. Дюверже), за формою полярностей режимів. Наприклад, К. Поппер визнавав тільки два типи політичних режимів – демократичний та тиранію. Характерно те, що в центрі уваги дослідників знаходяться більше політичні інститути, а політичним процесам виділяється менша увага. Присутність та роль візуальних текстів у самих процесах взагалі відсутня у наукових роботах. Тому спроба проаналізувати рівень візуальних текстів, які формували *інше* ставлення до релігії та впливали на поведінку радянських людей часів Другої світової війни є головною метою роботи. Головне завдання дослідження полягає у пошуку головних ознак трансформації тоталітарного режиму. Теза, яка є ключовою цієї роботи – тоталітаризм, як політичний режим, заради існування змушений постійно знаходитися у динамічному стані. І будь-який експеримент, який застосовується у його вимірі, не завжди можна розуміти як революційність. Балансування між ліберальними та консервативними концептами тоталітаризму може змінити зовнішню форму режиму, а не його наповнення та зміст.

Найбільш відомі дослідження проблематики тоталітаризму знайшли своє відображення у роботах Т. Адорно, Х.Арендт, З. Бжезинського, Р. Дарендорфа, К. Поппера, Е. Фромма, Ф. Хайека тощо. Незважаючи на різні підходи ці вчені погоджуються, що тоталітаризм, як феномен політичної системи, відрізняється від інших її форм всеосяжним втручанням політичної влади в усі сфери життя суспільства з метою здійснення тотальних соціальних перетворень. А контроль на рівні впливу призводить до реконструкції суспільства. Історичний екскурс у період Другої світової війни дозволить не тільки це побачити, але й виявити механізми та рівень трансформації тоталітарного режиму.

Політика нової радянської держави щодо статусу церков починається з Декрету Ради Народних Комісарів від 20 січня (2 лютого) 1918 року «Про відділення церкви від держави і школи від церкви». У ньому Пункт 3 свідчив: «Кожен громадянин може сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої. Всілякі правопозбавлення, пов'язані з сповіданням якої б то не було віри або несповіданням ніякої віри, скасовуються. Примітка: З усіх офіційних актів будь-яка вказівка на релігійну приналежність чи неналежність громадян усувається» [15, с.7]. Однак т.зв. ліберальне ставлення до питання релігії знайшло своє відображення лише на папері. Перша радянська Конституція, що була прийнята у липні 1918 року і отримала назву Конституція РСФРР, у розділі 13 чітко вказувала перелік осіб, які позбавлялися права обирати і бути обраними. Ченці і духовні служителі церков і релігійних культів потрапляли в цю категорію. А далі – ще могутніше.

В історії 1932 рік називається як «безбожна п'ятирічка». Антирелігійна комісія під керівництвом Омеляна Ярославського (Губельман) займалася не тільки контролем релігійних

організацій. Головним пропагандистським рупором був журнал «Безбожник», в якому барвисто і методично релігійні течії піддавалися критиці. Крім того, в державі активно розвивалася громадська організація «СВБ» (Союз воєвничих безбожників), яким також керував О. Ярославський. Фактично ця людина виконувала роль головного антирелігійного пропагандиста країни.

Серед православного духовництва на початку 30 рр. відносини з радянською владою були чітко позначені самою владою. Попи, як злісний елемент, зображуються на карикатурах і висміюються на плакатах.

Візуальні коди комічного: товсті чоловіки, довгі чорні рясни, засмальцьовані волосся, великий хрест на грудях на товстому ланцюжку. До початку Другої світової війни вони були зображені разом з капіталістами та білогвардійцями у протиставленні до представників робітничого класу.

Тому арешти та репресії в 30-х рр. проти духовників відбувалися також активно, як і до всіх інших соціальних представників. І підкреслювалося, що люди караються не за релігійні уподобання, а за політичну провину. Хоча у дописах співробітників таборів чітко вказувався духовний сан ув'язнених. Наприклад, з інформаційного огляду №1 начальника УТАБ (Управління таборами ОДПУ) Л. І. Когана та начальника інформаційно-слідчого відділу Балябіна по виправно-трудоному таборі ОДПУ (Об'єднане державне політичне управління) за жовтень 1930 р. є такий допис: «До категорії особливо злісних відноситься священник Воронов (Північ[ні] таб[ори]). Комунізм він відкрито називає вченням антихриста і диявола. (Вжито заходи ізоляції)» [14, с.106]. Далі в даному інформаційному огляді йдеться, що деякі окремі особи «з кол. священників, які відмовляються від сану, заявляють себе аполітичними або прихильниками радвлади (Північ[ні] таб [ори])» [14, с.106].

На фоні «федорівців» (які співали релігійні пісні та молилися у неділю), євангелістів (які зав'язували відносини з іншими ув'язненими з інших таборів), «ізраїльтян» (які відмовлялися від роботи), «толстовців», православне духовенство у Соловецьких, Північних та у Вишерських таборах займалися агітацією «про шкідливість колективного життя». Це відбувалося на прикладі читання газет з власними коментарями, протестували проти санобробки (проти стрижки та вилучення одягу). Був випадок, коли помкомроти «поп Померанцев ... став комплектувати свою піроту ув'язненими, які переважно належали до духовного звання» [14, с.111]. Встановлювався зв'язок з служителями культу на волі і передавалася їм інформація про життя духовенства у таборах. Характерно, що у Соловецьких таборах межі стиралися між сектантами, які об'єднувалися завдяки побутових питань. Сектантів в таборах ставало багато. Причина їхньої антирадянської діяльності, на думку керівництва, полягала у двох моментах: «1) прирівняння їх при санобробці до усієї маси ув'язнених і 2) розстріл (у Сол[овецьких] таборах) групи духоборів...» [14, с.111].

Будь-яких активних дій до об'єднання всередині табірної життя серед представників різних конфесій між собою не було. Як правило, люди трималися більш згуртованими між собою на основі однакових релігійних вподобань. Тісних контактів між, наприклад, сектантами та православними або, православними та католиками, не було. «Ксьондзи живуть надією на близькість війни СРСР із зарубіжними державами. Вони вважають себе політичними в'язнями і весь час мріють про обмін їх радвлади на комуністів, що містяться у закордонних тюрмах. Живуть вони замкнуто, своїм середовищем. У кожній особі, яка прибуває сюди у відрядження, підозрюють співробітника ОДПУ» [14, с.112].

У 1937 році відбувся перепис населення. З ініціативи Й. Сталіна було внесено питання про релігійну приналежність. Виявилось, що з 3 млн. неписьменних - 25 млн. були віруючими. Таким чином, широкомасштабна кампанія з розвитку Союзу воєвничих безбожників (СВБ) не мала успіху. Проблема неефективності журналу «Безбожник» і всієї антирелігійної пропагандистської кампанії, на думку української дослідниці І. Грідіної полягає в тому, що робота напередодні 1941 року відбувалася більше серед робітників, які вже давно відійшли від релігії.

У 1938 році в журналі «Безбожник» вийшла стаття М. Штейнмана під назвою «Релігія та фашизм». У ній детально вказується на те, що всі церковні установи в Європі дали згоду, щоб Гітлер завоював Австрію, Іспанію, Китай та Маньчжурію. Церква є найлютішим ворогом комунізму і СРСР. «Церква не тільки організаційно і політично пов'язана з фашизмом. Вона

намагається вселити віруючим думка про примирення з фашистами. Вона сповідає класовий мир, вічність класового суспільства, святість капіталістичної приватної власності» [2, с.12]. Але не дивлячись на те, що в цьому журналі висміювалися все, - від православних до буддистів, - риторичу гумору розуміли далеко не всі. Паралельно з інтелектуальною роботою, влада ще більше посилювала репресії серед віруючих.

Але з 1941 року змінюється візуальна риторика щодо церковного життя і місця православних в історії Радянського Союзу. З доповіді О. Ярославського на всесоюзній нараді працівників антирелігійних музеїв у Москві 28 березня 1941 р. «Є чимало людей, - цілком радянських, цілком відданих справі комунізму, - у яких збереглися релігійні вірування і забобони. Цих людей ми ще не переконали у хибності та шкоді релігії. Не мають рації спрощенці в антирелігійній пропаганді, які про таких людей бажають сказати все, що завгодно. Ось, наприклад, що писав нещодавно у «Тамбовській правді» т. Бородін: «Вірити в євангельські оповіді може тільки сліпий, невіглас або круглий ідіот». Це абсолютно неправильно і політично шкідливий виступ. Не можна ж думати, що мільйони віруючих - це сліпі, невігласи або круглі ідіоти» [3, с.3].

Причин, за якими змінилося ставлення влади до позиції віруючих під час Другої світової війни, кілька:

- окупаційна влада використовували надання свободи віросповідань як одну з провідних тем у своїй ідеологічній роботі. У пресі підкреслювалося, що новий режим несе релігійну свободу. Ось приклад замітки «Христос Воскрес!» у газеті «Нове слово» за вересень 1941 року. «Ось що пише звідти молодий російський інженер-емігрант: «Випадково я бачив перше богослужіння в церкві одного великого міста. Після багатьох років можна було знову вільно служити. Церква була повна народу і тисячі тих, хто молиться стояли на площі. Старий священник служив молебень, а в натовпі було чути вигуки: «Христос Воскрес!» [8]. У замітці вказується, що дозволені також і служби й у військовополонених, у багатьох з'явилися натільні хрестики;

- «З приєднанням західних областей України почався перший етап метаморфоз антирелігійної пропаганди. Радянський уряд опинився перед фактом включення у політичне життя населення з недоторканим релігійним життям і свідомістю. Відкрита антицерковна політика і пропаганда могли спровокувати тут потужний соціальний вибух» [10, с.77]. Тому на приєднаних територіях Західної України та Західної Білорусі, Бессарабії та Північної Буковини необхідно було проводити м'яку церковну політику, щоб не викликати колабораціонізм;

- підготовка до Тегеранської конференції (осінь 1943), де повинні були обговорюватися питання відкриття другого фронту. Щоб бути переконливим серед союзників та отримати свою сферу впливу, Й. Сталіну необхідно було продемонструвати демократичність радянської влади;

- питання впливу після війни на підконтрольних територіях, де представники церковного світу виконували б функції зовнішньої розвідки. З доповіді О. Ю. Васильєвої «Зовнішня політика Радянської держави і російська православна церква «1943-1948 роки» під час засідання Вченої ради ІРІ РАН у червні 1997 року. «5 червня 1943 р. Й. В. Сталин прийняв у Кремлі наркома держбезпеки В. М. Меркулова, який згідно з раніше отриманими вказівками надав проект абсолютно секретного документа під назвою «Заходи щодо поліпшення зарубіжної роботи розвідувальних органів СРСР». Сталин уважно вичитав усі чотирнадцять пунктів, зробив деякі поправки і тут же підписав постанову Державного Комітету Оборони за № 3522 «ЦТ» (цілком таємно) про затвердженні заходи. Цей документ позначив нову віху в історії політичної розвідки СРСР» [18, с.339].

- позиція самої православної церкви. Не дивлячись на репресії, вигнання та позбавлення прав, бажання бути корисною радянській владі підштовхувало саму церкву до пошуку шляхів для зближення. З коментарів-спогадів Ю.П.Шарапова: «21 грудня 1939 року в день 60-річчя Сталіна, ми, група студентів ІФЛІ, поверталися з занять. Доїхали на трамваї до Сокольницького кола, як він тоді називався, і хтось із нас згадав, який сьогодні день. Там була поблизу церква і ми туди зайшли. У церкві йшло богослужіння. Раптом священник, який проводив цю службу (чи то це було заплановано заздалегідь, чи то це був експромт, а якщо і експромт, то добре продуманий), сказав: «Чим ми всі зобов'язані нинішньому світові, благоліпністю і т.і. А тим (відкриває якусь книгу, показує), що в світ прийшов Йосип». Він мав на увазі, звичайно, іншого Йосипа, а не того, який царював тоді, але на не дуже грамотну публіку, яка його слухала з

задоволенням, це тоді справило враження. Я думаю, що вже тоді церква розуміла цей запит, і в особі одного священика так реагувала на те, щоб стати одним із знарядь впливу на маси [18, с.352-353]. За словами М.В. Шкаровського: «За повідомленнями органів держбезпеки, навесні і влітку 1943 р. численні бродячі священики агітували віруючих подавати владі клопотання про відкриття храмів; а серед московського духовенства поширювалися чутки про те, що за кілька днів має відбутися зустріч ієрархів з керівництвом країни» [20, с.36].

4 вересня 1943 року у Голови Ради Народних Комісарів СРСР Й. Сталіна відбувся прийом Патріаршого Місцєблостителя Митрополита Сергія, який всі ці роки виявляв лояльність до радянської влади і був вкрай обережний у висловлюваннях. Темою зустрічі була ідея скликати Собор єпископів для обрання Патріарха Московського і всієї Русі та освіти при Патріархові Священного Синоду. Сергій передав перелік священослужителів, які були в ув'язненні. Щоб прискорити процес обрання за архієреями, які повинні були за статутом церкви брати участь у виборах, були навіть послані бомбардувальники до таборів. Таким чином, 11 архієреїв були звільнені виключно для вибору Патріарха.

8 вересня у Москві відбувся Собор, який одноставно обрав 76-річного Митрополита Сергія Патріархом Московським та всієї Русі. Для контролю за діями православної церкви була створена Рада у справах Російської православної церкви при РНК СРСР. Його керівником був призначений полковник держбезпеки Г. Г. Карпов. Сьогодні у вільному доступі знаходяться листи патріарха Алексія I, який був обраний-призначений у 1944 році після смерті Патріарха Сергія. Велика частина листів адресована Г. Г. Карпову. З них чітко простежується як інституціональна, так і особиста прихильність церкви від держави.

У своєму зверненні до радянського уряду архієреї підкреслили позицію православної церкви до радянського уряду. «Глибоко зворушені співчутливим ставленням нашого всенародного Керманіча, Голови Радянського Уряду Й. В. СТАЛІНА до потреб Російської Православної Церкви і до скромних наших праць, її смиренних служителів, приносимо Уряду нашу всесоборную щирю подяку, і радісне запевнення, що, підбадьорені цим співчуттям, ми примножимо нашу частку роботи до загальнонародного подвигу заради порятунку батьківщини» [11, с.1].

Через кілька днів газети німецької пропаганди вибухнули скандалом. 12 вересня 1943 року в газеті «Нове слово» виходить стаття під назвою «Губельман в рясі». «... У країні, де храми були перетворені на танцюльки, а священослужителі оголошені «ворогами народу» і «позбавленцями». Чи не патріарх всеросійський, а мерзенний жид Губельман-Ярославський, розперезаний голова «Союзу безбожників», повинен був служити виховним прикладом для мільйонів російських людей» [6]. (Фото 4).

Замітка «Сталінський патріарх» у газеті «Нове слово». «У ці страшні дні випробувань істинно-православних людей необхідно пам'ятати слова апостола Матвія (9 розд.24, вірш 24): «бо постануть лжехристи та лжепророки, і дадуть и великі ознаки та дива, щоб спокусити, як можна і обраних» [7].

Поступово змінюється і політика зображення ворога в церковній рясі. Вже першою постановою Собору від 8 вересня 1943 року була чітко визначена позиція легалізованої православної церкви. У журналі Московської Патріархії протоієрей О. П. Смірнов написав статтю «Супротивники хреста Господня», в якій чітко розшифровує постанову Собора Преосвященних архієреїв Російської Православної Церкви від 8/IX/1943. У ньому вказується, що зрада загальноцерковній справі і перехід до фашистів розуміються церквою як вороги хреста Господнього і будуть вони відлучені. Далі наводяться аргументи, чому така позиція принципова. «Замість Христа - фюрер; замість хреста - язичницька свастика; замість вічної книги життя Біблії - фашистська книжечка «Моя боротьба»; замість неділі - вечір суботи; замість священиків, пасторів, капеланів, читців - одні лише тільки лектори; замість хрещення, причастя, покаяння, вінчання - проголошення фашистської клятви з дотиком правої руки до меча і т. і.» [12]. Зображення ворога в образі віруючого починає відбуватися в європейському контексті. На карикатурах і плакатах на радянського глядача серед ворогів вже стають католики, сектанти, буддисти. Все, крім православних. Діяльність самого журналу «Безбожник» триває. Церква не мала права його критикувати, а сам журнал помітно знизив градус критики на адресу православної церкви.

Вже після війни політика розширення прав православної церкви почала поступово згортатися. М. Шкаровській вказує на перелом з 1948 року, коли стався крах середземноморських планів. «1 листопада 1948 р. новим константинопольським патріархом був обраний «американський ставленик» архієпископ Нью-Йоркський Афінагор, налаштований антикомуністично» [20, с.47]. Поява сильних конкурентів і крах створення «православного Ватикану» у Москві призвели до згортання православної пропаганди. А у 1949 році вийшов проект ЦК «Про заходи щодо посилення пропаганди науково-атеїстичних знань», який продовжив справу О. Ярославського (який на той час вже помер).

Аналізуючи ступінь впливу і рівень ефекту від пропаганди атеїзму в умовах відродження статусу православ'я, хотілося б зупинитися на деяких деталях. Вони стануть заключним акордом всієї цієї історії.

- Умови відкритої пропаганди вимагають наявності ворога. Як зовнішнього (фашисти, нацисти, окупанти), так і внутрішнього (зрадники, попи). Для консолідації більшості всередині держави необхідна ненависть в бік обраної меншини. До 1943 року такою меншістю були віруючі. Журнал «Безбожник» це і використовував у пропаганді атеїзму. Однак з 1943 року в таборі т.зв. «ворогів» відбувається передислокація. Внутрішній ворог (віруючі) отримує статус «свого» і примикає до більшості, яка його «пробачила». Головний ворог нападок на віруючих О. Ярославський помер і в суспільну свідомість запускається патерн «доброго царя». Коли не Сталін, а його оточення винне у звірствах та вбивствах мільйонного народу. Розповсюджується ідея, що не Й. Сталін, а його оточення знищували віруючих.

- Сама позиція православної церкви цей патерн підсилює. Ось уривок промови Патріарха Московського і всієї Русі Алексія перед панахидою по Й. Сталіну. Вона була закінчена наступними словами: «І нашому коханому і незабутньому Йосипу Віссаріоновичу ми молитовно, з глибокою, гарячою любов'ю виголошуємо вічну пам'ять» [13, с.4].

- Боротьба на сторінках газет і журналів набуває інших рис. Посилюється критика країн-союзниць. Але не на пряму, а через комічні зображення католиків, сектантів, буддистів. Парадоксально, але ті, хто пліч-о-пліч стояли на фронтах, у зображеннях поставали ворогами. Мало хто розумів, що критикуючи Ватикан, – як символ релігійного зла, – відбувався виклик і всім католикам, які були союзниками у Другій світовій війні.

Використання поняття «священне» (той, хто володіє святістю), в першу чергу було пов'язано з релігійним культом. Пісня-гімн «Священна війна» змістила розстановки святості. Захищати Батьківщину з запереченням Священного писання, з нетерпінням до священників і т.і. позначало для віруючих зовсім не те, що значило для атеїстів. Необхідно було об'єднати їх в одну релігію, яка повинна була б влаштовувати ці два протиборчі табори, які штучно створили. Патріотична діяльність і віруючих і атеїстів повинна була носити сенс спільної священної дії. Що, в свою чергу, має на увазі під собою автоматичну згоду, незаперечність і покірність. За словами Д. Волгогонова, Сталін займався проповідями ленінізму. «Як Мухаммед вважав себе пророком Аллаха, так і Сталін проголосив себе пророком Леніна» [5, с.10].

- Політика легалізації статусу православної церкви вдалася не стільки для неї самої, скільки для подальших дій Сталіна. Завоювавши довіру з боку союзників та заручившись підтримкою на місцях, радянське керівництво зуміло скоротити і знизити критику на свою адресу. У бюлетені Поліції безпеки від 7 травня 1943 р. з окупованих східних областей вказувалося: «Радянська пропаганда зуміла спритно використовувати релігійні почуття населення у своїх цілях. Церква і маси все в більшому ступеню отримують заохочення. Як стало відомо з Москви, вплив жителів у церкві у великодні був значним. Цей факт пропагандистський вельми сильно використовується і знаходить поширення, насамперед, у союзників» [21, с.143].

Розуміючи головні ознаки політичного режиму, можна виділити кілька рис, які доповнюють та розширяють тоталітарну сферу політичного життя Радянського Союзу.

- умовна гарантія права на релігію;
- захист прав окремих меншин (у даному випадку православних);
- надання прав та свобод для віруючих більшої частини громадян після їхнього насильного приєднання до лав СРСР;
- застосування принципу домовленості з іншою стороною (РПЦ), замість принципу сили;
- контроль держави за духовним життям суспільства

- знищення кордонів між політичною та неполітичною сферами життя;
- використання закритих каналів впливу та тіньових координаторів, які відповідали за релігійну політику (полковник держбезпеки Г. Г. Карпов);
- відсутність механізму спадкоємності релігійної влади (кого тоталітарна система назначать, той і буде);
- терор проти народу вже від імені церкви, де вже неправославний є ворогом (але це не стосується атеїстів).

Такі ознаки дозволяють припустити, що релігійна політика, яка відбувалася і завдяки візуальним агітаційним матеріалам, призвела до зміни вектору правого тоталітаризму на лівий. Прагнення зберегти вплив на територіях Східної Європи, змусила радянську владу не тільки відновити інститут «шпигунів у рясах». Але й знизити рівень недовіри населення до самої влади завдяки послабленню контролю за вірою.

Бібліографічний список:

1. Бутенко А. П. Социологические вопросы истории и теории тоталитаризма // Социологические исследования. – 1998. – № 6. – С. 26-37.
2. Журнал «Безбожник». – 1938. – №5. – С. 12
3. Журнал «Безбожник». – 1941. – №5. – С. 3.
4. Бернейс Э. Пропаганда // М.: Н-Рublishing. – 2010.
5. Волкогонов Д.А. Сталин и религия / Д.А. Волкогонов // Наука и религия. – 1989. – № 2. – С. 11-12.
6. Газета «Новое слово». – 1943. – 12 сентября. – №73.
7. Газета «Новое слово». – 1943. – 19 сентября. – №75
8. Газета «Новое слово». – 1941. – 21 сентября. – №76
9. Газета «Новое слово». – 1943. – 26 сентября. – №77
10. Грідіна І.М. Метаморфози антирелігійної пропаганди радянської влади в Україні під час Другої світової війни // Наука. Релігія. Суспільство. — 2009. — № 4. — С. 74-80.
11. Журнал Московской Патриархии. – 1943. – №1 сентябрь. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://archive.jmp.ru/page/index/19430115.html>
12. Журнал Московской Патриархии. – 1943. – №3 ноябрь. Электронный ресурс. Режим доступа : <http://archive.jmp.ru/page/index/1943035.html>
13. Журнал Московской Патриархии. – 1953. – №4 апрель. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://archive.jmp.ru/number/index/195304.html>
14. История сталинского Гулага. Конец 1920-х - первая половина 1950-х годов. Собрание документов в 7 томах. Том 6. Восстания, бунты и забастовки заключенных. Раздел 1. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://opisi.garf.su/pdf/gulag6/01.pdf>
15. К истории отделения церкви от государства и школы от церкви в СССР // Вопросы истории религии и атеизма. – 1958. – Выпуск 5. С.3-49.
16. Ладоренко В.Е. К вопросу об изменении политической ориентации русской православной церкви (1917-1945) // Вопросы истории религии и атеизма. – 1964. – Выпуск 12. С.106-123.
17. Нарыков Н. В. К проблеме типизации политических режимов // Теория и практика общественного развития. – 2009. – №. 22-36.
18. Труды института Российской истории РАН. 1997-1998. Выпуск. 2. Отв. Ред. А.Н.Сахаров. Изд-во: Москва, 2000. – 479 с. Электронный ресурс. Режим доступа: ftp://www.istorichka.ru/Periodika/Trudy_Instituta_rossijskoj_istorii/Vyp.02.2000.pdf
19. Шейнман М.М. Пропагандист атеизма Ем. М.Ярославский (к 80-летию со дня рождения и 15-летию со дня смерти) // Вопросы истории религии и атеизма. – 1958. – Выпуск 6. С.75-104.
20. Шкаровский М.В. Русская православная церковь в 1943 – 1957 годах // – Вопросы истории. – 1995. – №8. С.36 – 56.
21. Шкаровский М.В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущёве. (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939-1964 годах). Москва, 2000.
22. Paden R. Tradition and the Origins of Totalitarianism // Journal of social philosophy. – 1986. – Т. 17. – №. 2. – С. 45-56.

Мацьшина И. В. Визуальная риторика религиозной политики советской власти как пример исследования трансформации политического режима

Анализ политических режимов сегодня вызывает множество вопросов, ответы на которые можно найти в политической истории. Классическое деление на демократический, тоталитарный и авторитарный режимы показало, что во время более детального анализа эти режимы имеют определенные сходные черты, которые отражаются друг в друге. Поиску главных маркеров трансформации политического режима сквозь призму визуальных текстов посвящена эта работа.

Ключевые слова: авторитаризм, визуальное, журнал «Безбожник», тоталитаризм, церковь.

Matsyshyna I. V. Visual rhetoric of the religious policy of the soviet authority as an example of transformation of a political regime

Analysis of political regimes today raises many questions, the answers to which can be found in political history. The classical division into democratic, totalitarian and authoritarian regimes has shown that during more detailed analysis these regimes have certain similar features that are reflected in each other. This work is devoted to the search for the main markers of the transformation of the political regime through the prism of visual texts.

Keywords: authoritarianism, visual, journal "Bezbozhnik", totalitarianism, church.

УДК 316.356.4(477)

Мороз Є. О., Литвинчук Д. О., Малооголовчук Т. О., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕКОНСТРУКЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО НАЦІОНАЛІЗМ ТА ДЕНАЦІОНАЛІЗАЦІЮ О.ПОТЕБНІ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Статтю присвячено аналізу актуальної соціально-політичної тематики збереження національної ідентичності українців в контексті реконструкції уявлень про поняття націоналізму та денаціоналізації в науковому доробку Олександра Потебні. Позиції О.Потебні розглядаються в межах загального впливу новітніх цивілізаційних змін, що, однак, допомагає народу зберегти свою самобутність, адже створює засоби, що сприяють збереженню національної ідентичності, а також форму найбільш функціонального об'єднання національних спільнот. В статті аргументовано наявність аспектів евристичного потенціалу та обмеження мовного детерміністського підходу для вивчення проблематики збереження національної ідентичності на сучасному етапі. Ключове поняття «денаціоналізації» у автора містить значний евристичний потенціал в контексті окреслення прогнозів негативних соціальних наслідків, які сьогодні отримують нових форм на тлі реалій військових конфліктів та послаблення міжнаціональної толерантності в українському суспільстві. В статті визначено функції мовних практик в контексті їх можливостей набувати ознак механізму забезпечення та сприяння збереження національної ідентичності.

Ключові слова: мова, денаціоналізація, нація, націоналізм, національна ідентичність.

Постановка проблеми. Українська історія досить часто ходить по колу: відтак, у працях українських класиків соціально-політичних наук можна віднайти спробу пояснення феноменів сьогодення, а крім того натяки на пошуки відповідей на злободенні питання – в чому причина невдач та складностей становлення української державності з проектом розбудови стійкої економічної та соціальної системами. Прикладом цього можуть бути праці В.Липинського, ідеї якого про «хамство» української нації так люблять цитувати сучасні журналісти; ідеї М.Шаповала про «соціологію українського відродження», або ж М.Драгоманова з його заповітними «Чудацькими думками про українську національну справу».

Безумовно, науковий доробок Олександра Потебні, якого широкий загал не без підстав в першу чергу асоціює із філологічною діяльністю, ілюструє таку ж релевантність ідей півтора-столітньої давності сучасним реаліям українських політичних та соціальних трансформацій. Адже сьогодні, осмислена у міждисциплінарному контексті проблематика нації та націоналізму є на порядку денному серед буденних, журналістських та наукових дискурсів. Актуальність ідей автора не викликає сумнів: ідеї денаціоналізації, мовне питання, а також статус національної ідентичності українського народу набувають нового розрізу та необхідності аналізу в ситуації соціальної напруженості, збройного конфлікту та аномічних процесів в Україні. Реконструкція ж ідей класика в контексті прояснення питань становлення української соціальної думки не втрачає значення враховуючи тривалу відсутність наукових пошуків взагалі у цій площині в контексті впливу на дослідників ідеологічних вимог радянської епохи. Варто також зазначити, що на відміну від природничих дисциплін, історія становлення усіх соціальних наук має одну важливу специфіку: їх представники не відмовляються від надбань попередників, а скоріше – розбудовують власні теоретичні концепції на основі праць попередників з врахуванням онтологічних реалій сьогодення. Так, важко взагалі на сьогодні навести приклад будь-якої новітньої теорії з галузі політології чи соціології, які б були написані автором, так би мовити, «з чистого листа». Сама основа та статус соціальних наук унеможливує цю обставину. Тож, виникає потреба звернення та спроба переосмислення ідей класика української наукової думки відповідно до реалій сьогодення. Саме таке дослідницьке спрямування ідей О.Потебні ми вбачаємо у якості метарефлексійної площини його міркувань щодо концептуалізації народу, національності та народності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковим підґрунтям дослідження в статті

виступають праці суспільствознавчої проблематики (політологів та соціологів), присвячені окресленню деяких аспектів проблематики збереження національної ідентичності в контексті мовного питання (Б.Андерсон, Р.Барт, У.Бек, К.Істман, М.Козловець, Б.Уорф, Е.Сміт, Дж.Фішман); класики становлення соціально-політологічної думки (В.Вундт, М.Драгоманов, В.Липинський, М.Шаповал), а також вітчизняні автори, в працях яких відображено осмислення спадку О.Потебні (М.Захарченко, Л.Зубкова, Н.Левчук-Керечук, П.Селігей, В.Франчук).

Мета статті. Виходячи з окреслених вище аспектів поставленої проблематики метою даної статті виступає реконструкція соціологічних уявлень О.Потебні щодо соціально-політичного змісту феноменів націоналізму та денаціоналізації крізь призму впливу цивілізаційних викликів та трансформацій. Таку реконструкцію, вважаємо, доречно здійснювати в контексті виявлення механізмів сприяння збереженню національної ідентичності в українському соціумі.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день політологічні осмислення феномену національної ідентичності мають прояв в значній кількості вимірів – ідеологічному, соціокультурному, глобалістичному (наднаціональному) та багатьох ін..[3]. Проте саме мова завжди виступала важливим стабілізуючим чинником даного хиткого соціального феномену. Мовний детермінізм О.Потебні має прояв у великій кількості міркувань автора, зокрема у його спробах надати визначення деяким поняттям. Так, ключові у своїх роботах поняття «народ» та «народність» автор також розглядає з позиції мови. І саме єдність мови, на думку автора, є тим компонентом, який відрізняє один народ від іншого і взагалі робить народ народом [5, с. 117]. Тож, критерій для мовного єднання за О.Потебнею є один – якою мовою ти думаєш, до того народу й відносишся. Влучний, проте надто спрощений підхід, який явно не відповідає сучасним уявленням про «народ», оскільки надто багато винятків можна перерахувати, які б ілюстрували сумнівність детерміністських поглядів автора. Так, відомий американський соціолог Б.Андерсон піднімає тему уявних спільнот, де робить акцент на значенні мови в національній ідентичності. На його думку, нація формується з винайденням друкарства та можливості видавати книги [1]. Друкарство передбачало розповсюдження творів написаних так би мовити, новими національними літературними мовами, які, на думку О.Потебні, разом з простонародною мовою забезпечують "народну єдність" [5, с.136].

Аналізуючи питання націоналізму, ідеї національності, О.Потебня, очевидно, намагається співставити дані поняття з «народом», визначити різницю між ними та виявити якісь зв'язки. Варто згадати, що навіть у сучасних реаліях ці поняття не мають якоїсь чіткості та однозначності, в тому числі через поширення маніпуляцій. Тож, націоналізм в найбільш нейтральному сенсі – ідея державності, незалежності та самостійності нації, рух за збереження і розвиток національних традицій, культури, мови, літератури та мистецтва, фактично синонім патріотизму.

Однак, найбільш розповсюджене викривлення сенсу націоналізму полягає в тому, що любов та тяга до «свого» автоматично означає відчуження, відсторонення, можливо навіть ненависть до «чужого». Фактично, це ілюструє механізм згуртованості та солідарності інгруп лише щодо їх протилежності до аутгруп. Саме таку позицію зайняв О.Потебня і, як сам він зазначає «багато інших» [5, с. 119], що певною мірою пояснюється домінуючою позицією приглушення національних інтересів та національної ідеї, яка була особлива поширеною у часи його життя. Це були часи панування великих імперій в стані суперництва та протиборства, а також боротьби за колонії та підлеглі території, тож подібне уявлення про націоналізм є цілком закономірним. Та чи можна стверджувати, що ставлення до націоналізму на сьогодні є якісно іншим аніж у часи давнини двох століть? Безумовно ні, повною мірою пересудів минулого не вдалось позбавитись. Навпаки, в сучасному світі визначення даного поняття варіює настільки, що з одного боку воно ототожнюється з патріотизмом, звичайною любов'ю до своєї країни, а з іншого в найрадикальніших випадках асоціюється з початковою стадією нацизму. За О.Потебнею, лише ідея національності може розбудити любов до науки і мистецтва, а денаціоналізація призводить до розумової залежності й до втрати енергії «духу народу». Про подібне поняття говорив і представник психологічного напрямку соціології Вільгельм Вундт у праці «Психологія народів». Він досліджував мову, міфи і звичаї народів й теж пов'язував їх із процесами появи «загального духу» у тієї чи іншої нації. В.Вундт вважав, що лише у

сформованій нації може розвиватися духовне життя [2], чим був подібним і до ідей О.Потебні, адже він теж дійшов до висновку, що загальний народний дух проявляється насамперед у національній самосвідомості. Ці ідеї допомагають сьогодні по-новому оглянути роль національної свідомості у сучасних глобалізаційних процесах.

О.Потебня стверджує, що націоналізм може слугувати як прогресу, так і регресу певного народу: так, ліберальний націоналізм в Німеччині, заснований на свободі та єдності, протистоїть державцям – це слугує прогресу народу. В слов'янських народах же ненавидять німецьку освіченість і тягнуться до варварства, що призводить до регресу. Автор зазначає, що націоналізм корисний там, де «своє» - добре і правильне, в іншому випадку, від націоналізму потрібно відмовитись і перейняти досвід розвинутих народів [5, с. 120]. Така думка цілком відповідає й іншим авторитетним поглядам українських соціологів того часу. Так, В.Липинський, соціолог близький до політичної діяльності, відверто стверджує про існування націоналізму державотворчого та державоруйнуючого. Аналізуючи невдачі спроб розбудови української державності В.Липинський приходять до висновку про згубний вплив вихідної ідеології: там, де українці гуртуються на основі ідеї ненависті до чужинців (навіть в контексті прямого їх ворога, росіян чи поляків) результати їхньої діяльності зазнають жорстких втрат саме на рівні внутрішнього розбрату та неузгодженості дій [4].

Що ж є денаціоналізація та які її причини? Перш за все суттєвим є взагалі сам факт підняття такого важливого питання у роки життя вченого, буремні та складні часи Валуєвського циркуляру та Емського указу. З контексту аналізу першоджерел можна дійти висновку про три ключові аспекти: 1) денаціоналізація виступає процесом поглинання сутності самостійної мови й культури через вплив інших культур; 2) сторонній вплив на народність не є сам по собі пагубним; 3) денаціоналізація веде до аномії, сприяє посиленню соціальної напруженості, порушує структуру суспільства і її подальший розвиток.

Процес денаціоналізації залежить не лише від тієї сили, що намагається поглинути іншу культуру, а і від здатності народності протидіяти, один з способів протидії – розвиток навчання. Послідовний націоналізм та концентрація на власній культурі не перекриває шлях до знань, важливим є дотримання основного педагогічного правила – не ігнорувати наявних засобів, до яких мають доступ спочатку учні у школах, а потім свідомі громадяни.

Аналізуючи сьогодні, можемо побачити, що у перейманні «чужого досвіду й культури» є й позитивні сторони, зважаючи на результативну й тривалу практику міжкультурних обмінів за часи незалежної України у сфері науки, освіти, економіки, що сприяло розвитку нації і дало їй заявити про себе світу. Сам О.Потебня говорить, що народності для свого творення потребують інші народності, отже центральна думка у цьому випадку така: отримуючи користь з культурного обміну, не потрібно поринути повністю у іншу культуру, забувши свою власну, яка засвоїлась досконало і першочергово. Ці аргументи О.Потебні виглядають досить абстрактно, адже в тексті уникається міркування щодо того, де закінчуються ці межі.

Підняття питання денаціоналізації є особливо важливим особливо у ті часи, коли дійсно українська мова піддавалась не лише пригнобленню, а й мала шанс бути взагалі втраченою. О.Потебня пише, що націоналістів критикують за вживання діалекту, яким вони хочуть отупити простий народ. Саме тут автор висловлює вагому думку: великі мислителі і художники визнають, що багато їхніх образів і не виникли б без цих «провінціальних жаргонів». О.Потебня відстоює важливість збереження мови і культури кожної нації для її духовно збагаченого існування. Він наводить аргументи, які переконують нас у безперечній шкідливості поглинання однією народністю іншої, що може породжувати, як ми спостерігали вже у реальності останніх років, збройний конфлікт, трагічний за своїми наслідками. Тож не дарма автор говорить, що денаціоналізація – джерело страждань [5, с. 72-73]. Переходячи на українські реалії і далі, ми бачимо, що навіть із здобуттям незалежності й наявності вивчення української мови на державному рівні в країні й високому рівні розвитку її усної, писемної форми, «мовне питання» не зникає. Проблема простягається далі й зупиняється не на обмеженнях у документах (як у часи діяльності О.Потебні), а в усталених стереотипах сприйняття української мови як «непрестижної» у окремих груп громадян, що є наслідком відсутності тієї освіти, про яку говорив О.Потебня. І як взаємообумовлене явище – десятилітній процес русифікації. Отож протидія поглинанню іншою культурою й збереження своєї самобутності можлива підняттям

загального престижу мови, розвитком освіти й повернення самоцінності мови.

Поняття денационалізації має на сьогодні багато визначень у різних предметних полях, втім у загальному сенсі сьогодні її розуміють як процес примусового позбавлення народу власної державності із її втратою політичної та економічної незалежності, втратою духовно-культурного суверенітету. О.Потебня робить акцент саме на втраті мови, культури, звичаїв і традицій як національних особливостей. На його думку, з них випливає і деградація денационалізованої народності в інших сферах. Додамо ілюстративний приклад з доби СРСР, коли українці гинули від штучно створеного голоду через вивіз продукції у інші не нужденні регіони, що було реалізацією прагнення знищити українську національність. Сьогодні ж схожі тенденції не зникають. Українська територія та її господарський потенціал завжди були, й імовірно лишаться ласим шматочком для для інших держав.

Важливість самостійної культури, національних орієнтирів стосується не лише розвитку нації в загальному, а і окремо індивіда. О.Потебня вважав, що індивіду для досягнення своїх цілей потрібно відчувати свою національну й етнічну приналежність. Таку ж думку розділяє сучасний британський дослідник феноменів нації і націоналізму Ентоні Сміт, який вважав, що люди, які прагнуть самореалізації, повинні в першу чергу ідентифікувати себе з нацією [6, с. 261]. Ці аспекти є актуальними і досі й сприяють розумінню сьогоденних проблем пов'язаних з національною самосвідомістю, з роллю культури у модерних націях.

Актуальною для українських реалій залишається і проблема непорозумінь між поколіннями в розрізі їх різного світосприйняття через мову, що вони використовують. О.Потебня бачив різне відображення реальності у старшого і молодшого покоління, яке є результатом засвоєння цими поколіннями різних мов і звичаїв. Саме це положення, вважаємо, у новітній час пришвидшечих змін технологічної ери набуває особливої актуальності. Адже сьогодні суспільні зміни відбуваються в рази швидше, аніж змінюються покоління – в результаті чого, вже на рівні термінальних та інструментальних цінностей, мотивації та світогляду покоління є якісно різними. Повертаюсь до аспекту освоєння мовних кодів, цю ситуацію характеризує вивчення молодшим поколінням іноземних мов, а також засвоєння «мови нових технологій» і ритму сучасності, що відрізняє їх від старшого.

Вважаємо особливо значущим передбачення О.Потебні щодо деградації суспільств майбутнього через втрату мов, зокрема він виділяв два контексти таких тенденцій: 1) народ вважає її непридатною для цілей людського існування; 2) люди можуть боятися її сили та можливості суперництва з нею [5, с. 136-137]. Так, наприклад, за даними UNESCO у 2014 році на порозі зникнення в Європі знаходилися 33 мови [9]. Аналізуючи сьогоденню ситуацію можна сказати, що для сучасного суспільства характерна перша причина, тому що деякі мови не зберігають тієї кількості інформації, яку потребує суспільство споживання. Наприклад, сьогодні можна прослідкувати тенденцію, що більшість актуальної інформації у віртуальному просторі відображено переважно англійською мовою. Так, близько 80% наукових публікацій світу видається англійською мовою. Науковці фактично змушені для адекватної самопрезентації надавати перевагу іншомовним джерелам.

Методологічним інструментом підтвердження міркувань вченого є окрім іншого й аналіз говірок та діалектів.. Так, О.Потебня вказує на те, що письмова “малоросійська” (українська) мова схожа з “великоруською” (російською), але якщо проаналізувати лексичну схожість мов, то до української найближчою є білоруська мова (84% спільної лексики), потім польська (70% спільної лексики), словацька (68% спільної лексики), російська мова (62% спільної лексики) [8]. Дана статистика підтверджує думку О.Потебні, що головною ознакою єдності слов'янських народів є схожість слов'янських говірок між собою. О.Потебня називає говірку та літературну мову різними інструментами, які не можна порівнювати. Наприклад, Григорій Квітка-Основ'яненко, на думку О.Потебні, краще пише на діалекті, ніж на загальнолітературній мові [5, с. 130-134]. Тобто з говірки може виникнути література. Це означає, що на це був попит та потреба народу. Тим не менш, штучно викликати літературну обробку говірок слід тільки для наукових цілей. Схожий процес відбувався в європейських країнах в модерний час і викликав великі суперечки та резонанс. Наприклад, М.Лютер переклав Біблію на німецьку мову, що спричинило зменшення впливу сакральності латині, а Й.Гете, В.Шекспір, С.К'еркегор зробили мову повсякденного спілкування науковою, художньою, літературною. Власне, полюси цієї

дилеми зберігаються й по сьогодні, поділяючи філологів та дві кагорти, що відстоюють переваги та недоліки аутентичного та смислового способів перекладу.

Висновки

Таким чином, проблематика збереження національної ідентичності українців у міждисциплінарному доробку О.Потебні мала відображення в змістовному аналізі автором понять «нація», «націоналізм» та «денаціоналізація» в контексті мовного питання, в т.ч. обґрунтування функції та цінності діалектів. Особливий акцент уваги в статті надається оцінці авторами деструктивних впливів процесу денаціоналізації, його чинників та механізмів подолання. В цьому контексті позиція автора щодо способів, переваг, доцільності та прийнятності культурного обміну лише для певних народів видається цілком структурованою та виваженою, адже значна увага зосереджується на аналізі як механізмів протидії деструктивним процесам (прогресивному навчанні, розвитку національної свідомості, мови, культури, звичаїв тощо), так і поясненню актуалізації ролі та функцій соціокультурного середовища у якості своєрідного «фільтра», що дозволяє не просто автоматично переймати досвід чужинців, а адаптувати його до специфіки історичних традицій розвитку певної нації-спільноти. Відмінність мови перетворює будь-яке запозичення на поштовх до оновлення власної культури, тому твердження, що цивілізація призводить до уподібнення, є помилковими. Тож, вважаємо, що ключове поняття «денаціоналізації» у автора містить значний евристичний потенціал щодо прогнозів негативних соціальних наслідків, які сьогодні отримують нових форм на тлі реалій українського суспільства.

Саме мова визначає сприйняття дійсності її носіїв, через неї зберігається наявний у нації спосіб мислення, передається колективна пам'ять, а отже, мова допомагає зберегти національну ідентичність. Функції мовних практик визначено як посередництво та механізм сприйняття дійсності її носіїв; збереження наявного у нації способу мислення; передача колективної пам'яті; перетворення запозичень на поштовх до оновлення власної культури.

В міркуваннях О.Потебні простежується досить чіткий та радикальний мовний детермінізм: фактично мова виступає базовим фактором як формування мислення і відображення об'єктів дійсності у свідомості, так і чинником еволюції та розвитку, а також водночас є історико-міфологічним матеріалом для фіксації та розуміння «духу» певної нації. Такий детермінізм поглядів з одного боку є перевагою аналітичних висновків О.Потебні (оскільки дозволяє розглянути мовні практики цілісно, як у контексті динамічних цивілізаційних макротрансформацій, так і на мікрорівні соціальних взаємодій та почуттів окремих індивідів), але водночас і недоліком, оскільки редукує інтерпретацію понятійного апарату автора лише до одиничного критерію (наприклад, визначення «нації», «національності»), а також перешкоджає врахуванню новітніх цивілізаційних чинників (наприклад, боротьба О.Потебні за «мовну чистоту» та його критика двомовного середовища), що на сьогоднішній день, можна констатувати, не виправдало перевірки часом.

Бібліографічний список:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б.Андерсон. — К.: Критика, 2001. — 272 с.
2. Вундт В. Проблемы психологии народов: [Електронний ресурс] / В.Вундт. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Wundt/_PsNar_01.php.
3. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / М.А.Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
4. Липинський В. Хам і Яфет: з приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 р. / В. К. Липинський. - Л.: Поступ, 1928. - 30 с.
5. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація / Олександр Потебня. – Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1992. – 155 с.
6. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / [Пер. з англ. М.Климчука і Т.Цимбала]. К.: Ніка-Центр, 2013. – 278 с. – (Серія «Зміна парадигми»; вип.11)
7. Смит Э. Национализм и модернизм: Критический обзор современных теорий наций и национализм / Пер. с англ. А.В. Смирнова, Ю.М. Филиппова, Э.С. Загашвили и др. М.: Праксис. 2004. - 466с.

8. Українська мова: неповторність та промоція [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://global-ukraine-news.org/2016/07/11/ukrayinska-mova-nepovtornist-ta-promotsiya/2/>.
9. UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.unesco.org/languages-atlas/>.
10. Eastman C. Language, ethnic identity and change // J. Edwards (ed), Linguistic Minorities, Policies and Pluralism (pp. 259-276). – London: Academic Press, 1984. – pp. 259-276.
11. Fishman J. A. Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages / J. A. Fishman. - Clevedon, England: Multilingual Matters, 1991.

Мороз Е. О., Литвинчук Д. А., Малоголовчук Т. А. Реконструкція представлень о націоналізмі і денационалізації А.Потебни в контексті проблематики збереження національної ідентичності українців

Стаття присвячена аналізу актуальної соціально-політичної тематики - збереження національної ідентичності українців в контексті реконструкції представлень о понятті націоналізму і денационалізації в научному наслітті Александра Потебни. Позиції А.Потебни розглядаються в рамках загального впливу новітніх цивілізаційних змін, що, однак, допомагає народу зберегти свою самобутність, оскільки створює засоби, сприяючі збереженню національної ідентичності, а також форму найбільш функціонального об'єднання національних спільнот. В статті аргументовано наявність аспектів евристичного потенціалу, а також дослідницьких обмежень мовного детерміністського підходу для вивчення проблематики збереження національної ідентичності на сучасному етапі. Ключове поняття «денационалізації» у автора містить значительний евристичний потенціал в контексті визначення прогнозів негативних соціальних наслідків реалій воєнних конфліктів і послаблення міжнародної толерантності в українському суспільстві. В статті визначені функції мовних практик в контексті їх можливостей набувати ознаки механізму забезпечення і сприяння збереженню національної ідентичності.

Ключові слова: *мова, денационалізація, нація, націоналізм, національна ідентичність.*

Moroz Y., Lytvynchuk D., Maloholovchuk T. Reconstruction of nationalism and denationalization conceptions of O.Potebnja in the context of retention the national identity of Ukrainians

The article is devoted to the analysis of the actual socio-political themes of preservation of Ukrainian national identity in the context of reconstruction of notions «nationalism» and «denationalization» in the scientific works of Alexander Potebnja. The positions of O. Potebnja are considered within the general influence of the civilizational changes, that, however, contributes to preserve people's identity, since they create the means of the national identity mechanisms, as well as the form of the most functional association of national communities. The availability of aspects of heuristic potential, as well as the limitation of the language deterministic approach in a process of studying the problems of preserving national identity at the modern stage substantiates in the article. The key concept of "denationalization" contains a significant heuristic potential in the context of outlining the predictions of negative social consequences, which today receive new forms on the background of the realities of military conflicts and the weakening of ethnic tolerance in Ukrainian society. Functions of language practices identified as a mediator in the context of capabilities to acquire features of a promoting mechanism the retention of the national identity.

Keywords: *language, denationalization, nation, nationalism, national identity.*

UDC 323.15:316.34

Savoyska S. V., International Academy of Personnel Management

RUSYFICATION, RUSSIANIZE OR ASYMILATION: TO DEFINE CONCEPTS

The article examines the essence, meaning and content of the concepts of "russification" and "assimilation" as such, which, according to scientists, almost do not differ. In addition to defining these concepts, the author focuses on the term "russification", which, according to some scholars, is obsolete. Domestic scholars devote much attention to the essence of this phenomenon, therefore, they suggest replacing it with the term "russification", which in their opinion more accurately reflects assimilation processes, the destruction of the Ukrainian people, its language and culture, as well as those events that took place on the territory of Ukraine at different times. Relying on the work of scholars, their quotations and conclusions, the author of the article tries to prove that assimilation, for example, of certain languages and cultures, while russification are a process of inhibition of the full functioning of the Ukrainian Orthodox Church, the use and development of Ukrainian culture, the spread of the native language ethnic Ukrainians, fiction, and others. Such phenomena as russification and assimilation are considered together with other problems, therefore, it is argued that the russification of the Ukrainian people, the Ukrainian language and culture led to misunderstandings, confrontations, linguistic and political conflicts, the Orange Revolution, the Revolution of Dignity, the annexation of the Crimea and the Russian War in the East of Ukraine.

Keywords: *russification, Ukrainian language, Russian language, assimilation, official, Ukraine, state language policy.*

Formulation of the problem. Around the problem of Russification of Ukrainians by language, politics and culture, a political debate was unfolding in the environment of scholars and researchers. According to I. Dzyuba, in the sphere of culture and language the "achievements" of the semi-colonial position of the Ukrainian community in modern Ukraine have not only survived but multiplied [3, p. 464]. If in the late 1980 s the beginning in the 1990 s, the interest in the Ukrainian language grew even in the Russian-speaking environment, then political and economic instability compromised the Ukrainian idea, which negatively affected the attitude towards the Ukrainian language and culture as a whole as the bearers of nationality. This hindered the movement towards a constructive linguistic policy as a valuable component of ensuring the unity of the Ukrainian community. The current russification of the Ukrainian community is closely linked to the linguistic policy pursued by Russia through the Ukrainian Communists and other pro-Russian-minded politicians in modern Ukraine. Her linguistic policy is connected with the "gathering of lands", which she conducts by methods of capture and annexation of foreign territories. In the basis of its policy, the newest Russia laid the linguistic and cultural question of the Russian-speaking population of the Ukrainian state. In this case, her linguistic policy is based on myths that help some Ukrainian politicians build a language strategy that meets Russian interests in Ukraine. In this case, the rate was made on the Russian-speaking population, which, according to K. Zatulin, should be used in the personal interests of the Kremlin, in order to implement the geostrategic plan of Russia. And at the same time it does not matter how this will be the Ukrainian people, but only that the idea of the restoration of Great Russia has been achieved, because without Ukraine, according to Zb. Brzezinski, Russia will cease to be an Eurasian empire and will remain only an Asian state [2]. According to O. Chirkov, Russian-speaking Ukrainians became more in comparison with Ukrainian, the number of which has been gradually diminished due to russification, which is a tendency that occurs at the present stage of development of Ukrainian society [12, p. 164, 165, 167, 180]. In particular, V. Sklyar enriched the communicative policy of studying the ethnographic and linguistic and political situation in Ukraine, which, unlike Ukrainian realities, has been developing rapidly since the mid-XX th century in foreign countries. His statement on the preconditions and reasons for Ukraine's involvement in Russian ethno-speaking space in the research community caused a lively discussion [12, p. 24]. The considerable controversy in the circle of scholars led to his statement about the division of Ukrainians into Russian-speakers, who predominantly live in the South and East of the State, and Ukrainian-speakers who live in the majority in the West and, to some extent, in the center of Ukraine [12, p. 166, 168-172, 176].

The purpose of the article is to investigate the essence, meaning and nature of concepts such as

"russification" and "assimilation" as those that underlie the destructive activity of anti-Ukrainian-minded politicians and Russian political forces and are used to destroy their native language, culture, history and statehood of ethnic Ukrainians. That is, assimilation is a linguistic and political phenomenon, which, with the help of powerful tools, involves a language policy, through which a more developed nation tries to absorb less developed economically, politically and culturally, which often leads to confrontations, conflicts, separatism and irredentism.

Analysis of recent research and publications. As can be seen, some aspects of this problem were investigated by such scholars as Sb. Brzezinski, I. Dziuba, A. Kolodiy, O. Kuts, V. Lysanchuk, A. Pogribny, V. Sklyar, O. Chirkov and others. The term "russification" instead of "assimilation" was used by A. Kolodiy, V. Lizanchuk and other domestic scholars under the influence of the Russian-speaking environment. Russification according to scholars, the language policy of Muscovy, the Russian Empire, the Soviet Union, as well as the pro-Russian-minded power of modern independent Ukraine. It should be noted, however, that the pro-Russian ideology, to which we often refer, should be understood as an orientation to support the political system of Russia and the political regime of Vladimir Putin, belonging to the Russian people, his culture, traditions, customs and values [13, p. 233]. In place of Russism, the "russification" of domestic scientists, in particular O. Kuts, V. Sklyar, A. Pogribny, O. Chirkov, and others, suggest the use of the term "russification", which is equivalent to the term "assimilation". The Russification of the Ukrainian people is explained by the scholars of "the purposeful policy of" internationalization "that manifested itself in the Holodomor, the elimination of education and the press in the languages of national minorities, the export of Ukrainians beyond the state, and the resettlement of Russian population from other republics into Ukraine. As a result, in Ukraine there has been a crisis demographic and linguistic situation regarding Ukrainian and non-Russian languages. In particular, O. Chirkov offers the borrowed from the Russian language the term "russification" not to use in general and derivatives from it concepts used to characterize socio-political processes of the XVIII - XXI centuries, on the ethnon of "rossirovanie" or "russification" [14, p. 287]. At the same time, I. Belebeha, I. Dziuba, I. Diyak, I. Ivanchenko, B. Kravtsev, V. Kubyovych, O. Musiyenko and others. scholars of the term "russification" pay special attention. They interpret this concept as "the forcible introduction of the Russian language and culture, flooding Ukrainian life, immortalizing national culture, destroying Ukrainian customs, the Ukrainian language, devastate the people's soul and fostering hordes of Janissaries" [14, p. 292]. According to O. Chirkov, derivatives of this term are such modern phenomena and concepts as "russification", "hypocrisy", "paternity", "russeting", "scattering", and others. Most of these concepts, unlike those created from the term "russification", are created from the root rus, which, in the opinion of this scientist, is the main terminological element in a group of modern terms of russification. The essence of the term "russification" and its significance are described, as O. Chirkov notes, such concepts as "linguistic russification", "russification course", "total russification", "collapse", "twist", "russified element", "verbally russified" and many others [14, p. 291]. O. Chirkov relates the term "russification" not only to the culture and language of the Ukrainian people, but also to the ethnic process, that is, the biological reproduction of ethnic Ukrainians. Proceeding from this, he proposes to convey the essence of the russification of the terms created from ethnonym - "russianization", "irrigation", etc. At the same time, he understands the term "russification" as a process of substituting the ethnic essence of a particular people, that is, his language, literature, traditions, national memory [8, p. 245], lifestyle, etc. russian ethnicity. A number of authors in their own research, these two terms, which are "russification", which lead to the correct thought of O. Chirkov, to change consciousness, decline and dying of culture, death of language, loss of identity and disappearance of the people, are used in parallel [14, p. 293]. Pro-Russian-minded Ukrainian scholars oppose such a statement and consider the term "russification" and the derivative from it - "russification" to be incorrect, inappropriate and inadmissible. That is, this is the Soviet consciousness and legacy that has been transferred to the soil of the newly-proclaimed independent Ukrainian state.

Presenting main material. Assimilation, as well as russification, is a long-standing political process aimed at forcibly merging two or more languages into one language. This is a consequence of the centuries-old or multi-year policy of russification conducted by the Russian Empire and the Soviet Union on the territory of Ukraine, where the policy of Russification took place already in the seventeenth century, as a result of which the Old-Ukrainian (Russian) language was banned as a business in printing, culture, education, in particular and in the church, and so on. Russification of the

spheres and branches of the socio-political life of the Ukrainian people took place when the Ukrainian language and culture were influenced by Muscovy, and eventually by the Russian Empire. As a result of linguistic and cultural policy of assimilation at the end of the seventeenth century. (1686) Ukrainian Orthodox Church (UOC) was united with Russian. That is, the UOC was essentially destroyed, and along with it - church books and Ukrainian-speaking priests who sent the Divine Service in the Old Ukrainian (Russian) language. The Valuev Circular and the Ems Decree were forbidden to print books in Ukrainian, to import them from abroad, to use the Ukrainian language in theater, church, public places, education, art, science, etc. Assimilation of the Ukrainian people continued in the Soviet era until the late 1980's. The first half of the 1980's was marked by the intensive Russification of all spheres and sectors of the country's social and political life. As a result of such language policy, the share of scientific and technical literature in the Ukrainian language was only 12,8%. This negatively affected the distribution of communications in the Ukrainian language in the Soviet era, the offensive was committed, as noted by V. Andrushchenko, V. Babkin, V. Kremin, and others. domestic scholars, in the Brezhnev-Suslovian times, when it began to disappear in educational institutions and scientific literature [5, p. 153].

The assimilation of the non-Russian population of the former USSR, in particular Ukrainian, led to a change in its ethnic composition and linguistic structure, which was reflected in the works of O. Antoniuk, V. Baran, O. Boyko, V. Danilenko, I. Dzyuba, I. Diyak, C. Kulchytsky, P. Lavriev, Yu. Levenets, V. Lizanchuk, L. Masenko, G. Pivtorak, A. Rafalsky, V. Sklyar, I. Terlyuk, V. Tkachenko and others. According to I. Dzyuba, V. Sklyara, L. Masenko, the assimilation policy implemented in the USSR led to a social split when the population of this superpower was divided into Russian-speaking urban and rural-language rural, which became the main obstacle to linguistic and cultural unity. And this was a policy that was aimed at increasing the distance between the Ukrainian-speaking village and the Russian-speaking city in order to hang a shortcut to the Ukrainian language of inferiority and to accuse it of low-grade, underdevelopment, and unscientificness. Thus, according to L. Masenko, in the depths of the empire, the language barrier between the Ukrainian city and the countryside has transformed the city centers of the Russian Ukraine, with Kyiv inclusive, into the province of Moscow, distorting the feeling of national identity, which has weakened the sense of national dignity to a critical level and national solidarity in the Ukrainian society. The language barrier between the two cultures - the urban Russian and rural Ukrainians - was intensified by the Soviet authorities in order to discredit the Ukrainian language. This led, for example, to the fact that, for example, the population of the Soviet Union, which gradually moved from village to city, began to abandon native language education in favor of Russian-language language, for which specialists-philologists paid up 15%. At the same time, a powerful instrument of language and political assimilation in the Soviet Union was also the certification, the resettlement of non-Russian peoples outside the historical homeland. In this regard, Ukraine has not lost its colonial dependence not only in the field of economy and the sphere of politics, but also on the level of culture and language. Therefore, in the late 1980's, protests against the policy of Russification became organized in nature: numerous informal associations operated in Lviv, in particular the Ukrainian Cultural Library, the Club of Lover's Friends of History and Culture, etc., which set the task of reviving Ukrainian culture and language and give the last state status. At the beginning of the 1990's, the assimilation language policy, which was transported to independent Ukraine, was suspended. Despite the fact that during the years of independence in the area of liquidation of assimilation policy a lot has been done, at the same time it was not possible to eradicate its consequences at the same time. Nowadays in Ukraine there are more than 14% of Russified ethnic Ukrainians who either do not remember their ancestors or do not pay any attention to their belongings, so they use Russian and consider themselves Russian. Factors of such progress are the artificial and planned politicization of the language problem, which originates from the reign of L. Kuchma. He suspended the process of Ukrainization by inauguration speech, and further delayed it by adopting the law "On the ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages" which gave the green light for spreading communications in Russian as a regional one. Due to such linguistic policy of the Ukrainian state, assimilation processes continue, especially in the South and East of the country, where the Russian language received the status of a regional one. Such linguistic policies, in particular assimilation and hereditary communications, are analyzed by D. Gorenburg [4], which points to its chain reaction. That is, russification, in his opinion, as a phenomenon is a partial or complete loss of the

native language and the transition to the language of the metropolis - Russian, the displacement of the native culture and the borrowing and use of someone else. The "voluntary" transition of Ukrainians into Russian is the language of communication and learning, which domestic scholars call the myth [11, p. 66], which was invented and applied by the Soviet authorities as a kind of technology for the russification of Ukrainians. In connection with the linguistic policy of russification in Ukraine in the 1989 census of 6 million 249 thousand people, nationality and Russian language did not coincide [5, p. 133]. To get rid of this phenomenon, O. Chirkov proposes to abandon the use of borrowed Russian terms [14, p. 294]. It may be somewhere to agree, but somewhere, if we consider that the process of russification, which began to increase in the mid-1990s, was not only not stopped but also legalized by the Verkhovna Rada of Ukraine (July 3, 2012), which adopted a new law "On the Principles of State Language Policy". This law split the Ukrainian society by language and politics [5, p. 84], since only nine regions of Ukraine, in particular, the Autonomous Republic of Crimea, have ratified it. Its adoption was a challenge, as well as the issue number one in both political discourse and in the media for those Ukrainians who live in the Center and in the West, who did not ratify this law and opposed the provision of the Russian language as a regional one in a number of oblasts and Ukrainian bridge [11, p. 167].

The consequences of such a linguistic policy, a profound split in spiritual and political cultures, the weakness of mechanisms for reaching a compromise between different political forces, power and people are mentioned in the writings of O. Bulvinsky, I. Kostyry, L. Kharchuk, and others. The split of Ukrainian society is based on political discussions about official bilingualism or Russian one-language, which pro-Russian-minded politicians, sheltering multilingualism and caring for the languages of ethnic minorities, laid the foundation for this law. In particular, L. Kharchuk notes in this connection that conditions are created in Ukraine in which the Ukrainian language and culture in the southern and eastern regions of Ukraine becomes unnecessary even in education and the state sector, while Russian, Romanian and Hungarian languages are instruments of foreign policy influence of neighboring countries [10, p. 94].

Evidence of such linguistic policy is the law on education that has given the national minorities the right to study at preschool and junior high school in their mother tongue at public expense, which is not allowed by any country in the world where national minorities receive their own language education at their own expense. In this case, domestic scholars argue about the russification of ethnic and other Ukrainians, which not only continues in the territory of independent Ukraine, but also gaining momentum. In particular, L. Ugrin believes that assimilation pressure due to humanitarian policy causes the Russian-speaking population of the South and East of Ukraine, radical nationalist Russian organizations, and regional political elites [8, p. 333] and pro-Russian politicians who manipulate linguistic issues. Ideological weapon of Russification [9, p. 587], according to L. Ugryn, are the old imperial ideologues "about the Ukrainian state as a mistake of history", "Russian measure", the superiority of the Russian language and culture, the distortion and falsification of the history of the Ukrainian people, the activities of historical figures. Russification of Ukrainians is facilitated by the Internet space, the lack of patriotism, caused by statelessness in the past, low political culture - all this allows manipulating and speculating on linguistic issues [9, p. 587].

It does not contribute to the unity of the Ukrainian community and the integrity of Ukraine, according to Y. Badzio, and the national idea [1], which has a pro-Russian component for the people of South and East Ukraine, and pro-Ukrainian for the Center and the West. For example, the Ukrainian language combines the inhabitants of the Center and the West of Ukraine, and Russian - residents of the South and East of the state. Separate language and political and others. ideas that eventually turned into demands of pro-Russian-minded politicians were implemented in the East and South of the country after the adoption of the Law "On the Principles of State Language Policy", which, according to V. Moysik [6], can not exist at all. We are lamentable and now, despite the revolutionary events that took place at the end of 2013 - at the beginning. In 2014, the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the Russo-Ukrainian War, which Russia continues in the East of Ukraine, has not changed much. According to L. Nagorna, socio-cultural breakdown is a consequence of such a protracted political crisis, which is not only a brake on the path to reformation, but also a factor that makes it impossible to formulate a generally accepted national idea [7, p. 174, 182].

Conclusions and perspectives of research. Thus, modern russeting should be understood as a language-political and cultural situation when Ukrainian-speaking Ukrainians continue to be Russified

in their own independent state. The new language law, adopted by the Verkhovna Rada on July 3, 2012, helps to rally them. This suggests that communications in Ukrainian can not be developed freely and effectively, as well as spread in the Ukrainian society run by pro-Russian-minded politicians. The discussion about the problem of the russification of Ukrainians is taking place now, when the number of Russian-speaking Ukrainians is increasing, while the Ukrainian-speaking population is decreasing. Evidence of the proliferation of russetting policies in modern Ukraine is the newly adopted law on education, which allows national minorities, including Russian, to study in their native language for public funds in pre-school educational institutions and in junior high schools. And this is a dangerous phenomenon, when the consciousness of small Ukrainians is formed in a non-Ukrainian language. On the other hand, the evidence of russification in Ukrainian society is high officials, some of which even judge with activists, in order to obtain a legal right to use the Russian language. In order to get rid of such phenomena as Russification (russification) and assimilation, it is necessary: a) to repeal the law "On ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages" as a way offsetting those values that were originally laid down on the basis of it; b) to abolish the illegitimate law "On the Principles of State Language Policy", which deepened the split of Ukrainian society by language and culture; c) adopt a law on the proper functioning and dissemination of the Ukrainian language as well as the study and protection of other languages. At the same time, given the importance and relevance of the problem under investigation, it will continue to be in the next intelligence.

References:

1. Badzio Yu. National idea and national question - ten years of uncertainty // Political thought. - 2001. - No. 1-2. - P. 23-27.
2. Brzezinski Z. "The next" hot spot may well be Ukraine"// Voice of Ukraine. - 08. 08.-25.2.
3. Dziuba I. Injection of darkness: From the Black Hundreds of the beginning of the XX century to Ukrainophobes of the beginning of the XXI century. - K. : View. House "Kyiv-Mohyla Academy", 2011. - 503 p.
4. Gorenburg D. Soviet Nationalities Policy and Assimilation and Hrycak A. Institutional Legacies and Language Revival in Ukraine [Text] / D. Arel, B. Ruble (eds.) // Rebounding Identities: The Politics of Identity in Russia and Ukraine. – Baltimore MD: Johns Hopkins University Press, 2006. – P. 273-303.
5. Small Encyclopedia of Ethno-State Studies / NAS of Ukraine. Institute of State and Law. V. Koretsky; Editorial: Yu. I. Rymarenko (ed.) And others. - K.: Trust: Genesis, 1996. - 942 p.
6. Moysik V. The Law "On the Principles of State Language Policy" can not exist at all. This is determined by the Constitution / V. Moysik [Electronic resource]. - Access mode: zaukrainu.org/articles/1414.
7. Upper L. Political language and linguistic politics: the range of possibilities of political linguistics. - K. : Worldview, 2005. - 273 p.
8. Newest political vocabulary (neologisms, occasional and other new discoveries) / [I. Y. Vdovichin, L. Ya. Uhryn, G. V. Shipunov and others]; per community Ed. N. M. Khomi. - Lviv: "New World - 2000", 2015 - 492 p.
9. Politics: An educational encyclopedic dictionary for students of higher education institutions of I-IV levels of accreditation / For sciences. Ed. flight. N. N. M. Khomi [V. M. Denisenko, O. M. Sorba, L. Ya. Ugrin and others.]. - Lviv: "New World. - 2000 ", 2014 - 779 p.
10. Politics: modern terms and concepts. A short instructional vocabulary for students of higher education institutions of I-IV levels of accreditation. - 4th edition, corrected and supplemented / compiled by V. M. Picha, Sciences. editors L.D.Klymansky, Ya.B. Turchin, N.M. Khomi. - Lviv: New World. - 2000, 2015 - 516 p.
11. Ruda O. The Language Question as an Object of Manipulating Strategies in the Contemporary Ukrainian Political Discourse: Monograph / Olena Ruda; NAS of Ukraine, Institute of Ukr. the language - K., 2012. - 232 p.
12. Sklyar B. The Ethnic Composition of the Population of Ukraine 1959-1989: The Ethnic Implications of Rossiation / V. Sklyar. - K. : "Prosvita", 2008. - 392 p.
13. Contemporary political vocabulary: encyclopedic dictionary-directory / [I. Y. Vdovichin, L. Ya. Uhryn, G. V. Shipunov and others]; for sciences Ed. Homy N. M. - Lviv: "New World - 2000", 2015. - 396 p.

14. Chirkov O. The phenomenon of Russification of Ukraine in the system of terms of Ukrainian studies // Collection of scientific works of the Research Institute of Ukrainian Studies. - К. : Polygraphic Center "Folio", 2005. - Т. VI. - С. 287-296.

Савойська С. В. Русифікація, російщення чи асиміляція: до визначення понять.

У статті досліджується сутність, значення та зміст понять «русифікація», «російщення» та «асиміляція» як таких, які, на думку науковців, майже нічим не відрізняються. Увага автора акцентується на терміні «русифікація», який, на думку окремих науковців, є застарілим. Вітчизняні науковці багато уваги приділяють сутності цього явища, тому пропонують його замінити на термін «російщення», який, на їх думку, більш точно відображає асиміляційні процеси, нищення українського народу, його мови і культури, а також ті події, які відбувалися на території України у різні часи. Спираючись на праці науковців та їх висновки, автор статті намагається довести, що асиміляція – це уподібнення, наприклад певних мов і культур, а русифікація і російщення – це процес гальмування повноцінного функціонування Української православної церкви, розвитку української культури, поширення рідної мови етнічних українців, художньої літератури та ін. Такі явища як російщення та асиміляція розглядаються у комплексі з іншими проблемами, тому у роботі стверджується, що російщення українського народу, української мови і культури призвели до непорозумінь та мовно-політичних конфліктів, Помаранчевої революції, Революції гідності, анексії АР Крим та російської війни на Сході України.

Ключові слова: русифікація, українська мова, російщення, російська мова, асиміляція, офіційний, Україна, державний, мовна політика.

Савойская С. В. Руссификация, порусение или ассимиляция: к определению понятий.

В статье исследуется сущность, значение и содержание понятий «руссификация», «порусение» и «ассимиляция» как таких, которые, как считают учёные, почти ничем не отличаются. В то же время внимание автора акцентируется на термине «руссификация», который, как считают отдельные учёные, является устаревшим. Отечественные учёные много внимания уделяют сущности этого явления, поэтому они предлагают его заменить на термин «порусение», который, по их мнению, точнее отображает ассимиляционные процессы, уничтожение украинского народа как этноса, его языка и культуры, а также – те события, которые происходили на территории Украины в разное время. Опираясь на труды учёных и их выводы, автор статьи старается доказать, что ассимиляция – это уподобление, например языков и культур, а руссификация и порусение – это процесс торможения полноценного функционирования Украинской православной церкви, развития украинской культуры, расширения родного языка этнических украинцев, художественной литературы и др. Такие явления как порусение и ассимиляция рассматриваются в комплексе с другими проблемами, поэтому в работе утверждается, что порусение украинского народа, украинского языка и культуры привели к непониманию и языковым политическим конфликтам, Оранжевой революции, Революции достоинства, аннексии АР Крым и русской войне на Востоке Украины.

Ключевые слова: руссификация, украинский язык, порусение, русский язык, ассимиляция, официальный, Украина, государственный, языковая политика.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 327.7:341.123:341.232(410)«1990/2010»

Поліщук П. А., Донецький національний університет імені Василя Стуса

УЧАСТЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У МІЖНАРОДНИХ МИРОТВОРЧИХ МІСІЯХ ООН (1990 – 2010 рр.)

У статті йдеться про історію становлення та розвиток миротворчої діяльності ООН; аналізується джерельна база та історіографія проблематики; досліджуються миротворчі доктрини Великої Британії та їх еволюція; наводяться приклади безпосередньої участі британських військовиків у миротворчих місіях ООН.

Ключові слова: Велика Британія, «Порядок денний для миру», миротворчість, «Розширена підтримка миру», «Позавійськові операції», Косово, Боснія та Герцоговина, Т.Блер.

Останнє десятиліття ХХ ст. ознаменовано однією із найважливіших подій в історії міжнародних відносин – розпадом СРСР, що спричинило завершення «холодної війни» та руйнацію біполярної Ялтинсько-Постдамської системи міжнародних відносин. В контексті міжнародної стабільності ми зазначаємо найголовніші наслідки цієї епохальної події: з одного боку, знизилася загроза ядерної війни та глобального ядерного знищення, а з іншого, зникнення одного із світових центрів сили спричинило дисбаланс у системі двополюсного світопорядку. Вищезгадані умови слугували рушійною силою для появи конфліктів нового покоління, а саме: територіальні, міжетнічні, політичні, міжконфесійні та інші. Їх ілюстрацією стали події у Косово, Східному Тиморі, Сьєрра-Леоне, Афганістані та інших країнах. На початкових етапах творення постбіполярної системи міжнародних відносин світова спільнота зіткнулася із викликами, розв'язання яких покладалось на наддержавну Організацію Об'єднаних Націй. Сполучене Королівство, як один із провідних гравців на світовій політичній арені, виявилось найзацікавленішим у підтримці глобального миру та стабільності. Свідченням цього є його активна участь у операціях із підтримки миру в різних регіонах планети.

Зарубіжна історіографія досліджуваної нами проблематики достатньо розлога. Британські дослідники здійснили значний внесок у теоретичну та практичну розробку проблематики миротворчої діяльності ООН та участі в ній Великої Британії. Насамперед джерельну базу нашої проблематики становлять мемуари британських прем'єр-міністрів досліджуваного нами періоду, зокрема Т.Блера [1]; тексти британських миротворчих доктрин [2]; щорічні звіти міністерства оборони [3]; різнопланова пресова інформація («The Guardian», «The Telegraph») про британські миротворчі сили та їх участь у врегулюванні міжнародних конфліктів [4; 5]. Монографічне дослідження С.Конінга, Ч.Аой та Дж.Карлсруда присвячене загальним проблемам теорії і практики миротворчої діяльності ООН, їх еволюції у постбіполярний період та участь Великої Британії у розробці й практичній реалізації оонівських миротворчих доктрин [6]. Відповідний науковий інтерес викликає аналітична доповідь колективу науковців дослідницької групи при Оксфордському університеті під назвою «The UK and UN peace operations: a case for greater engagement», в якій йдеться про британську миротворчу політику в рамках ООН, активізацію й розширення участі Сполученого Королівства у миротворчих операціях, пропонуються прогностичні сценарії розвитку міжнародних конфліктів, їх специфіки та особливостей [7]. М.Бердаль та Д.Уко дослідили у своїй науковій статті аспекти використання силових методів під час миротворчих операцій та аналізу співвідношення політичних цілей та стратегічних пріоритетів миротворчості [8].

Російська школа британістики має давні традиції та представлена з нашої проблематики монографічними дослідженнями й низкою наукових статей. Так, зокрема, авторський колектив монографії «Великобританія: епоха реформ» з'ясовує у контексті британської оборонної політики часів Дж.Мейджора-Т.Блера місце та роль британських військових сил у замиренні територіальних, етноконфесійних конфліктів на території Балканського півострова й

Близькосхідному регіоні [9]. В.Заємський дослідив становлення та розвиток миротворчої діяльності ООН та участь у цій царині Лондона [10]. Миротворчі операції ООН, еволюцію концепцій і їх реалізацію у роки «холодної війни» вивчав Ю.Запарій. Це дослідження дозволяє з'ясувати особливості оонівської миротворчості й здійснити компаративістику з її сучасним етапом [11]. Аналіз британського бачення миротворчих місій та доктрин ООН, їх реалізацію під час громадянської війни у Сьєрра-Леоне здійснила Т.Андрєєва [12].

Дослідження, присвячені проблемам участі Великої Британії у оонівських місіях, репрезентовані у вітчизняній історіографії І.Денисюком [13], В.Крушинським [14].

Отже, наш короткий історіографічний аналіз засвідчує про позитивні зрушення у дослідженні участі Великобританії в міжнародних миротворчих місіях у 1990-2010 рр. Проте, констатуємо відсутність в українській історичній та політологічній науці системного і комплексного дослідження із вказаної проблематики.

Об'єктом дослідження виступають особливості оборонної та безпекової політики Сполученого Королівства у постбіполярний період.

Предметом – участь Великобританії в миротворчих операціях під егідою ООН.

Мета і завдання дослідження полягають в аналізі здобутків та лакун зарубіжної та вітчизняної історіографії проблематики; дослідженні концептуальних положень миротворчої доктрини ООН; окресленні британського бачення миротворчої діяльності; з'ясуванні ролі й місця британських військових сил у миротворчих операціях кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Хронологічні рамки обмежені 1990 – 2010 рр. Нижня межа зумовлена розпадом СРСР, руйнацією Ялтинсько-Постдамської системи міжнародних відносин та початком постбіполярного періоду у світовій політиці; верхня – завершенням урядування «нових лейбористів» на чолі з Г.Брауном.

Історія оонівських міжнародних миротворчих місій започаткована у 1948 р. Саме тоді на Близький Схід було відправлено групу військових спостерігачів ООН («голубі берети»), яким належало спостерігати за дотриманням умов перемир'я на території Палестини. У 1950 р. Генеральна Асамблея приймає резолюцію під назвою «Єдність на користь миру». Документ поклав на Раду Безпеки, як одного із головних органів ООН, відповідальність за підтримання миру та безпеки у світі. У випадку, коли Рада Безпеки не зможе виконати ці функції через суперечки між її членами, Генеральна Асамблея залишала за собою право надавати рекомендації країнам-членам ООН стосовно використання військової сили у миротворчих місіях [15, с. 11-12]. Ці події заклали підвалини майбутніх операцій із підтримання миру. Подальші зміни міжнародної ситуації спричинили еволюцію концепції та змісту поняття «миротворчість» [10, с. 35].

Ці новачки простежуються під час першої операції із використанням оонівських миротворчих сил, у 1956 р. в рамках другої арабо-ізраїльської війни («Суецька криза»). Тоді були створені Надзвичайні збройні сили ООН (UNEF I або ж «голубі каски»), завданням яких полягало у припиненні військових дій і контролі над ситуацією в регіоні. Поява цього збройного підрозділу спричинила нововведення всередині ООН: її військові підрозділи виконували під час «Суецької кризи» наступні функції: спостереження за виведенням англійських, французьких та ізраїльських військ із окупованих ними територій; створення буферної зони між Ізраїлем та Єгиптом; забезпечення контролю і підтримання режиму припинення вогню. Загальний кошторис цієї операції становив 214,2 млн. доларів. Доречі, військову силу миротворці могли використовувати лише з метою самозахисту або в екстрених ситуаціях. Сили ООН виконували наступні функції [16; 17].

Деякі дослідники відзначають, що у другій половині ХХ ст. Рада Безпеки ООН виступала «полем битви» двох миротворчих концепцій – американської та радянської. Традиційними прихильниками першої були Франція та Великобританія, а другої – Китай. У рамках концепції США передбачалася реалізація політики, спрямованої на зміцнення та розвиток миротворчого потенціалу ООН, як альтернативного засобу розв'язання та замирення конфлікту. Створення та функціонування збройних миротворчих сил, з позиції Радянського Союзу, було прямим порушенням Статуту ООН. Після послаблення ідеологічного протистояння двох наддержав, концепція «поля битви» частково відійшла на другий план, хоча загальні її риси простежуються і сьогодні [11, с. 102-103; 18, с. 610].

Характерними рисами миротворчих операцій у 1970-1980-х рр. було те, що вони проводилися зі згоди конфліктуючих сторін, а миротворчі сили формувалися з військовиків тих країн, які зберігали нейтралітет у конфлікті. Поступово формуються два типи участі військових у миротворчих місіях: індивідуальна (військові спостерігачі) або окремі підрозділи національних збройних сил (національні військові контингенти) [19, с. 75].

Останнє десятиліття ХХ ст. ознаменувалося переглядом та модернізацією концепції миротворчості ООН. Найгострішу полеміку викликала ідея, згідно з якою пропонувалося відмовитися від одного з імперативних принципів миротворчих операцій попередніх років – невтручання у внутрішні справи держави. Варто зазначити, що військові операції еволюціонували і ставали багатокомпонентними та різноспрямованими. Західні дослідники наголошують на тому, що із закінченням «холодної війни» змінився контекст і масштаби миротворчої діяльності. Перед миротворчими силами постали нові, комплексні завдання, що віддзеркалюються не лишень у дислокації особового складу та військової техніки задля збереження миру, а й ставлять миротворців перед викликами, які були відсутні у «традиційних» операціях попередніх років. Згадані процеси пов'язують із зміщенням акценту миротворчості на врегулювання конфліктів всередині держав [8, р. 6].

У червні 1992 р. генеральний секретар Б.Бутрос-Галі представив свою доповідь під назвою «Порядок денний для миру». Головними темами цього документу стали: превентивна дипломатія, миротворчість та підтримання миру. Документ, виголошений генсеком, заклав основи миротворчої доктрини ООН у постбіполярний період. Він складається із вступу та десяти частин, у яких розглядається значний спектр миротворчих завдань: проведення миротворчих операцій, постконфліктна миротворчість й безпека миротворчого персоналу та їх фінансування. Пропонувалися нові ключові дефініції. Наприклад, превентивна дипломатія – це дії, спрямовані на попередження суперечок між сторонами та протидія переростанню суперечок у конфлікти. Миротворчість – це дії, спрямовані на досягнення домовленостей між ворогуючими сторонами за допомогою мирних засобів, які передбачено в розділі VI Статуту ООН. Підтримання миру – це забезпечення присутності ООН в конкретному районі, що до цього часу здійснювалося із згоди усіх зацікавлених сторін, яке, як правило, пов'язане із розгортанням військового чи поліцейського персоналу, а часто і цивільних осіб [20, parag. 20]. Варто наголосити на тому, що дефініція «підтримання миру» залишає простір для дискусії з приводу згоди сторін конфлікту на військову присутність оонівських миротворчих сил.

Важливо зазначити, що генсек виділив й нові тенденції, котрі простежуються у процесі підтримки миру. Зокрема, він вказав на головні умови успіху операцій: чіткий та реальний мандат (довгострокова місія, переважно миротворча, яку санкціонує Генеральна Асамблея чи Рада Безпеки ООН); готовність країн-членів надати необхідний військовий, поліцейський чи цивільний персонал; ефективне керівництво з боку ООН; належна фінансова й матеріально-технічна підтримка. Останній пункт, у баченні Б.Бутроса-Галі, вимагав особливої уваги та підтримки з боку країн-членів [20, parag. 50].

За твердженнями науковців, миротворчі військові сили ставили перед собою, відповідно з миротворчою доктриною, наступні цілі: спостереження за розвитком ситуації у зоні виникнення конфлікту; фактичний примус ворогуючих сторін до припинення бойових дій та ухвалення мирних домовленостей; захист цивільного населення. Задля їх виконання, перед миротворцями окреслювалося коло завдань: контроль за виконанням умов перемир'я; примусове роз'єднання конфліктуючих сторін; превентивне введення збройних сил до зони потенційного конфлікту; відновлення та підтримка правопорядку й стабільності; забезпечення гуманітарної допомоги; встановлення режиму санкцій і контроль за їх дотриманням. Виконання вищевказаних цілей та завдань, на думку експертів, дозволяє ефективно здійснювати миротворчу діяльність та попереджувати виникнення нових міжнародних конфліктів [19, с. 76].

Політичні процеси, які протікали у царині міжнародної миротворчості, були активно підтримані у Сполученому Королівстві. Науковці відзначають, що у середині 1995 р. британська частка миротворців у загальному контингенті ООН становила понад 10 тис. «голубих касок». Це більше, ніж відряджало для цих місій будь-яка інша країна світу. Щоправда, до 1996 р. чисельність британських миротворців скоротилася до кількох сотень, а з 2005 р. не перевищувала 400 осіб [7, р. 2]. В 90-ті роки Великобританія була другим, після Франції,

спонсором та учасником миротворчих місій. Не зважаючи на постійний ріст видатків на такого роду операції, британські миротворці постійно знаходилися на Кіпрі, в Іраку, Грузії та Анголі [12, с. 84].

Як відомо, ескалація громадянського конфлікту у колишній Югославії, а особливо у Косово, привернула увагу світової спільноти. У 1993 р. розгорнулися у рамках ООН широкі міжнародні дебати щодо реформування миротворчої доктрини та місій. Зважаючи на британський статус постійного члена Ради Безпеки ООН, дискусія безпосередньо стосувалася Великої Британії. Деякі британські політики дотримувалися думки, що збройні сили Великобританії не готові до міжнародного безпекового середовища, яке сформувалося після закінчення «холодної війни». Таким чином, назріла необхідність військових реформ, у тому числі й у миротворчій сфері [21, р. 142].

Досвід миротворчої діяльності країни другої половини ХХ ст. дозволив уряду Дж.Мейджора виробити нові положення британської миротворчої доктрини. Роботу по її створенню було завершено наприкінці 1994 р., а оприлюднено у 1995 р. під назвою «Розширена підтримка миру» («Wider Peacekeeping»). Варто зауважити, що ця доктрина знайшла своє трактування в 1995 р. в урядовому документі консерваторів під назвою «Заява щодо оцінки оборони» («Statement of the Defense Estimates»), де в одному із пунктів аналізувалися її мета та головні завдання. Наголошувалося на тому, що миротворчість – це в першу чергу не військові дії. У військовій миротворчій доктрині повинні відображатися гуманітарний і політичний виміри процесу пошуку миру. Тому військові операції покликані створити чи забезпечити становище, у якому можливе використання політичної або дипломатичної миротворчої діяльності. Мірилом успішного використання військової сили стає можливість комбінування різних типів миротворчої діяльності задля виконання мандату Ради Безпеки ООН [3, р. 24].

Майор Ч.Доббі, один із головних авторів документу, зазначав, що проблеми миротворчості початку 1990-х рр. витікали із неможливості розмежувати поняття «миротворчість» і «примус до миру». Ці два види діяльності вимагали, на думку цього розробника, принципово різних концептуальних підходів [6, р. 73]. В результаті було розроблено новий підхід до миротворчої діяльності, який отримав назву «розширена миротворчість». Ч.Доббі дотримувався думки, що під час миротворчих операцій, так само як і на полі бою, різні типи військ повинні виконувати різні завдання, які не повинні пересікатися чи змішуватися.

Автори британської доктрини виокремлюють три категорії операцій із забезпечення миру: миротворчість (peacekeeping) – проводиться за згодою воюючих сторін з метою підтримання життя та безпеки у районах фактично існуючого чи потенційного конфлікту; розширена миротворчість (wider peacekeeping) – включає ширше коло заходів, які залежать від конкретних обставин і узгоджені із ворогуючими сторонами, але проводяться в умовах, що швидко змінюються; примус до миру (peace enforcement) – операції, що проводяться з метою відновлення миру між ворогуючими сторонами, не всі із яких дали згоду на іноземне втручання і можуть бути втягнені у бої з миротворцями. Відзначалося, що «Розширена підтримка миру» – це практичний посібник із проведення операцій у найбільш ефективний спосіб, без переходу від миротворчості до примусу до миру [12, с. 84; 3, р. 24].

Нова миротворча доктрина Великобританії констатувала зміни в характері, внутрішньодержавних конфліктів. Їх характерними рисами були: значна кількість сторін конфлікту; виникнення опозиційних угруповань, що були невідконтрольними офіційній владі; загальна відсутність закону та порядку; грубі порушення прав людини; ризик локального військового спротиву силам ООН; втягнення до конфлікту значної кількості громадських та неурядових організацій; колапс громадської інфраструктури; велика кількість біженців та переміщених осіб. У таких умовах доктрина «розширеної підтримки миру» виявилася корисною як для мирного населення, так і для миротворців [21, р. 149].

Як зазначають експерти, миротворчість та розширена підтримка миру ґрунтується на отриманні згоди від ворогуючих сторін у наданні допомоги. Натомість операції з примусу до миру не вимагають такої згоди. Варто звернути увагу й на характер цієї згоди. З огляду на різноманітні фактори, вона, швидше за все, буде лише частковою і знаходитиме своє віддзеркалення у готовності сторін прийняти допомогу миротворців. Зауважимо, що принцип згоди є наріжним каменем британської миротворчості, тобто доктрини «Розширеного

підтримання миру». Науковці інтерпретують його не як успадкування попередніх традицій, а як необхідну умову миротворчості кінця ХХ ст. Дослівно згода – це те, що миротворець може очікувати на підтримку від певних осіб, в певних обставинах та певний період часу.

Зазначимо, що аналітики наполягають на тому, що, «Розширена підтримка миру» містить чимало положень (близько 50%) «старого типу миротворчості». Документ є, на їхню думку, прикладом відповідного симбіозу міжнародних політичних факторів та специфічних внутрішніх інтересів країни. За твердженням британських науковців, їхня армія не була готова до реалій громадянської війни на Балканському півострові. Це й стало підґрунтям розробки нових принципів та керівництва до дій на військово-стратегічному та операційному рівнях [12, с. 85; 22].

Наступний документ, який став логічним продовженням еволюції миротворчої доктрини Сполученого Королівства, вийшов у 1998 р. під назвою «Позавійськові операції» («Operations other than War»). Він відображав лейбористський погляд на миротворчість та роль британських військ у складі «голубих касок». Структурно документ поділили на чотири розділи, у кожному з яких аналізувався конкретний аспект миротворчих місій: природа позавійськових операцій; технології підтримання співробітництва та згоди; заходи з підтримки миротворчих сил; операції із здобуття тактичної ініціативи [2].

У міжнародній миротворчій практиці були випадки, коли пряме втручання миротворчого контингенту у конфлікт обмежено законом, проте конфліктна ситуація часто-густо загрожує міжнародній безпеці. Тому для врегулювання ситуації у цих «сірих зонах» британцями було введено поняття «Операції із підтримання миру» («Peace Support Operations»). Ще одним новим типом миротворчої діяльності стали «Операції із евакуації цивільних» - це евакуація цивільних осіб, які не являються учасниками бойових дій, з місць дислокації в інших країнах, у разі виникнення загрози їх життю. Така діяльність проводилася, як правило, задля евакуації підданих Великобританії [2, р. А-2-1, А-3-1].

У 2002 р. журналісти видання «The Telegraph» проаналізували зміни оборонної та миротворчої діяльності лейбористського кабінету. Посилаючись на інтерв'ю міністра оборони Дж.Хуна, вказувалось, що операції, які реалізовувались після прийняття нової миротворчої доктрини і особливо після подій 11 вересня, можна класифікувати не як «миротворчість» у традиційному розумінні цього терміну, а як «допомогу із підтримання безпеки» («security assistance»). У статті наголошувалося на тому, що у новій оборонній стратегії 1998 р. під назвою «Стратегічна оборонна програма» («Strategic defense review»), акцент зміщувався на підтримку миру, гуманітарні операції та подолання регіональних конфліктів поза сферою впливу НАТО [5].

Миротворча діяльність на зламі ХХ-ХХІ ст. вимагала активної участі провідних світових акторів у залагодженні міжнародних криз. Регіональні конфлікти, що спалахували у 1990-2000-х рр., стали справжнім викликом та рушієм реформування й еволюції миротворчої доктрини ООН й країн Європи. Велика Британія, як постійний член Ради Безпеки та один із світових лідерів, брала пряму й безпосередню участь у миротворчих акціях.

Із початком розпаду Югославії ситуація на Балканському півострові значно загострилася. Почали активно розгортатися міжетнічні конфлікти всередині колишньої федерації. Зазначимо, що піддані Сполученого Королівства спочатку позитивно поставилися до процесу здобуття незалежності республіками колишньої СРФЮ. За соціологічними опитуваннями, близько 73% британців були прихильниками надання югославським народам права на самовизначення та державну самостійність [23, с. 36]. Апогей військового протистояння у регіоні припав на 1992 р., коли Боснія і Герцоговина оголосила про вихід з СФРЮ. Це спричинило криваві сутички між боснійськими мусульманами, сербами та хорватами. На початковому етапі конфронтації консервативний уряд Дж.Мейджора виступив проти участі британських військ у миротворчій операції в цьому регіоні. Проте вже восени цього ж року на Балкани було відправлено 2,6 тис. британських миротворців, завдання яких полягало у забезпеченні доставки гуманітарних вантажів. На шпальтах газети «The Guardian» було опубліковано спогади бригадира А.Дункана, за якими британські миротворці врятували від голодної смерті упродовж 1992-1993 рр. близько півмільйона переселенців [4]. До 1995 р. чисельність миротворців Сполученого Королівства зросла в балканському регіоні до 8 тис. осіб [13, с. 113-114]. Під час дослідження громадської думки 1993 р., з'ясувалось, що 60% підданих британської корони висловлювалися за військову

інтервенцію проти СРФЮ. Ці дані дозволяють констатувати, що діяльність уряду Дж.Мейджора схвально сприймалася громадськістю. Результатом британської участі у миротворчій місії в Боснії та Герцоговині стала поява вищезгаданої миротворчої доктрини «Розширена підтримка миру» [23, с. 39].

Наступним етапом подій на Балканах стала Косовська криза. У 1996 р. до регіону було направлено делегацію, завдання якої полягало у налагодженні діалогу між Белградом та косовськими албанцями. До її складу увійшли й дипломати із Великобританії. Спільними зусиллями ескалацію конфлікту було призупинено до літа 1998 р., коли знову відновилися збройні сутички. В цих умовах РБ ООН ухвалила резолюцію № 1199, яка зобов'язувала ворогуючі сторони припинити силове протистояння та докласти зусиль для подолання гуманітарної катастрофи [24, р. 2]. Проте сторони конфлікту відмовилися від переговорів, що спричинило військові дії. Британський уряд під керівництвом Т.Блера виступав за проведення наземних військових операцій та нанесення повітряних ударів по позиціях сербських сил. Після бомбардувань Белграда сербські війська покинули Косово і на територію краю було введено миротворчі сили під назвою КФОР, серед яких були і британські миротворці [14, с. 3, 6].

Отже, після розпаду СРСР та руйнації біполярної системи міжнародних відносин світова спільнота зіткнулася із рядом регіональних військових конфліктів та громадянських воєн. Нова безпекова ситуація, що склалася у світі у постбіполярний період висунула перед світовою спільнотою вимогу розробки нових підходів та механізмів у врегулюванні міжнародних конфліктів. Велика Британія активно долучилася до цього процесу. Британськими урядами було розроблено низку стратегічних документів у царині миротворчості: у 1995 р. опублікована доктрина «Розширене підтримання миру», а у 1998 р. – «Позавійськові операції». Ці доктрини пропонували низку новітніх шляхів та механізмів у врегулюванні конфліктів, а саме: запроваджено нові дефініції у миротворчих концепціях; розроблено комплекс заходів із підтримки миротворчих сил та операцій із здобуття тактичної ініціативи; запропоновано розподіл функцій між різними видами миротворчих військ. Британські миротворці були активними учасниками миротворчих місій в Боснії та Герцоговині, Косово, Сьєрра-Леоне, Афганістані тощо.

Бібліографічний список:

1. Blair T. A Journey / T.Blair. – London: Hutchinson, 2010. – 718 p.
2. Tactical Handbook for Operations other than War. – London: HMSO, 1998. – 310 p.
3. Statement on the Defence Estimates: Stable Forces in a Strong Britain. – London: HMSO, 1995. – 150 p.
4. Norton-Taylor R. TV drama comes under fire from army [Electronic resource] / R. Norton-Taylor // The Guardian. – 1999. – 20 November. – Access mode: <https://www.theguardian.com/uk/1999/nov/20/richardnortontaylor>. – Last access: 14.07.17.
5. Jenkin B. A force for good, but dangerously overstretched [Electronic resource] / B. Jenkin // The Telegraph. – 2002. – 17 January. – Access mode: <http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3571958/A-force-for-good-but-dangerously-overstretched.html>. – Last access: 14.07.17.
6. Coning C., Aoi Ch., Karlsrud J. UN peacekeeping doctrine in a new era: adapting to stabilisation, protection and new threats / C. Coning, Ch. Aoi, J. Karlsrud. – London: Routledge, 2017. – 364 p.
7. Curran D., Williams P. The UK and UN peace operations: a case for greater engagement [Electronic resource] / D. Curran, P. Williams. – Oxford Research Group, 2016. – 25 p. – Access mode: http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/THE%20UK%20AND%20UN%20PEACE%20OPERATIONS%20June16%20DMC_PDW.pdf. – Last access: 01.07.17.
8. Berdal M., Ucko D. The use of force in UN peacekeeping operations / M. Berdal, D. Ucko // RUSI Journal. – 2015. – Vol. 160. – № 1. – P. 6-12.
9. Великобритания: эпоха реформ / [А.А. Громько, Л.О. Бабынина, Н.К. Капитонова и др.]; под ред. А.А. Громько. – Москва: Издательство «Весь мир», 2007. – 536 с.
10. Заемский В.Ф. ООН и миротворчество. Курс лекций / В.Ф. Заемский. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Международные отношения, 2012. – 328 с., ил.
11. Запарий Ю.В. Миротворческие операции ООН: эволюция концепции и ее реализация

- (середина 40-х – начало 70-х гг. XX в.) / Ю.В. Запарий. – Екатеринбург, 2005. – 178 с.
12. Андреева Т. Миротворчество по-британски в 1990 – 2000-х годах / Т. Андреева // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2012. – № 4. – С. 82-92.
13. Денисюк І.М. Операції Великої Британії та НАТО з підтримання миру в Боснії та Герцоговині / І.М. Денисюк // *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. – 2012. – Випуск 70 (№3). – С. 112-117.
14. Крушинський В.Ю. Косовська криза і позиція Великобританії щодо військового співробітництва в Європейському Союзі / В.Ю. Крушинський // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць Київського національного університету ім. Т.Шевченка*. – 2012. – Вип. 111. – Част. 1. – С. 3-11.
15. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 377 «Единство в пользу мира» от 3 ноября 1950 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/062/19/IMG/NR006219.pdf?OpenElement>. – Дата обращения: 24.06.2017.
16. Middle East – UNEF I. Background [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unef1backgr1.html>. – Last access: 22.06.17. – The title from the screen.
17. Middle East – UNEF I. Facts and Figures [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unef1facts.html>. – Last access: 22.06.17. – The title from the screen.
18. Сазонова К.Л. Роль «великих держав» в миротворчестве ООН / К.Л. Сазонова // *Право и политика*. – 2009. – №3. – С. 606-611.
19. Зверев П.Г. Правовой статус вооруженных сил, участвующих в миротворческих операциях ООН / П.Г. Зверев // *Вестник Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России*. – 2013. – № 2 (32). – С. 74-78.
20. An Agenda for Peace [Electronic resource] / Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992. – Access mode: <http://www.un-documents.net/a47-277.htm>. – Last access: 27.06.17.
21. Mäder M. In pursuit of conceptual excellence: the evolution of British military-strategic doctrine in the Post-Cold War Era 1989-2002 / M. Mäder. – Bern, 2004. – 367 p.
22. Slim H. Military humanitarianism and the new peacekeeping: an agenda for peace? [Electronic resource] / H. Slim // *The Journal of Humanitarian Assistance*. – 1995. – 22 September. – Access mode: <https://sites.tufts.edu/jha/archives/64>. – Last access: 14.07.17.
23. Кузнецов Д.В. Распад Югославии (1989-1995 годы) и общественное мнение в странах Запада / Д.В. Кузнецов // *Новая и новейшая история*. – 2008. – № 3. – С. 35-50.
24. Resolution № 1199, adopted by the Security Council at its 3930th meeting on 23 September 1998 [Electronic resource]. – 5 p. – Access mode: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement>. – Last access: 14.07.17.

Полищук П.А. Участие Великобритании в международных миротворческих миссиях ООН (1990 – 2010 гг.)

В статье говорится об истории становления и развития миротворческой деятельности ООН; анализируется база источников и историография проблематики; исследуются миротворческие доктрины Великобритании и их эволюция; приводятся примеры непосредственного участия британских военных в миротворческих миссиях ООН.

Ключевые слова: Великобритания, "Повестка дня для мира", миротворчество, «Расширенная поддержка мира», «Вневоенные операции», Косово, Босния и Герцеговина, Т.Блэр
Polishchuk P.A. Participation of Great Britain in Peacekeeping Missions of UN (1990 - 2010)

The article deals with the history of the formation and development of United Nations peacekeeping activities; analyzes the source base and historiography of the problems; the peacekeeping doctrines of Great Britain and their evolution are researched; examples of the direct involvement of British troops in United Nations peacekeeping missions are given.

Keywords: Great Britain, "Agenda for Peace", Peacekeeping, "Extended Peace Support", "Non-Military Operations", Kosovo, Bosnia and Herzegovina, T. Blair

УДК 327

*Тихоненко І. В., Чорноморський національний університет
імені Петра Могили*

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ «НЕЗАХІДНИМИ» ТЕОРІЯМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена дослідженню регіональної безпеки «незахідними» теоріями міжнародних відносин. «Незахідні» або постколоніальні теорії міжнародних відносин виникли як критика класичних теорій, які насамперед аналізують безпекові тенденції та утворення регіонів у Західному світі. Розвиток тенденції до утворення регіонів так званими країнами «третього світу», які мають колоніальне минуле та певні особливості внутрішньополітичного розвитку, що впливають на розбудову ними регіональної системи безпеки виявив неефективність класичних теорій у її дослідженні. Автором проаналізовано підхід «незахідних» теорій міжнародних відносин до вивчення регіональної безпеки на прикладі «реалізму пригноблених» М. Аюба і теорії регіональних війни та миру Б. Міллера. Дані теорії з'ясовують особливості становлення безпеки у регіонах утворених постколоніальними державами і визначають передумови виникнення ситуації війни та миру у них.

Ключові слова: *регіональна безпека, «незахідні» теорії міжнародних відносин, М. Аюб, Б. Міллер.*

Постановка проблеми. Із завершенням доби біполярності посилюється тенденція до утворення окремих регіональних систем міжнародних відносин та дослідження процесів, що відбуваються у них. Чільне місце посідає безпековий чинник у співробітництві на регіональному рівні, зокрема, між державами так званого Третього світу, які характеризуються певними особливостями і конфліктогенністю з огляду на внутрішньополітичне середовище та історичний розвиток. Такі зміни у функціонуванні міжнародної системи сприяли появі нових «незахідних» підходів до їхнього теоретичного розуміння.

Метою статті є аналіз дослідження проблем регіональної безпеки так званими «незахідними» теоріями міжнародних відносин.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначити передумови появи «незахідних» теорій міжнародних відносин;
- висвітлити дослідження регіональної безпеки представниками «незахідних» теорій міжнародних відносин – М. Аюбом, та Б. Міллером.

Аналіз останніх досліджень. Регіональні системи міжнародних відносин, та проблеми безпеки у них є об'єктом дослідження українських науковців О. І. Данильчука [1], В. Ю. Константинова [2]. Проте, українськими науковцями не приділена увага саме становленню та розвитку підходів «незахідних» теорій міжнародних відносин (М. Аюба та Б. Міллера) до вивчення регіональної безпеки, зокрема у регіонах утворених державами Третього світу.

У праці російського дослідника Є. Б. Михайленка [3] визначені основні риси теорії М. Аюба.

Загальні риси «незахідних» теорії та постколоніального підходу до дослідження політики держави, знайшли своє теоретичне пояснення у дослідженнях професора Єльського університету (США) У. Чандри [7], індійських науковців К. Баджаї та С. Малаварапу.[8].

Однією з причин до модернізацій класичних теорій міжнародних відносин та дослідження ними безпекового чинника, зокрема, на регіональному рівні, стало зростання впливу на міжнародну систему так званих держав Третього світу (держав, що розвиваються). Термін «Третій світ» був вперше використаний французьким економістом А. Сові у 1952 р. Науковець порівнював Третій світ з виразом «третьа держава» часів Французької революції (третьа держава була сформована із соціальних груп, які склали буржуазія, городяни та вільні селяни). У цьому контексті термін застосовувався до країн, які не входили ні в один з блоків і представляли нову потенційну міць. Тобто, капіталістичні та соціалістичні країни намагалися впровадити свої ідеологічні та політичні погляди у нейтральних державах, які й були названі Третім світом [11, р. 30]. У цьому проявлялися ознаки «холодної війни».

Після закінчення ери біполярного світу, деякі дослідники вважають недоречним вживати термін «Третій світ», проте, з точки зору безпекового чинника у міжнародних відносинах, він є актуальним. Зокрема, на думку професора Мічиганського університету (США) М. Аюба, до Третього світу належать деякі держави Азії, Африки та Латинської Америки, внутрішньополітичне середовище яких зазнає зовнішнього впливу більш впливових держав на міжнародній арені [10, р. 133]. Третій світ продовжує залежати від підтримки та військової допомоги розвинених держав, які з метою «стабілізації» їхнього безпекового середовища, конкурують між собою [9, р. 197].

З метою вивчення таких регіонів виникли «незахідні» теорії міжнародних відносин (наприклад, «реалізм пригноблених» (subaltern realism) М. Аюба, теорія регіональних війни та миру Б. Міллера) як їх називають професор Лондонської школи економіки (Великобританія) Б. Бузан і професор Американського університету (США) А. Ачарія [14].

Тож причини виникнення «незахідних» теорії є такими:

- розпад колоніальної системи та поява нових держав до характеристики яких не може бути застосована система Вестфальського міжнародного порядку із концепцією «держави-нації»;
- розпад біполярного світу, поширення тенденції до утворення окремих регіонів і феномену регіоналізму у різних сферах, зокрема, у безпековій.

Основні риси постколоніального, «незахідного» підходу є наступними: критика існуючих євроцентристських теорій у дослідженні політики держав; врахування історичних особливостей утворення держави; переоцінка розуміння держави, націоналізму, війни та демократії у світлі незахідного досвіду державотворчих процесів [7, р. 489].

Тому, існування таких виражених відмінностей сприяло виникненню критичних теорій безпеки (М. Аюб, Б. Міллер). Дані теорії безпеки, відомі також як постколоніальні або «незахідні».

Якщо вести мову про регіональні системи безпеки, то теорія регіональних комплексів безпеки Б. Бузана та О. Вевера (Копенгагенська школа міжнародних відносин, неореалізм) є провідною у їх дослідженні [6]. Власне, деякі аспекти цієї теорії піддаються критиці зі сторони представників «незахідного» підходу.

Теорія «реалізму пригноблених» професора Мічиганського університету (США) М. Аюба є опозиційною до класичного реалізму і намагається пристосувати постулати неореалізму до сьогодення, зокрема, розвитку держав Третього світу.

Серед існуючих проблем постколоніальних держав виділимо невизначеність внутрішньої ситуації та дисбаланс соціальної структури, які, на думку М. Аюба, найбільш яскраво характеризують несформовані «держави-нації». Формуванню спільного світогляду та приналежності до певного регіону має сприяти феномен ідентичності.

М. Аюб визначає такі основи безпеки у Третьому світі: нелегітимність державних кордонів, інститутів і режимів; соціальна незлагодженість населення і відсутність консенсусу у суспільстві з приводу фундаментальних проблем. Свій «реалізм пригноблених», як критику класичних теорій безпеки, М. Аюб зводить до таких основних понять: 1) внутрішній і світовий порядки взаємопов'язані особливо у сфері конфліктів; 2) внутрішній порядок у державі варто розглядати, у першу чергу, так як він і є джерелом конфліктів; 3) конфлікти внутрішньодержавні і між державами взаємопов'язані та безпосередньо впливають на регіональне середовище [5].

Таким чином, робить висновок М. Аюб, без стабільності всередині держави, визначеної ідентичності неможливо адекватно й об'єктивно розглядати систему регіональної безпеки і згуртований регіон. Вчений солідарний зі своїм співвітчизником А. Ачарією у цьому питанні та стверджує, що внутрішні конфлікти, зокрема, у постколоніальних державах, відповідальні за регіональну нестабільність. Невизначеність ідентичності держави призводить до заколотів і сепаратистських рухів на етнічній основі, які мають транскордонний характер і дестабілізують ситуацію у сусідніх країнах [4]. Така взаємозалежність проявляється в умовах «дружби-ворожнечі» між державами.

Тому, у випадку із країнами Третього світу дослідник з Хайфського університету (Ізраїль) Б. Міллер ставить питання про те чи були війни у цих країнах під час «холодної війни» результатом глобального протистояння чи впливом місцевих факторів [12, р. 21]. Під впливом

зовнішніх і внутрішніх факторів створюються умови до виникнення ситуації війни та миру в регіоні.

Для досягнення безпеки у регіоні, і як результат, стабільного середовища, держави мають подолати причини можливого виникнення війни та створити механізм розбудови регіонального миру. Б. Міллер визначає причини схильності до виникнення регіональної війни. Насамперед, для розгортання війни держави регіону повинні мати мотивацію та можливості. Для мотивації достатньо існування дисбалансу «держава-нація» проявом якого можуть бути сепаратистські рухи серед етнічних меншин. Баланс же втілюється у сумісності між існуючими територіальними межами держав та національним прагненням і політичною ідентифікацією населення у регіоні.

Тож регіони із високим рівнем дисбалансу або асиметрії «держава-нація» схильні до виникнення війни через:

- 1) виникнення конфліктів на національному ґрунті (територіальні та прикордонні питання, проблеми біженців та переселенців);
- 2) існування суперництва за лідерство і міць (виникнення регіональної гонки озброєнь);
- 3) поширення транскордонної нестабільності (втручання у внутрішні справи сусідніх держав, зокрема, через підтримку сепаратистсько налаштованих груп на ґрунті етнічної приналежності та протидії режиму у державі) [13, р. 232-233].

Беручи за критерії можливість застосування сили та основні зовнішньополітичні засоби, які використовуються акторами, Б. Міллер виділяє такі типи війни та миру у регіоні.

1. «Гаряча війна» (hot war) – ситуація фактичного використання зброї з метою руйнування військових можливостей опонентів, застосовуючи наступальну чи оборонну стратегію, що призводить до не менше ніж 1000 загиблих з обох сторін.

2. «Холодна війна» (cold war) – відсутність «гарячої війни», коли військові дії можуть спалахнути у будь-який момент. Сторони досягають успіхів у врегулювання криз, уникаючи війни для захисту власних життєвоважливих інтересів, але не намагаються серйозно врегулювати існуючі суперечки. Застосування практики припинення вогню або перемир'я.

3. «Холодний мир» (cold peace) – ситуація характеризується формальними домовленостями на урядовому рівні між сторонами і підтримкою дипломатичних відносин. Можливі конфлікти низької інтенсивності, але вони навряд чи переростуть у війну регіонального масштабу у найближчому майбутньому. Проте, є загроза повернення до ситуації «гарячої» або «холодної війни».

4. «Нормальний мир» (normal peace) – ситуація за якої імовірність розгортання війни менша, ніж за «холодного миру», так як частина основних питань в основі конфліктів вирішені. Держави регіону визнають суверенітет один одного. Проте, питання війни не знімається з порядку денного і може бути підняте за умови зміни політичного режиму.

5. «Теплий мир» (warm peace) – ситуація за якої сторони, можливо, і не врегулювали усі спірні питання, але не планують використання сили одна проти одної, про війну не може бути й мови. Цей мир характеризується великою мірою взаємозалежності між державами та розширеними транснаціональними відносинами. Утворюється ненасильницька процедура врегулювання конфліктів на інституційному рівні. Держави регіону формують «плюралістичну безпекову спільноту» [12, р. 28-29].

Важливим моментом переходу від стану війни до становлення миру у регіоні є наявність вище зазначеного балансу «держава-нація», який має ґрунтуватися на державотворчому процесі та процесі становлення нації. Проблемними тут є регіони серед держав Третього світу, частина яких, маючи постколоніальне минуле, належить до так званих «слабких» держав, які не мають сталої територіальної ідентичності (багатонаціональність, де етнічні меншини претендують на самовизначення й утворення власної державної одиниці).

Поряд із внутрішньою стабільністю/нестабільністю на процес становлення миру впливають зовнішні сили – центросилові держави.

Як зазначає Б. Міллер, «гарячі війни» виникають під впливом внутрішньорегіонального середовища, а «холодні війни» – за участю зовнішніх акторів («центрів сили»). У свою чергу, «холодний мир» підтримується міжнародним середовищем (втручання «центрів сили») та внутрішньою і регіональною нелегітимністю, а «нормальний мир» і «теплий мир», у своїй більшості, залежить від зусиль регіональних держав.

Стратегії будівництва регіонального миру відповідно до теорії Б. Міллера виглядають наступним чином.

1. *Стратегія великих держав*. Проблеми дисбалансу «держава-нація» не вирішуються великими державами, але вони, надаючи військову допомогу, підтримують регіональний баланс сил. А якщо великі держави конкурують за лідерство на теренах регіону, то своїми діями будуть лише призводити до ситуацій від «гарячої» до «холодної війни». Моделі такої стратегії:

- «Гаряча війна»: нелегітимність внутрішньорегіонального порядку, що породжує схильність до війни;

- «Холодна війна»: внутрішньорегіональна нелегітимність, але війна обмежується та стримується конкуренцією за лідерство між великими державами;

- «Холодний мир»: існує стабільний гегемон або спільний концерт світових держав, а регіональний баланс сил забезпечується військовою допомогою світових держав.

2. *Стратегія регіонального вирішення конфліктів* (регіональний вимір) – спроби вирішити проблеми внутрішньорегіональної нелегітимності шляхом зміцнення держав.

- «Нормальний мир»: невтручання у внутрішні справи, домовленість між сторонами врегулювати спірні питання мирним шляхом. Мир забезпечується присутністю у регіоні сильних і пов'язаних одна з одною держав, що характеризує втручання великих держав та їхню конкуренцію на теренах регіону як недоречну.

3. *Стратегія регіональної інтеграції*: лібералізація із демократизацією місцевих режимів, що сприяє встановленню легітимності у регіоні, а регіональна стратегія розвитку будується на меншому залученні зовнішньої допомоги:

- «Теплий мир»: унілатералізм між державами, що втілюється в успішній інтеграції та передачі частини суверенітету наднаціональним органам [13, р. 235-236].

Для встановлення миру у регіоні на думку Б. Міллера, необхідно враховувати взаємозалежність внутрішнього та зовнішнього впливу. Лише збалансування місцевого регіонального середовища та зменшення впливу зовнішнього середовища може сприяти встановленню «нормального миру» та «теплого миру». Проте, перехід від військової залежності до мирного співіснування у регіоні неможливий без урахування позарегіональних акторів, центросилових держав.

Отже, виникнення «незахідних» теорій міжнародних відносин, знаходить своє практичне втілення у поясненні тенденцій безпекового регіоналізму, що відбуваються у країнах Третього світу. Особливості регіонів, що утворюються державами Третього світу полягає у неефективності застосування західного підходу до дослідження безпекових процесів у них через: притаманність колоніального минулого цим державам; високий рівень залежності зовнішньої політики від внутрішньополітичного середовища; існування у державах Третього світу низки конфліктів та загроз національній безпеці. Усі ці характеристики стали об'єктом дослідження представників «незахідних» теорій міжнародних відносин – М. Аюба та Б. Міллера.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у застосуванні даних теорій для аналізу окремих регіональних систем безпеки.

Бібліографічний список:

1. Данильчук О. І. Розуміння міжнародного регіоналізму у вітчизняній та зарубіжній науковій традиції / О. І. Данильчук // Вісник СевНТУ: зб. наукових праць. Вип. 123. – Севастополь, 2011. – С. 251-254.

2. Константинов В. Ю. Регіоналізм та регіоналізація в міжнародних відносинах. Монографія / В. Ю. Константинов. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 200 с.

3. Михайленко Е. Б. «Старый» и «новый» регионализм: теоретический дискурс: курс лекций / Е. Б. Михайленко. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. – 116 с.

4. Acharya A. «Regional Security Complexes» in the Third World. / A. Acharya [Електронний ресурс] // Amitav Acharya. – Режим доступу: <http://www.amitavacharya.com/sites/default/files/Regional%20Security%20Complexes%20in%20the%20Third%20World.pdf>

5. Ayooob M. Inequality and theorizing in international relations: The case for subaltern realism / M. Ayooob // International Studies Review. – 2002. – Volume 4. – P. 27-48.

6. Buzan B. Regions and Powers. The structure of international security / B. Buzan, O. Wever. – New York: Cambridge University Press, 2003. – 570 p.
7. Chandra U. The case for a postcolonial approach to the study of politics / U. Chandra // New Political Science. – 2013. – Vol. 35, No. 3. P. 479-491.
8. International relations in India: theorizing the region and nation / K Bajpai, S. Mallavarapu. – New Delhi: Orient Longman Private Limited, 2014. – 415 p.
9. Karakir I. A. Rethinking the Third World: a conceptual framework to understand change and continuity in the Third World / I. A. Karakir // International journal of social science and humanity studies. – 2012. – Vol. 4, No. 1. – P. 195-203.
10. Krause K. Theorizing security, state formation and the “Third World” in the post-Cold War world / K. Krause // Review of International Studies. – 1998. – Vol. 24, No. 1. – P. 125-136.
11. Mason M. Development and Disorder: A History of the Third World since 1945 / M. Mason. – Hanover: University Press of New England, 1997. – 516 p.
12. Miller B. Blowing hot and cold: a theory of regional war and peace // Civil-military relations, national building and national identity / Eds. C. P. Danopoulos, D. Vajpeyi, A. Bar-or. – Greenwood Publishing Group, 2004 – P. 19-47.
13. Miller B. When and how regions become peaceful: potential theoretical pathways to peace / B. Miller // International Studies Review. – 2005. – Vol. 7. – P. 229-267.
14. Non-Western International relation theory. Perspectives on and beyond Asia / B. Buzan, A. Acharya. – Routledge, 2010. – 253 p.

Тихоненко И. В., Исследование региональной безопасности «незападными» теориями международных отношений

Статья посвящена исследованию региональной безопасности «незападными» теориями международных отношений. «Незападные» или постколониальные теории международных отношений возникли как критика классических теорий, которые прежде всего анализируют вопросы безопасности и образования регионов в Западном мире. Распространение тенденции к образованию регионов так называемыми странами «третьего мира», которые имеют колониальное прошлое и определенные особенности внутривнутриполитического развития, влияющих на развитие ими региональной системы безопасности, обнаружило неэффективность классических теорий в ее исследовании. Автором проанализирован подход «незападных» теорий международных отношений к исследованию региональной безопасности на примере «реализма угнетенных» М. Аюба и теории региональных войны и мира Б. Миллера. Данные теории выясняют особенности становления безопасности в регионах, образованных постколониальными государствами и определяют предпосылки возникновения ситуации войны и мира в них.

Ключевые слова: региональная безопасность, «незападные» теории международных отношений, М. Аюб, Б. Миллер.

Tykhonenko I. V., The study of regional security by «non-Western» theories of international relations

The article is devoted to the study of regional security by «non-Western» theories of international relations. «Non-Western» or post-colonial theories of international relations arose as a critique of classical theories, which primarily analyze security trends and the formation of regions in the Western world. The development of the trend towards the regions formation by so-called Third World countries is revealed the ineffectiveness of classical theory in its studying. The author analyzes the approach of «non-Western» theories of international relations to the study of regional security on the example of «subaltern realism» (M. Ayoob) and the theory of regional war and peace (B. Miller).

Keywords: regional security, «non-Western» theories of international relations, M. Ayoob, B. Miller.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редакція залишає за собою право редагування текстів статей.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються *рецензією* доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію до друку.

Обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній, нижній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати *кутові лапки* «Текст»; розрізняти символи *дефіс і тире* (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше дефіса); виставляти *нерозривні пробіли* між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексту *уніфікувати скорочення* (напр. зупинитися на одному з варіантів 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати *абрєвіатури* при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати *зайві пробіли*).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в електронному вигляді, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf), який надсилається на електронну адресу: polizhyttya@i.ua із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (Nagornyak).

Перелік літературних джерел розташовується або за алфавітом, або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком «*Бібліографічний список:*» та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань *нумеруються вручну* (без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 5- 6] або [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348].

Структура статті: УДК, прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова українською мовою (1000-1200 знаків), текст статті, використана література; прізвище ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова російською мовою (1000-1200 знаків), прізвище ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою (900-1100 знаків).

Зразок оформлення статті:

УДК

Прізвище та ініціали, назва організації

НАЗВА СТАТТІ

Анотація та ключові слова українською мовою (1000-1200 знаків)

Текст статті

Бібліографічний список:

ПІБ, Назва статті, анотація та ключові слова рос. мовою (1000-1200 знаків)

ПІБ, Назва статті, анотація та ключові слова англ. мовою (900-1100 знаків)

Приклад оформлення використаної літератури:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов / Д. Аакер. – М. : «Издательский дом Гребенникова», 2003. – 440 с.
2. Австралия – лучшая для жизни страна. Записки эмигранта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://proau.info/avstraliya-luchshaya-dlya-zhizni-strana/>
3. Агентство Bloomberg представило рейтинг стран мира, жители которых больше всего страдают от стресса и депрессии [Електронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/19/6112>
4. Адилов В. А. Образ России в Казахстане: опыт проектирования бренда страны во внешней среде : дис. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 «Политические институты и процессы» / Адилов Владислав Аскарлович. – М., 2009. – 198 с.
5. Актуальные проблемы мировой политики в XXI веке [Електронний ресурс] / отв. ред. В. С. Ягья // Ежегодный альманах. – Режим доступу: <http://worldpol.ru/index.html>
6. Потенціал взаємодії Уряду і суспільства потрібно використати для модернізації країни / Інтерв'ю Голови Держінформнауки Володимира Семиноженка Міжнародному діловому журналу «Image.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512
7. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty [Електронний ресурс] / Saskia Sassen // Political Theory. – 2012. – № 40(1). – P. 116–122. – Режим доступу: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf>
8. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science / M. Scammell // Political studies. – 1999. – 47 (4). – P. 718–739.
9. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing / L. Zhang, S. Zhao // Cities. – 2009. – Vol. 26. – No. 5. – P. 245–254.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назва статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Тел. для довідок: (098) 68-52-788

E-mail: polizhyttya@i.ua

Примірники журналу можна придбати в редакції.

Науковий журнал
ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Виходить чотири рази на рік

№3, 2017 р.

Адреса редакції: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.614.
Тел.: гол. ред.: (0432) 508-779;
відп.секр.: (098) 68-52-788;
e-mail: polit-period.div@donnu.edu.ua
politzhyttya@i.ua

Видавець журналу: Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Тел.: (0432) 508-779
e-mail: polit-period.div@donnu.edu.ua

Дизайн обкладинки: І.О.Мельничук

Переддрукарська підготовка видання: М.А.Польовий

Технічні редактори: М.А.Польовий

О.І.Скопова

Підписано до друку 29.09.2017. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 12. Обл. видавн. арк. 14,3.
Наклад 300 прим.

Видавництво Донецького національного університету імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
